

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Určení a popření rodičovství

Determination and denial of parenthood

Zpracovatel: Mgr. Kateřina Matoušková

Měsíc a rok odevzdání práce: prosinec 2011

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracovala samostatně, že všechny využitě prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

1. Úvod	- 1 -
2. Prameny právní úpravy	- 4 -
2.1. <i>Mezinárodní úmluvy</i>	<i>- 5 -</i>
2.1.1. <i>Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod</i>	<i>- 5 -</i>
2.1.2. <i>Úmluva o právech dítěte</i>	<i>- 6 -</i>
2.1.3. <i>Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství</i>	<i>- 7 -</i>
2.1.4. <i>Další mezinárodní úmluvy</i>	<i>- 7 -</i>
2.2. <i>Další prameny právní úpravy</i>	<i>- 8 -</i>
2.3. <i>Určování rodičovství</i>	<i>- 9 -</i>
3. Určování mateřství	- 10 -
3.1. <i>Sporné mateřství</i>	<i>- 11 -</i>
3.2. <i>Porod s utajením totožnosti matky</i>	<i>- 13 -</i>
3.2.1. <i>Francie vs. Odievre</i>	<i>- 15 -</i>
3.3. <i>Anonymní porod</i>	<i>- 16 -</i>
3.4. <i>Náhradní mateřství</i>	<i>- 18 -</i>
3.4.1. <i>Pojem náhradní mateřství</i>	<i>- 18 -</i>
3.4.2. <i>Právní úprava surogátního mateřství v zahraničí</i>	<i>- 18 -</i>
3.4.2.1. <i>Náhradní mateřství ve Spojených státech amerických ...</i>	<i>- 20 -</i>
3.4.2.2. <i>Velká Británie a případ Baby Cotton</i>	<i>- 23 -</i>
3.4.3. <i>Náhradní mateřství v českém právním řádu</i>	<i>- 24 -</i>
3.4.3.1. <i>Současná praxe</i>	<i>- 25 -</i>
3.4.3.2. <i>Náhradní mateřství v návrhu nového občanského zákoníku</i>	<i>- 28 -</i>
3.4.3.3. <i>Úvaha de lege ferenda</i>	<i>- 29 -</i>
3.4.3.4. <i>Závěrem</i>	<i>- 32 -</i>
4. Určování otcovství	- 34 -
4.1. <i>Obecně</i>	<i>- 34 -</i>
4.1.1. <i>Historie</i>	<i>- 35 -</i>
4.1.2. <i>Určování otcovství v českém právním řádu</i>	<i>- 36 -</i>
4.2. <i>První domněnka otcovství</i>	<i>- 37 -</i>
4.3. <i>Druhá domněnka otcovství</i>	<i>- 41 -</i>
4.3.1. <i>Souhlasné prohlášení</i>	<i>- 42 -</i>
4.3.2. <i>Fiktivní otcovství</i>	<i>- 45 -</i>
4.3.3. <i>Neplatnost souhlasného prohlášení</i>	<i>- 46 -</i>
4.3.3.1. <i>Neplatnost právního úkonu obecně</i>	<i>- 47 -</i>
4.3.3.2. <i>Neplatnost souhlasného prohlášení a rozpor s dobrými mravy</i>	<i>- 48 -</i>
4.3.3.3. <i>Neplatnost souhlasného prohlášení a omyl</i>	<i>- 49 -</i>
4.3.4. <i>Souhlasné prohlášení nezletilého rodiče</i>	<i>- 51 -</i>
4.3.5. <i>Souhlasné prohlášení a duševní choroba či nepřekonatelná překážka u matky</i>	<i>- 53 -</i>
4.3.6. <i>Určení otcovství k nenarozenému dítěti</i>	<i>- 55 -</i>
4.4. <i>Třetí domněnka otcovství</i>	<i>- 56 -</i>
4.4.1. <i>Řízení o určení otcovství</i>	<i>- 58 -</i>
4.4.1.1. <i>Určení otcovství soudem u zemřelého muže</i>	<i>- 61 -</i>
4.4.1.2. <i>Smrt navrhovatele nebo dítěte</i>	<i>- 62 -</i>
4.4.2. <i>Úvaha de lege ferenda</i>	<i>- 63 -</i>
4.5. <i>Závěrem</i>	<i>- 65 -</i>
5. Početí dítěte pomocí asistované reprodukce	- 67 -
5.1. <i>Umělé oplodnění bez souhlasu muže</i>	<i>- 69 -</i>

6. Popření otcovství	- 71 -
6.1. <i>Popření otcovství manžela matky</i>	<i>- 72 -</i>
6.1.1. Předpoklady popření otcovství manželem matky dítěte	- 74 -
6.1.2. Popření otcovství dřívějšího manžela matky	- 77 -
6.1.3. Popěrné právo matky	- 77 -
6.2. <i>Popření otcovství určeného souhlasným prohlášením rodičů</i>	<i>- 78 -</i>
6.3. <i>Absence aktivní legitimace biologického otce</i>	<i>- 80 -</i>
6.4. <i>Právo dítěte domáhat se popření otcovství</i>	<i>- 81 -</i>
6.5. <i>Obecně ke lhůtě k popření otcovství</i>	<i>- 82 -</i>
6.5.1. Nález Ústavního soudu Pl. ÚS 15/09	- 84 -
6.6. <i>Popírání otcovství v návrhu nového občanského zákoníku</i>	<i>- 90 -</i>
6.7. <i>Právní úprava popření otcovství ve slovenském zákoně o rodině</i>	<i>- 92 -</i>
6.8. <i>Úvaha de lege ferenda</i>	<i>- 93 -</i>
7. Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem	- 97 -
7.1. <i>Historický vývoj</i>	<i>- 97 -</i>
7.2. <i>Oprávnění nejvyššího státního zástupce</i>	<i>- 98 -</i>
7.3. <i>Pokyn obecné povahy č. 6/2003</i>	<i>- 100 -</i>
7.3.1. Vymezení oprávnění dle § 62 a 62a zákona o rodině	- 100 -
7.3.2. Vymezení pojmu zájem dítěte	- 101 -
7.3.3. Podání návrhu na popření otcovství nejvyšším státním zástupcem	- 105 -
7.4. <i>Judikatura Ústavního soudu</i>	<i>- 107 -</i>
7.4.1. I. ÚS 430/98	- 107 -
7.4.3. IV. ÚS 2058/07	- 107 -
7.4.4. Další judikatura	- 109 -
7.5. <i>Oprávnění nejvyššího státní zástupce de lege ferenda</i>	<i>- 110 -</i>
8. Rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva	- 113 -
8.1. <i>Judikatura Evropského soudu pro lidská práva</i>	<i>- 114 -</i>
8.1.1. Kroon a další proti Nizozemí	- 114 -
8.1.2. Shofman proti Rusku	- 115 -
8.1.3. Paulík proti Slovenské republice	- 116 -
8.1.4. Jäggi proti Švýcarsku	- 117 -
8.1.5. Kňákal proti České republice	- 117 -
8.1.6. Další judikatura	- 118 -
9. Závěr	- 119 -
10. Summary	- 121 -
Příloha č. 1	- 123 -
Abstrakt:	- 129 -

1. Úvod

Vzájemný vztah mezi rodičem a jeho dítětem lze charakterizovat jako jeden z nejvýznamnějších, ba možná i nejvýznamnější vztah v lidské společnosti vůbec.

K určení rodičovství by mělo dojít v zájmu stability rodinných vztahů co nejdříve po narození. Zároveň by však měl být pokud možno respektován soulad mezi rodičovstvím právním, sociálním a biologickým, a to jak v zájmu rodičů, tak především v zájmu dítěte samotného.

Určování rodičovství je již dlouhá léta ovládáno starou římskou zásadou *mater semper certa est, pater incertus*. Zatímco mateřství je dáno jasně faktem porození dítěte, osoba otce již tak jistá není. V zájmu co nejrychlejšího a také co nejpravděpodobnějšího určení otcovství právní systém formuluje systém tří po sobě jdoucích právních domněnek. Tyto právní domněnky vycházejí z pouhé pravděpodobnosti, proto je v právním řádu zakotven institut popření otcovství.

V posledních letech zaznamenala lékařská věda v oblasti asistované reprodukce a DNA analýzy značný pokrok, který se pochopitelně promítá i do problematiky určování rodičovství.

Zásadní změnu pro praxi určování a popírání otcovství, resp. rodičovství, přinesla vědecká metoda analýzy deoxyribonukleové kyseliny (DNA), pomocí které lze s pravděpodobností blížící se téměř stoprocentní jistotě potvrdit či vyvrátit příbuzenský vztah mezi dvěma osobami.

Je zcela nepochybné, že tento vědecký pokrok musí reflektovat také právní úprava určování a popírání rodičovství. Taktéž by měla být zohledněna změna společenského vnímání instituce manželství. Právní řád by se měl tedy odpovídajícím způsobem vypořádat s těmito relativně novými jevy.

Cílem této rigorózní práce je poskytnout pokud možno komplexní, nikoliv však zcela vyčerpávající rozbor dané tematiky. Bude zejména poukázáno na problematické aspekty zkoumaného tématu, a to spolu s úvahou de lege ferenda.

V úvodu této práce budou vymezeny prameny právní úpravy, tj. mezinárodní úmluvy, a dále pak vnitrostátní prameny. V textu bude taktéž průběžně upozorňováno na relevantní judikaturu soudů.

V další části se budu zabývat otázkou určování mateřství. V této souvislosti bude okrajově nastíněna související problematika, a to porod s utajením totožnosti matky a anonymní porody. Podrobněji se ovšem budu věnovat poslední dobou diskutovanému tématu náhradního mateřství.

V následující části budou postupně rozebrány všechny tři domněnky otcovství a dále pak početí dítěte pomocí asistované reprodukce. V těchto kapitolách bude kupř. upozorněno na nejasnou právní úpravu ohledně určení neplatnosti právního úkonu souhlasného prohlášení, problematiku fiktivního otcovství či na otázku umělého oplodnění bez souhlasu muže.

Další část bude věnována popření otcovství určeného prvou a druhou právní domněnkou. V rámci této kapitoly bude podrobně rozebrán nálezný Ústavního soudu Pl. ÚS 15/09, kterým došlo ke dni 31. 12. 2011 ke zrušení ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině. V této souvislosti bude taktéž upozorněno na znění nově navrhované právní úpravy.

V předposlední části se budu zabývat specifickým oprávněním nejvyššího státního zástupce k podání žaloby na popření otcovství, a to včetně relevantní judikatury Ústavního soudu.

V poslední části pak bude upozorněno na vybraná rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva související s rodinněprávní materií.

Pozornost bude také věnována návrhu nového občanského zákoníku, do jehož hlavy II. je rodinněprávní právní materie

začleněna.¹ Na relevantní ustanovení nově navrhované úpravy bude upozorněno vždy v průběhu textu u jednotlivých témat. V době odevzdání této práce byl vládní návrh nového občanského zákoníku přijat Poslaneckou sněmovnou České republiky a dojde-li k jeho schválení, měl by platit od roku 2014.

Vzhledem k tomu, že českému právnímu řádu je velmi blízký slovenský, bude taktéž poukázáno na právní úpravu dané materie obsaženou ve slovenském zákoně o rodině, neboť tento by bezpochyby mohl být pro zákonodárce určitou inspirací, a to zejména v oblasti popírání otcovství.

¹ Čerpáno z návrhu občanského zákoníku schváleného vládou ve znění změn přijatých Legislativní radou vlády v květnu 2011 doplněné o pozměňovací návrhy přijaté Poslaneckou sněmovnou ČR a dále z důvodové právy k tomuto návrhu, zveřejněné na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>

2. Prameny právní úpravy

Mezi prameny právní úpravy lze na prvním místě zařadit především ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Ústava“), a dále ústavní zákon č. 2/1991 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Listina“), které jsou součástí ústavního pořádku.

Z hlediska tématu této práce je relevantní zejména článek 10 odst. 2 Listiny, který garantuje právo každého na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.

Dále článek 32 odst. 4 Listiny, dle kterého je péče o děti a jejich výchova právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

Dalším pramenem právní úpravy jsou mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána.

Na základě článku 10 Ústavy jsou tyto mezinárodní smlouvy součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

V případě rozporu jednotlivých ustanovení těchto mezinárodních smluv s ustanovením zákonů České republiky je tedy soud povinen aplikovat příslušnou mezinárodní úmluvu.

Těžiště zkoumané právní úpravy pak nalezneme v zákoně č. 94/1964 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále „zákon o rodině“ nebo též „ZOR“).

Právní úprava týkající se určování rodičovství je upravena v hlavě třetí (§ 50a – 62a ZOR) a obsahuje zejména určení mateřství, otcovství, včetně možností jeho popření.

Ačkoliv judikatura soudů není součástí právního pořádku České republiky a obecné soudy jí tudíž nejsou při svém rozhodování právně vázány, vliv rozhodování zejména Nejvyššího soudu ČR a Ústavního soudu ČR je nezanedbatelný. Na vybrané judikáty dopadající na problematiku určování či popírání rodičovství bude poukázáno níže.

2.1. Mezinárodní úmluvy

Česká republika je signatářem řady mezinárodních lidskoprávních úmluv, které jsou na základě článku 10 Ústavy, přímo aplikovatelné.

Jak již bylo uvedeno výše, článek 10 Ústavy stanovuje aplikační přednost mezinárodních smluv před zákonem. V případě rozporu tak má být aplikována příslušná mezinárodní smlouva.

2.1.1. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod² (dále též „Evropská úmluva o lidských právech“) je jednou z nejdůležitějších lidskoprávních úmluv přijatých na půdě Rady Evropy.

Z hlediska obsahu této práce lze zdůraznit zejména její článek 8, který mj. zakotvuje právo každého na respektování jeho soukromého a rodinného života. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat vyjma případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu ochrany zdraví nebo morálky anebo ochrany práv a svobod jiných.

K zajištění plnění závazků vyplývajících z této úmluvy pro smluvní strany byl zřízen Evropský soud pro lidská práva (dále

² vyhlášena pod č. 209/1992 Sb.

též „Evropský soud“ či „ESLP“). Jeho pravomoc a činnost jsou upraveny v hlavě II. (článek 19 – 51 úmluvy).

Evropský soud je pověřeným orgánem pro výklad této Úmluvy, jeho závěry jsou tedy bezpochyby i pro rozhodování vnitrostátních soudů podstatné. Evropský soud se problematikou rodičovství zabýval v několika případech, na některé z nich bude upozorněno v kapitole osmé.

2.1.2. Úmluva o právech dítěte

Základním mezinárodním pramenem v oblasti práv dětí je Úmluva o právech dítěte.³ Jedná se o první mezinárodní úmluvu, která se zabývá výhradně právy dětí a obsahuje ucelený soubor základních práv od jejich narození až po dobu dosažení zletilosti.

Dle této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud není dle právního řádu, který se na dítě vztahuje, zletilosti dosaženo dříve.

V souladu s jejím článkem 3 odst. 1 musí být zájem dítěte předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.

V této souvislosti dále poukazují dále na článek 7, který mimo jiné stanoví, že každé dítě má právo znát své rodiče a má právo na jejich péči.⁴ Rodiči jsou v tomto kontextu míněni bezpochyby rodiče biologičtí.

Článek 9 odst. 1 pak stanoví povinnost smluvních států zajistit, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního

³ vyhlášena pod č. 104/1991 Sb.

⁴ článek 7 Úmluvy o právech dítěte stanoví, že:

1. Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.

2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují provádění těchto práv v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných mezinárodněprávních dokumentů v této oblasti se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.

rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Takové určení může být nezbytným v některém konkrétním případě, například, jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte.

2.1.3. Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství

Další ratifikovanou mezinárodní smlouvou dopadající na problematiku určování rodičovství je Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství.⁵

Článek 2 této úmluvy jasně stanoví, že určení matky dítěte narozeného mimo manželství bude záviset výhradně na skutečnosti porodu. Otcovství dítěte pak může být dle článku 3 dokázáno nebo určeno dobrovolným uznáním nebo soudním rozhodnutím. Dle článku 4 dobrovolné uznání otcovství nelze napadnout ani popřít, ledaže osoba, která chce dítě uznat nebo je uznala za své, není biologickým otcem.

Článek 5 pak stanoví, že v řízení týkajícím se otcovství budou připuštěny vědecké důkazy, jež mohou napomoci určení nebo vyloučení otcovství. Tím jsou bezpochyby míněny moderní vědecké metody, zejména metoda analýzy DNA.

2.1.4. Další mezinárodní úmluvy

Jako pramen právní úpravy lze zařadit taktéž Úmluvu na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluva o lidských právech a biomedicíně⁶ (dále jen „Úmluva o biomedicíně“).

Konkrétně článek 21 této úmluvy stanoví, že lidské tělo a jeho části nesmí být jako takové zdrojem finančního prospěchu.

⁵ vyhlášena pod č. 47/2001 Sb. m. s.

⁶ vyhlášena pod č. 96/2001 Sb. m. s.

Úmluva dále obsahuje ustanovení dopadající na problematiku asistované reprodukce.

2.2. Další prameny právní úpravy

Pramenem právní úpravy je dále zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský zákoník“ či „ObčZ“). Na tento právní předpis odkazuje § 104 zákona o rodině, který stanovuje, že ustanovení občanského zákoníku se použijí tehdy, nestanoví-li tento zákon něco jiného.

Procesní otázky jsou upraveny zákonem č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OSŘ“ či „občanský soudní řád“).

Ustanovení týkající se asistované reprodukce pak nalezneme zejména v zákoně č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o péči o zdraví lidu“).⁷

Relevantní právní úpravu též obsahuje zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o matrikách“).

Kromě již zmiňované judikatury soudů má pro zkoumanou problematiku nezanedbatelný význam taktéž Pokyn obecné povahy ze dne 5. listopadu 2003, poř. č. 6/2003 nejvyššího státního zástupce o postupu státních zástupců při prošetřování předpokladů žaloby dle § 62 nebo 62a ZOR (dále jen „Pokyn NSZ“). I když se nejedná o pramen právní úpravy, pro praxi při posuzování podání návrhu dle § 62 a 62a ZOR má zásadní význam, neboť tento pokyn je pro nejvyšší státní zástupce závazný.

⁷ konkrétně § 27d - 27h zákona o péči o zdraví lidu

2.3. Určování rodičovství

Vzhledem ke značnému významu vztahu mezi rodiči a dětmi by měl zákonodárce dbát na to, aby byl tento vztah určen co nejrychleji a byl co nejstabilnější, ale aby zároveň respektoval právo dítěte znát svého biologického rodiče.

Určení rodičovství je základem pro určení vzájemných práv a povinností mezi rodiči a dětmi v oblasti soukromoprávní, ale zakládá též právní účinky v oblasti veřejnoprávní.⁸ Povinnost státu zajistit každému novorozenci jeho totožnost pak vyplývá z článku 7 Úmluvy o právech dítěte.

V právním řádu již se tradičně uplatňuje stará zásada římského práva *mater semper certa est, pater semper incertus est, resp. pater vero ist es, quem nuptiae demonstrant*, čili otcem je ten, na koho ukazují domněnky.⁹

Zákon o rodině tedy určení mateřství striktně váže na skutečnost porodu, neboť dle jeho § 50a je matkou dítěte žena, která ho porodila. Ohledně určení otcovství pak zákon o rodině konstruuje systém tří právních domněnek, na základě kterých je určováno.

⁸ dle RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. A KOL.: *Občanské právo hmotné 3*, vydání páté. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

⁹ dle HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České právo rodinné. 3. vydání*, Brno: Masarykova univerzita, nakladatelství Doplněk, 2006

3. Určování mateřství

Původně zákon o rodině neobsahoval žádnou definici mateřství. Platilo ovšem tradiční pravidlo římského práva, dle kterého je matka vždy jistá a toto bylo v praxi respektováno a uplatňováno.

Ustanovení § 50a, které stanoví, že matkou dítěte je žena, která jej porodila, bylo vloženo do zákona o rodině až jeho tzv. velkou novelou, tj. zákonem č. 91/1998. Přijetí tohoto ustanovení bylo reakcí na problematiku asistované reprodukce.¹⁰ Zároveň byl změněn nadpis hlavy třetí z „určení otcovství“ na dnešní „určení rodičovství“.

Formulace kogentního ustanovení § 50a ZOR tak vyřešila možnou kolizi mezi právy matky biologické (genetické) a ženy, která dítě porodila. Skutečnost, že porod je jedinou relevantní skutečností pro určení mateřství, je tedy plně v souladu s článkem 2 Úmluvy o právním postavení dětí narozených mimo manželství. Pro úplnost doplňuji, že toto znění přejímá i návrh nového občanského zákoníku.¹¹

V případě, že by uvedené ustanovení v českém právním řádu chybělo, mohlo by teoreticky dojít k pochybnostem ohledně určování mateřství v případě, že žena porodí dítě po umělém oplodnění z dárcovského vajíčka cizí ženy. Geneticky je totiž biologickou matkou dárkyně vajíčka. Přijetím této právní úpravy byl tento problém jednoznačně vyřešen ve prospěch ženy, která dítě porodila.

¹⁰ dle důvodové zprávy k zákonu č. 91/1998 Sb.

¹¹ § 769 návrhu

3.1. Sporné mateřství

V případě sporu o určení mateřství, kdy by žena tvrdila, že matkou dítěte je ona a nikoli žena zapsaná v matrice narození, by o určení mateřství rozhodoval na základě návrhu soud.

Oporu nalezneme v příslušných ustanoveních občanského soudního řádu. Dle § 80 písm. a) tohoto zákona lze žalobou (návrhem na zahájení řízení) uplatnit, aby bylo rozhodnuto mj. o osobním stavu. Výčet zde uvedený není taxativní. Je nepochybné, že určení resp. popření mateřství je otázkou určení významného osobního stavu, a to jak pro matku, tak pro dítě.

V rámci dokazování by pak soud musel posoudit, zda konkrétní žena skutečně porodila dítě, o které se v rámci řízení jedná. V případě popření mateřství by naopak muselo být prokázáno, že žena dítě vůbec neporodila, eventuálně v uvedený den porodila, ale jiné dítě, než o kterém se jedná.¹²

Pakliže by byl u tohoto dítěte určen otec, muselo by být v takovém případě ovšem nejdříve popřeno otcovství. Vzhledem k tomu, že rodičovství je vztah rodičů směrem k jejich dítěti, ale též vztah mezi rodiči navzájem, muselo by tedy dojít nejprve k popření otcovství k dítěti a teprve poté by soud řešil sporné mateřství.

Nutno podotknout, že žena, která o sobě tvrdí, že je matkou dítěte, není aktivně legitimována k podání žaloby na popření otcovství, tento návrh by musel podat na základě podnětu nejvyšší státní zástupce (§ 62 ZOR).¹³ Na vyhovění podnětu ovšem není právní nárok. Pokud tedy nejvyšší státní zástupce návrh nepodá, žena, která o sobě tvrdí, že je matkou,

¹² dle HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009

¹³ podobně HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České právo rodinné*. 3. vydání, Brno: Masarykova univerzita, nakladatelství Doplněk, 2006

nemá žádné další právní prostředky, kterými by se domohla svých práv, neboť soud by žalobu na popření otcovství z důvodu absence aktivní legitimace s největší pravděpodobností zamítl.

Zůstává otázkou, jak by postupoval Ústavní soud při rozhodování o případné ústavní stížnosti této ženy. Bylo by taktéž zajímavé sledovat, jak by eventuálně rozhodl Evropský soud pro lidská práva. Ten ve svých rozhodnutích několikrát zdůrazňoval soulad biologického a právního rodičovství a je tedy možné, že by v případě rozhodování o stížnosti ve výše uvedeném smyslu rozhodl o porušení práva na rodinný život ve smyslu článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech.

Bezpochyby inspirací pro český právní řád by mohl být slovenský zákon o rodině, dle kterého v případě, že vzniknou pochybnosti o tom, kdo je matkou dítěte, mateřství určí na základě skutečností zjištěných o porodu soud. Návrh může podat žena, která o sobě tvrdí, že je matkou dítěte, anebo otec dítěte, nebo ten, kdo prokáže, že má na tomto určení právní zájem.¹⁴

Slovenský zákon o rodině tedy výslovně umožňuje konání soudního řízení o určení mateřství, řízení o popření mateřství ovšem umožněno není. Případná žaloba tedy může být formulována pouze pozitivně a výsledný rozsudek bude mít konstitutivní účinky.¹⁵

Domnívám se, že de lege ferenda by bylo vhodné přijetí obdobné právní úpravy, jakou obsahuje slovenský právní řád.

Další poměrně obsáhlou problematikou v souvislosti s určováním mateřství jsou porody s utajením totožnosti matky a tzv. anonymní porody.

¹⁴ § 83 slovenského zákona o rodině:

(1) Ak vzniknú pochybnosti o tom, kto je matkou dieťaťa, materstvo určí na základe skutočností ziskných o pôrode dieťaťa súd.

(2) Návrh môže podať žena, ktorá o sebe tvrdí, že je matkou dieťaťa, alebo otec dieťaťa, alebo ten, kto preukáže, že má na tomto určení právny záujem.

¹⁵ dle PAVELKOVÁ, B.: *Zákon o rodine. Komentár*, 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011

Jelikož tyto otázky samy o sobě tvoří poměrně rozsáhlé téma, bude o nich pojednáno pouze ve stručnosti. Podrobněji však bude rozebrána problematika náhradního mateřství.

3.2. Porod s utajením totožnosti matky

Jistý průlom v souvislosti s určováním rodičovství přinesla novela zákona o péči o zdraví lidu, zákona o matrikách a zákona o veřejném zdravotním pojištění.¹⁶

Dle ustanovení § 67b odst. 20 zákona o zdraví o péči o zdraví lidu žena s trvalým pobytem na území České republiky, která porodila dítě a písemně požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, nejedná-li se o ženu, jejímuž manželu svědčí domněnka otcovství, má právo na zvláštní ochranu svých osobních údajů.

Zdravotnické zařízení je v takovém případě povinno vést zdravotnickou dokumentaci v rozsahu péče související s těhotenstvím a porodem, jejíž součástí jsou osobní údaje této ženy nezbytné ke zjištění anamnézy a údaje uvedené v § 67b odst. 2 písm. b) tohoto zákona. Jméno a příjmení ženy je vedeno odděleně od zdravotnické dokumentace spolu s písemnou žádostí podle věty první, datem narození a datem porodu. Po skončení hospitalizace se zdravotnická dokumentace o tyto údaje doplní a zapečetí.

Otevření takto zapečetěné zdravotnické dokumentace je možné jedině na základě rozhodnutí soudu. Lékaři a příslušníci zdravotnického personálu, kteří v rámci výkonu lékařské péče přišli do styku s osobními údaji ženy podle věty první, jsou povinni o nich zachovávat mlčenlivost.

¹⁶ tj. zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Dle důvodové zprávy k této novele bylo motivem pro přijetí této právní úpravy snížení počtu interrupcí, vražd novorozenců matkou a případů opuštění dítěte matkou.

V případě tzv. utajených porodů tak proti sobě stojí zájem matky na straně jedné a zájem jejího dítěte na straně druhé. Zájmem matky je utajení jejího těhotenství, porodu a totožnosti. Zájmem dítěte je naopak právo znát svůj původ a právo na péči rodičů.¹⁷

Ustanovení § 50a zákona o rodině, které obsahuje jednoznačné určení matky dítěte, ovšem novelizováno v souvislosti s přijetím této právní úpravy nebylo. Nadále tak je bez výjimky určení mateřství dáno faktem porodu a matkou v právním smyslu žena zůstává až do okamžiku nabytí právní moci rozsudku o osvojení dítěte.

Tato právní úprava vyvolává řadu problematických otázek a bývá předmětem kritiky pro její rozpor s článkem 7 Úmluvy o právech dítěte, jakož i s ústavním pořádkem České republiky.¹⁸

Především je poněkud problematická formulace, že zapečetěnou zdravotnickou dokumentaci je možné otevřít pouze na základě rozhodnutí soudu. Není ovšem vůbec stanoveno, z jakých důvodů může být dokumentace rozpečetěna.

Dále není stanoveno, kdo je aktivně legitimován k podání návrhu na zahájení řízení. Zřejmě to bude především dítě, nicméně vzhledem k tomu, že zákon nestanoví důvody pro odtajnění informací, bude záležet pouze na uvážení soudu.

Dalším problematickým faktem je, že tato právní úprava naprosto nerespektuje práva biologického otce, jelikož se s jeho součinností vůbec nepočítá.

¹⁷ dle KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo po vstupu České republiky do Evropské unie*, Právní rozhledy 21/2005

¹⁸ např. HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

Právní úprava taktéž neřeší, zda může tento závažný projev vůle učinit kupř. matka nezletilá. Skutečnost, že by žádost u utajení porodu podepsali za nezletilou matku její zákonní zástupci, se jeví jako poněkud absurdní.

3.2.1. Francie vs. Odievre

V této souvislosti není zcela bez zajímavosti rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, který se zabýval problematikou utajených porodů v případě Odievre proti Francii.

Stěžovatelka paní Odievre se narodila matce, která ji anonymně porodila a poté odložila. Následně byla osvojena manželi Odievrovými.

Stěžovatelka namítala, že nebylo ochráněno její právo na soukromý život, když ke zpřístupnění údajů o své identitě právní úprava vyžadovala souhlas biologické matky.

Podle názoru Evropského soudu má článek 8 Evropské úmluvy o lidských právech chránit jak zájem dítěte znát svůj původ tak zároveň zájem ženy zachovat anonymitu nezbytnou k ochraně svého zdraví při porodu. Francouzská právní úprava sice umožňuje matce anonymně porodit, dítě však má možnost zjistit svůj biologický původ s pomocí Národní rady pro přístup k osobnímu původu.

I když tedy nebyla stěžovatelka úspěšná, mohla svůj pokus opakovat a zvrátit zamítavé rozhodnutí své biologické matky. Dle Evropského soudu byla tímto způsobem zachována rovnováha mezi protichůdnými zájmy stěžovatelky a její matky, článek 8 tak nebyl porušen.¹⁹

Nutno podotknout, že ve Francii je právní úprava určení mateřství poněkud odlišná od české, když mateřství je dáno nejen porodem, ale zároveň i uznáním mateřství ženou, která

¹⁹ dle HUBÁLKOVÁ, E.: *Stručná rukojet' českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech. Druhé doplněné a aktualizované vydání.* Bulletin advokacie, zvláštní č. prosinec 2004

dítě porodila. Tím je umožněn porod bez uvedení totožnosti matky v osobních dokladech dítěte.²⁰

Podrobněji o problematice tzv. utajených porodů pojednává např. článek *Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita?*²¹ Kritiku této právní úpravy nalezneme také kupř. v článku *České rodinné právo po vstupu České republiky do Evropské unie.*²²

3.3. Anonymní porod

Od porodu s utajením totožnosti matky je třeba odlišovat tzv. anonymní porod, kdy totožnost matky není vůbec známa. Bude se jednat zejména o případy, kdy dítě bylo odloženo (např. v takzvaném babyboxu), či matka svou totožnost nesdělila, eventuelně předložila falešné doklady.²³

Dle § 17 zákona o matrikách se zápis dítěte nezjištěné totožnosti do knihy narození provede podle výsledků šetření orgánů policie a zprávy lékaře obsahující sdělení o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte. Výsledek šetření i zprávu lékaře předává matričnímu úřadu orgán policie, který šetření prováděl. Pakliže by totožnost matky zjištěna nebyla, bude se jednat o dítě nezjištěné totožnosti.²⁴

Samostatnou problematiku tvoří otázka existence tzv. babyboxů, tedy schránek pro odložené děti, umožňující anonymní

²⁰ dle HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

²¹ HRUŠÁKOVÁ, M; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita*. Právní rozhledy č. 2/2005

²² KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo po vstupu České republiky do Evropské unie*, Právní rozhledy 21/2005

²³ podobně HRUŠÁKOVÁ, M; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita*. Právní rozhledy č. 2/2005

²⁴ dle ZUKLÍNOVÁ, M: *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek* http://www.ippravnik.cz/cz/clanky/obcanske-pravo/art_3773/nekolik-poznamek-k-pravnim-otazkam-okolo-tzv-baby-schranek.aspx

odložení novorozeneých dětí. V současné době je v České republice 46 babyboxů a bylo v nich odloženo již přes šedesát dětí.

Tato zařízení, která provozuje Občanské sdružení Babybox pro odložené děti – Statim²⁵, mají řadu zastánců, ale i kritiků ze strany odborné veřejnosti.

Kritika je směřována mj. k porušování zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o sociálně-právní ochraně“). Dle § 4 tohoto zákona vykonávají sociálně právní ochranu dětí pouze taxativně vyjmenované orgány sociálně-právní ochrany a dále též další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny. Tuto činnost, která je vymezena v zákoně o sociálně-právní ochraně, nemůže tedy vykonávat nikdo jiný pouze dle svého vlastního uvážení.

Nelze opomenout ani nedávnou kritiku Výboru OSN pro práva dítěte, který vyzval k odstranění babyboxů, neboť odporují Úmluvě o právech dítěte.²⁶

Blíže k této problematice např. článek Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek²⁷ či Rizika nemedicínských experimentů zdravotnických zařízení – baby boxy.²⁸

²⁵ <http://www.babybox.cz/>

²⁶ <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/237051-osn-kritizovala-cr-za-deti-v-ustavech-chce-zrusit-babyboxy.html>

²⁷ ZUKLÍNOVÁ, M: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek

http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/obcanske-pravo/art_3773/nekolik-poznamek-k-pravnim-otazkam-okolo-tzv-baby-schraneek.aspx

²⁸ ZEMAN, Z.: *Rizika nemedicínských experimentů zdravotnických zařízení – baby boxy*. Zdravotnictví a právo, č. 10/2005

3.4. Náhradní mateřství

3.4.1. Pojem náhradní mateřství

Surogátní nebo také náhradní mateřství je ve své podstatě jedna z metod asistované reprodukce, kdy cizí žena odnese, porodí a následně předá neplodnému páru jejich dítě.

Prof. J. Haderka vymezil surogátní mateřství jako „situaci, kdy buď za úplatu nebo snad i bezúplatně je zjednána žena (její osobní stav není rozhodný), a to za tím účelem, aby se dala arteficiálně inseminovat (zpravidla mužem z objednatelského páru manželů), nebo aby si dala implantovat embryo, obstarané objednatelským párem, dítě odnese a po porodu je odevzdala objednatelům.“²⁹

Může se tedy jednat o situaci, kdy je do dělohy náhradní matky implantováno embryo vytvořené splynutím vajíčka a spermie objednatelského páru, kteří jsou pak de facto biologickými rodiči dítěte. Další obvyklou možností je tzv. částečná surogace, kdy dárkyní vajíčka je sama náhradní matka. Biologickými rodiči jsou pak muž z objednatelského páru a surogátní matka. Výjimečné jsou pak případy, kdy náhradní matka porodí páru dítě uměle počaté pomocí spermie a vajíčka anonymním dárců.

Vztah mezi surogátní matkou a budoucími rodiči jejího dítěte bývá obvykle formalizován na základě uzavřené smlouvy.³⁰

3.4.2. Právní úprava surogátního mateřství v zahraničí

Náhradní mateřství bezpochyby není výdobytkem moderní doby, vždyť zmínky o něm nalezneme již v Bibli. Řada států má

²⁹ cit. Haderka, J.: Surogační mateřství, Právní obzor č. 10/1986

³⁰ podobně článek Náhradní mateřství: zdravotní, etické, morální a právní aspekty zveřejněný na <http://www.zdn.cz/clanek/zdravotnicke-noviny/nahradni-materstvi-zdravotni-eticke-moralni-a-pravni-aspekty-447275>

výslovnou právní úpravu tohoto institutu anebo naopak jeho zákaz, resp. zákaz uzavírání dohod o náhradním mateřství.

Obecně můžeme právní úpravy jednotlivých států rozčlenit do tří skupin.

První skupinou jsou země, jejichž právní řády obsahují zákaz uzavírání jakýchkoliv dohod, jejichž obsahem je náhradní mateřství. Jedná se o některé státy USA. Stejně tak v řadě evropských států, jako např. ve Francii, Portugalsku, Itálii, Norsku, Švédsku, Finsku či Rakousku, je uzavírání dohod o náhradním mateřství v rozporu se zákonem.

Ve druhé skupině zemí je tato problematika upravena právním předpisem a jsou tak právně definované podmínky, za kterých může být náhradní mateřství uskutečněno. K těmto zemím řadíme kupř. Velkou Británii či Izrael.

Izrael byl první zemí s pozitivní výslovnou právní úpravou.³¹ Každá surogátní smlouva zde podléhá schválení státního orgánu a mohou ji uzavřít pouze státní občané stejného náboženského vyznání. Náhradní matka musí být svobodná, ovdovělá či rozvedená.

Uzavření dohody je možné za podmínky schválení soudem též kupř. v Řecku.³²

Ve třetí skupině států, do které spadá i Česká republika, není náhradní mateřství regulováno vůbec.

Z hlediska právní jistoty se jeví jako nejvhodnější dva modely právní úpravy, a to úplný zákaz tohoto institutu na straně jedné či naopak jeho regulace na straně druhé. Situace, kdy tento institut upraven není, resp. je upraven naprosto nedostatečně, dává prostor pro řadu právních otázek a nejasností.

Pro úplnost považuji za nezbytné dodat, že komerční forma náhradního mateřství je nezákonná a naplňuje skutkovou

³¹ výslovná právní úprava byla přijata v roce 1996

³²dle https://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/7226/_s.155/10202?docid=123032

podstatu obchodování s dětmi. Komerční mateřství jako takové je tedy ve všech vyspělých státech trestným činem. Zákaz obchodování dětmi je obsažen např. v článku 35 Úmluvy o právech dítěte.³³

Na úvod, před podrobnějším rozebráním této problematiky, bych ráda uvedla několik soudních sporů, na kterých lze velice dobře demonstrovat úskalí náhradního mateřství.

3.4.2.1. Náhradní mateřství ve Spojených státech amerických

Pro ilustraci problematičnosti otázky náhradního mateřství uvádím tři případy, které se odehrály v 80. letech minulého století ve Spojených státech amerických.³⁴

Case of Baby M.

Jeden z nejznámějších případů, který se odehrál ve Spojených státech amerických v roce 1988, je tzv. *Case of Baby M*, jehož výsledkem je rozhodnutí Nejvyššího soudu New Jersey o tom, že jakákoliv smlouva o náhradním mateřství je neplatná a právně nevynutitelná.

V roce 1985 byla uzavřena dohoda o náhradním mateřství mezi Mary Beth Whiteheadovou a Williamem Sternem. Smluvní stranou této dohody byl i manžel paní Whiteheadové, který souhlasil s umělým oplodněním své manželky spermatem pana Sterna a dále se zavázal, že nebude, jakožto manžel náhradní matky, uplatňovat svá rodičovská práva.³⁵

³³ článek 35 Úmluvy stanoví, že: Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, přijímají všechna nezbytná vnitrostátní, dvoustranná a mnohostranná opatření k zabránění únosů dětí, prodávání dětí a obchodování s nimi za jakýmkoli účelem a v jakékoli podobě.

³⁴ vše volně přeloženo z knihy FIELD, M. A.: *Surrogate motherhood*, expanded edition. Harvard University Press, 1990

³⁵ Manželka Williama Sterna Elisabeth nebyla stranou dohody a ani nebylo v dohodě zmíněno její jméno. V dohodě byla vždy zmiňována pouze jako „manželka pana Sterna“.

Dohoda byla poměrně obsáhlá, obsahovala mj. závazek paní Whiteheadové vzdát se po narození dítěte svých rodičovských práv ve prospěch Williama Sterna, dále vzdát se práva na rozhodnutí o umělém přerušení těhotenství (vyjma případů ohrožujících její fyzické zdraví či abnormálního vývoje plodu).

Naopak v případě, že by paní Whiteheadové odmítla přes požadavek pana Sterna podstoupit umělé přerušení patologického těhotenství, veškeré jeho povinnosti dané dohodou by zanikly (vyjma povinností vyplývajících pro něj, jakožto otce dítěte, přímo ze zákona).

V neposlední řadě manželé Whiteheadovi vzali na vědomí veškerá rizika spojená s těhotenstvím a porodem, včetně případné smrti rodičky. Jakožto kompenzace za zvýšené výdaje spojené s těhotenstvím a porodem byla dohodnuta částka 10.000 \$.

V roce 1986 se Mary Whiteheadové narodila dcera Melissa, která byla v souladu s dohodou předána do péče manželů Sternových. Citově rozrušená paní Whiteheadová se ovšem nebyla schopna své dcery vzdát, unesla ji a skrývala se s ní.

Sternovi se proto obrátili na soud, který uznal platnost dohody o náhradním mateřství, pan Stern byl uznán jako otec a jeho manželce bylo umožněno osvojení dítěte.

O celém případě ovšem dále rozhodoval Nejvyšší soud New Jersey, který naopak rozhodl, že smlouva o náhradním mateřství, na základě které se žena zaváže, že za úplatu odnese a porodí jinému páru dítě, je neplatná. Soud dále rozhodl, že osvojení dítěte manželkou pana Sterna je neplatné a paní Whiteheadová zůstává z pohledu práva matkou své dcery Melissy. Ta však měla zůstat v péči manželů Sternových, neboť to je dle soudu v nejlepším zájmu dítěte. Paní Whiteheadové ovšem zůstalo právo být se svou dcerou v kontaktu.

Nejvyšší soud New Jersey tak zakázal jakékoliv další smlouvy o náhradním mateřství, vyjma případů, kdy se žena zcela dobrovolně a bez úplaty rozhodne stát se náhradní matkou. Náhradní matce musí být zároveň ponecháno právo odmítnout následné vzdání se dítěte a rodičovských práv.

Na základě tohoto rozhodnutí přijalo dalších sedmnáct amerických států obdobnou právní úpravu surogátního mateřství.

Malahoff vs. Stiver

Dalším případem je soudní spor Malahoff vs. Stiver, který se odehrál v roce 1982 v americkém státě Michigan. Zatímco předchozí případ byl ve znamení boje obou stran o dítě, tento spor byl veden v opačném duchu.

Judy Stiverová na základě dohody souhlasila za 10.000 \$ s umělým oplodněním spermií Alexandra Malahoffa a s následným vzdáním se svých rodičovských práv. Po umělém oplodnění se narodil chlapec Christopher, který ovšem trpěl dědičnou virovou infekcí, která způsobila závažnou mentální i fyzickou retardaci. Obě strany se poté odmítly o dítě starat, tedy ani surogátní matka ani manželé Stiverovi (jejichž manželství se mezitím rozpadlo) neměli o dítě zájem.

Michiganský soud následně řešil značně emotivně vypjatý spor mezi manželými Stiverovými a panem Malahoffem. Za nedbalost byli též zažalováni lékaři a advokát, který zajišťoval po právní stránce celou dohodu.

Thrane vs. Noyes

Jako třetí případ, který se odehrál též ve Spojených státech amerických, uvádím spor Denise Thraneové, jakožto surogátní matky, a manželů Noyesových. Denise Thraneová byla uměle oplodněna spermií pana Noyese v roce 1980. Když ovšem její těhotenství pokročilo, rozmyslela si svůj závazek vzdát se svého ještě nenarozeného dítěte. Manželé Noyesovi ji sice ještě před narozením dítěte zažalovali, ale nakonec byl celý

spor vyřešen mimosoudní dohodou ve prospěch náhradní, tj. biologické matky.

3.4.2.2. Velká Británie a případ Baby Cotton

Právní úprava Velké Británie je obsažena v Surrogacy Arrangements Act 1985³⁶, jemuž přijetí předcházela mediálně ostře sledovaný případ známý jako Baby Cotton.

V tomto případě americká agentura zprostředkovala dohodu o náhradním mateřství mezi neplodným švédským párem a paní Kim Cotton. Kim Cotton na základě dohody souhlasila s umělým oplodněním a vzdáním se rodičovských práv k dítěti a švédský pár se naopak zavázal uhradit částku 6.500 £. Po narození dítěte místní soud při projednávání svěření dítěte do péče mj. judikoval, že dohoda o náhradním mateřství je neplatná. Soud nakonec s odvoláním na nejlepší zájem dítěte žádosti o svěření do péče vyhověl a umožnil tak švédským rodičům odcestovat i s dítětem z Velké Británie.³⁷

Právě tento kontroverzní případ následně rozpoutal parlamentní debatu, na základě které byl přijat v roce 1985 výše zmiňovaný Surrogacy Arrangements Act 1985.

Tento zákon vymezuje podmínky pro surogátní mateřství, zejména:

- zakazuje komercializaci náhradního mateřství, tj. úplatné zprostředkování surogace třetí stranou (jinak se jedná o trestný čin),
- náhradní matka nesmí obdržet za surogaci finanční odměnu s výjimkou úhrady zvýšených nákladů spojených s těhotenstvím či porodem.

³⁶ viz <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/49>

³⁷ dle <http://www.reproductive-health-journal.com/content/5/1/9>

3.4.3. Náhradní mateřství v českém právním řádu

V roce 2009 zahájila tehdejší ministryně spravedlnosti Daniela Kovářová společně s ministryní zdravotnictví odbornou celospolečenskou diskusi nad otázkou případného uzákonění tzv. náhradního mateřství s cílem pomoci bezdětným ženám.³⁸

Dle tiskové zprávy se bývalá ministryně spravedlnosti domnívá, že je v České republice problémem kupř. když náhradní matka, která dítě porodila, je odmítne po porodu vydat, i když např. vzniklo z genetického materiálu „objednatelského“ páru. Konkrétně vnímá jako problematickou situaci cit. „*kdy se psychika těhotné změní a matka po porodu odmítne dítě vydat biologické matce. Podle současných zákonů dítě patří matce, která ho porodila. Zmíněná možná komplikace není nijak legislativně opatřena*“. ³⁹

Výsledkem této snahy je začlenění určité právní úpravy náhradního mateřství do návrhu nového občanského zákoníku, která bude podrobněji rozebrána níže.

Přesto, že se toto téma může jevit jako okrajové (dle oficiálních informací se takto ročně narodí v České republice cca 10 dětí), ve společnosti vyvolalo poměrně ostrou a emotivní diskusi s často protichůdnými názory.

Na úvod nutno podotknout, že tato problematika vyvolává značné množství otázek nejen právního charakteru, ale též řadu otázek etických, psychosociálních či ekonomických.

Jak již bylo uvedeno výše, určování rodičovství v českém právním řádu vychází z římské zásady *mater semper certa est, pater incertus*.

Ustanovení § 50a zákona o rodině stanovující, že matkou dítěte je žena, která jej porodila, je kogentní, strany se tedy od něj nemohou dohodou odchýlit.

³⁸ viz https://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/7226/_s.155/10202?docid=123032

³⁹ cit. z

https://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/7226/_s.155/10202?docid=123032

Výslovný zákaz uzavírání dohod o náhradním mateřství sice český právní řád neobsahuje, nicméně smlouva, jejímž obsahem bude závazek ženy stát se náhradní matkou a bezprostředně po porodu se vzdát dítěte ve prospěch objednatelského páru, je právně neplatná a tento závazek tudíž nevymahatelný. Naráží totiž na ustanovení § 39 občanského zákoníku, který stanoví, že absolutně neplatný je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přičí dobrým mravům.

Nejenže by tedy takováto smlouva obcházela kogentní ustanovení § 50a ZOR, ale též by zřejmě narážela na rozpor s dobrými mravy.

3.4.3.1. Současná praxe

Jak již bylo uvedeno výše, v České republice se dle oficiálních statistik tímto způsobem narodí řádově deset dětí za rok. Ve skutečnosti však může být toto číslo ještě o něco vyšší, neboť tuto formu léčby neplodnosti centra asistované reprodukce v odůvodněných případech provádějí. Toto tvrzení lze opřít o nabídku služeb zveřejněných na webových stránkách vybraných lékařských center asistované reprodukce. Současně je pak nabízeno i zprostředkování právního poradenství, eventuálně i pomoc psychologa.⁴⁰

Kupříkladu Klinika reprodukční medicíny a gynekologie ve Zlíně se k této metodě asistované reprodukce otevřeně hlásí. Dle tvrzení jejího ředitele se na klinice tímto způsobem narodilo již dvacet dětí a více než sto dalších párů je v současné době v péči.⁴¹

Tato možnost léčby má tedy být určena pouze ženám, které z určitých důvodů nemohou odnosit své dítě (kupř. z důvodu

⁴⁰ např. <http://www.repromeda.cz/nahradni--surrogatni--materstvi.html>

⁴¹ viz <http://www.crmzlin.cz/article/2262.nahradni-matky-uz-i-u-nas/>

chybějící dělohy) anebo je pro ně těhotenství z důvodu nemoci značně rizikové (např. ženy s roztroušenou sklerózou).

Lze si samozřejmě představit situaci, kdy jinak zdravá žena využije možnosti odnošení svého dítěte jinou ženou, např. z důvodu obavy o kariéru či strachu z porodu. Netřeba jistě zdůrazňovat, že takováto situace je značně neetická a centra asistované reprodukce ji neprovádějí.

Náhradní matkou bývá zpravidla žena na základě přímé domluvy s neplodným párem. Buď se bude jednat o ženu z blízkého okolí neplodného páru, zpravidla o osobu příbuznou, vedenou altruistickými motivy, anebo o ženu „cizí“, která do té doby neměla s párem žádný vztah a navázání kontaktu mezi nimi bude pouze za účelem náhradního mateřství.

Na tomto místě považuji za nezbytné upozornit na skutečnost, že dle § 27e odst. 9 zákona o péči o zdraví lidu zdravotnické zařízení, ve kterém se asistovaná reprodukce provádí, je povinno zajistit zachování anonymity dárce a neplodného páru a anonymity dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce. Zachovat anonymitu je rovněž povinen každý zdravotnický pracovník, který se o této skutečnosti dozvěděl.

Pakliže bude náhradní matka zároveň dárkyní vajíčka, lze si jen těžko představit situaci, kdy zdravotnické centrum dostojí své povinnosti zachovat anonymitu dárkyně, neboť potencionální rodiče a surogátní matka jsou v kontaktu. Zdravotnický personál, i když veden snahou pomoci neplodnému páru, tak v podstatě porušuje zákon.

De lege ferenda se tedy nabízí dvě varianty. V případě, že by bylo náhradní mateřství uzákoněno, pak musí být dána zdravotnickým zařízením jasná pravidla. Druhou variantou je naopak zákaz tohoto institutu. Pak by měla být v zákoně o péči o zdraví lidu stanovena sankce (nejlépe peněžní pokuta) pro zdravotnické zařízení za porušení tohoto zákazu.

V praxi probíhá realizace náhradního mateřství tím způsobem, že muž z neplodného páru dá souhlas s umělým oplodněním potencionální náhradní matky. Poté náhradní matka a muž, jenž dal souhlas s umělým oplodněním, určí otcovství souhlasným prohlášením dle § 52 či 53 zákona o rodině. Toto pochopitelně přichází v úvahu pouze u neprovdané ženy.

V případě sporného určení otcovství rozhodne soud. V souladu s § 54 odst. 3 zákona o rodině je pak muž, který dal souhlas, považován za otce dítěte, a to bez ohledu na to, zda byla žena uměle oplodněna jeho spermií či pomocí spermie anonymního dárce.⁴²

Po porodu pak náhradní matka, jakožto zákonný zástupce narozeného dítěte, vysloví souhlas s osvojením ve prospěch neplodné ženy. Je-li osvojitel manželem, může osvojit jen se souhlasem druhého manžela.⁴³

Problém samozřejmě nastane v případě, že si žena v průběhu těhotenství vytvoří k nenarozenému dítěti citový vztah a po porodu se ho odmítne vzdát. Jak již bylo uvedeno výše, chybí právní jistota, že náhradní matka neplodnému páru dítě předá (ale samozřejmě i naopak, že pár dítě po narození převezme).

Vzhledem k tomu, že matku dělá porod, nikoliv genetický původ embrya, biologičtí rodiče nemají žádnou možnost jak se legálně domoci, aby náhradní matka dostála svému závazku předat dítě, respektive se ho vzdát. Nutno podotknout, že s rizikem, že si surogátní matka v průběhu těhotenství vytvoří k dítěti citový vztah a její přirozený instinkt jí nedovolí se

⁴² § 54 odst. 3 ZOR stanoví, že: „Je-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce podle zvláštního právního předpisu, považuje se za otce muž, který dal k umělému oplodnění ženy podle tohoto zvláštního právního předpisu souhlas, pokud by se neprokázalo, že žena otěhotněla jinak.“ Zvláštním právním předpisem je v tomto případě míněn zákon o péči o zdraví lidu.

⁴³ § 67 odst. 1 ZOR stanoví, že: „K osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte.“

Dle § 66 odst. 2 ZOR je-li osvojitel manželem, může osvojit jen se souhlasem druhého manžela; tohoto souhlasu není třeba, jestliže druhý manžel pozbyl způsobilost k právním úkonům nebo je-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou.

narozeného dítěte vzdát, biologičtí rodiče ve většině případů počítají.

Může ovšem nastat i situace, kdy biologičtí rodiče nebudou chtít dostat svého závazku převzít dítě do péče. Lze si např. představit situaci, kdy neplodný pár se během těhotenství náhradní matky rozejde a přestane mít o dítě zájem. A co když se dítě narodí mentálně či fyzicky postižené?

V takovém případě sice otec dítěte bude muset plnit svou vyživovací povinnost dle zákona o rodině a dítě bude zřejmě v péči náhradní matky. Ta se ovšem z různých důvodů nemusí chtít o dítě starat. Takové dítě se pak narodí v podstatě jako nechtěné a může skončit v ústavu náhradní péče (viz případ *Malahoff vs. Stiver*).

3.4.3.2. Náhradní mateřství v návrhu nového občanského zákoníku

Určitou právní úpravu přináší návrh nového občanského zákoníku. I podle tohoto návrhu je nadále bez výjimky matkou dítěte žena, která jej porodila.⁴⁴ Nutno podotknout, že nelze vázat určení mateřství na jinou právní skutečnost než je porod, neboť odlišná právní formulace by byla v rozporu s výše uvedenými mezinárodními úmluvami.

Výslovnou zmínku o náhradním mateřství pak nalezneme v pododdíle týkajícím se právní úpravy osvojení. Dle § 799 tohoto návrhu je osvojení vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. Dle důvodové zprávy bude tak dosavadní správné teoretické a praktické dovozování eliminace nejbližších příbuzných z okruhu možných osvojitelů napříště vyjádřeno výslovně.

Toto pravidlo ovšem nemá být aplikováno v případě náhradního mateřství.⁴⁵ Dle důvodové zprávy se tato výjimka

⁴⁴ § 769 návrhu

⁴⁵ § 799 návrhu nového občanského zákoníku stanoví, že:
odst. 1) Osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé

vztahuje na případy náhradního mateřství, kdy se dítě narodí ženě, která není jeho biologickou matkou. Stále však má platit stará římská zásada, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila.

Dle důvodové zprávy k návrhu by fyziologické předpoklady pro náhradní mateřství měl dále upravovat zákon o péči o zdraví lidu, s tím že i text občanského zákoníku bude muset zohlednit pokrok lékařské vědy, která umožňuje vnést do dělohy ženy oplodněné vajíčko jiné ženy. Vztahy mezi ženou, která poskytla své zárodečné buňky (biologickou matkou) a dítětem, tak mohou být upraveny cestou osvojení. Zákonodárce tedy počítá s přijetím novely zákona o zdraví o péči lidu, která by měla odstranit výše uvedený rozpor zákona se současnou praxí.

3.4.3.3. Úvaha de lege ferenda

Domnívám se, že když už chce zákonodárce jít cestou uzákonění náhradního mateřství (viz návrh nového občanského zákoníku), měla by právní úprava být v zájmu právní jistoty daleko podrobnější. Zákonodárce sice v souvislosti s přijetím nového občanského zákoníku počítá s novelizací zákona o péči o zdraví lidu, ten ovšem bezpochyby nebude upravovat soukromoprávní aspekty této problematiky. Navrhovaná právní úprava tak bohužel zůstává „na půli cesty“.

Dle mého názoru je naprosto nevhodné řešit otázku náhradního mateřství pomocí institutu osvojení. Účelem osvojení je přijetí „cizího“ dítěte, které nemůže být z různých důvodů vychováváno svými biologickými rodiči, za vlastní. Jeho hlavním posláním je nahradit nezletilému dítěti chybějící stabilní rodinné prostředí, ale přichází v úvahu až v případě, kdy péče biologické rodiny z různých důvodů selhala. Oproti tomu náhradní mateřství sleduje účel jiný,

linii a mezi sourozenci.

odst. 2) To neplatí v případě náhradního mateřství.

totiž narození dítěte vlastního, tj. biologického, u kterého má následně dojít k jeho osvojení.⁴⁶

Výše uvedenému odpovídá i soudní praxe, která zcela správně dovozuje, že má-li být osvojením založen takový vztah mezi osvojitelem a osvojencem, jaký je mezi rodiči a dětmi, nemohou být uvedené osoby v takovém příbuzenském poměru, který by byl v rozporu se vztahem založeným osvojením (viz rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 2787/2005, dle kterého osvojení brání vztah prarodičů a vnuků).

Dohoda o náhradním mateřství de lege ferenda

V případě výslovného uzákonění náhradního mateřství by zákonem měly být vymezeny základní prvky tohoto právního vztahu.

Subjekty dohody o náhradním mateřství by byly na straně jedné „zájemci“ o dítě, tj. neplodný pár. Muž z objednatelského páru dává souhlas s umělým oplodněním vajíčka buď své partnerky (anebo vajíčka náhradní matky, která se pak stává zároveň dárkyní). Na druhé straně dohody pak stojí náhradní matka, která dá výslovný souhlas se zavedením oplodněného vajíčka do své dělohy a po porodu umožní osvojení dítěte biologickými rodiči.⁴⁷

V ideálním případě by se na straně surogátní matky mělo jednat o ženu neprovdanou. V opačném případě, by musel být účastníkem dohody též její manžel. Tato varianta, kdy by náhradní matka byla provdána a v případě narození dítěte by tedy domněnka otcovství svědčila jejímu manželu, je pochopitelně značně problematická.

Další otázkou je, zda je vůbec vhodné, aby náhradní matka byla s biologickými rodiči v příbuzenském vztahu. S touto

⁴⁶ podobně též ATTL, K.: *Institut náhradní matky - ano, či ne?* Prevence úrazů, otrav a násilí č. 2/2009

⁴⁷ podobně ATTL, K.: *Institut náhradní matky - ano, či ne?* Prevence úrazů, otrav a násilí č. 2/2009

alternativou ve své podstatě přímo počítá návrh nového občanského zákoníku (viz výše). Situace, kdy kupř. náhradní matka bude zároveň matkou neplodné ženy a porodí tak zároveň své vnouče, je dle řady odborníků z lékařských kruhů značně komplikovaná.

Dále by měla být výslovně stanovena bezúplatnost tohoto právního vztahu (i když vyplývá z jiných právních předpisů). Obsahem surogátní smlouvy (byť ústní) bývá obvykle závazek uhradit náhradní matce náklady, které jí vzniknou v souvislosti s těhotenstvím, porodem a rekonvalescencí po porodu. V souladu se zásadou bezúplatnosti jakákoliv jiná odměna přesahující výši oprávněných nákladů je nepřípustná. Legitimními zvýšenými náklady pak mohou být zejména případná ztráta na výdělku v důsledku pracovní neschopnosti v těhotenství a po porodu, lékařské výdaje, ale např. i výdaje na těhotenské ošacení, kvalitnější stravu, nadstandardní lékařskou péči apod.

I když je pojmání náhradního mateřství jakožto ziskové aktivity naprosto nepřípustné, představy laické veřejnosti svědčí často o opaku. To dokazuje i užívání poněkud pejorativních pojmů jako „pronájem dělohy“ apod.⁴⁸

Dále by měla být stanovena pod sankcí absolutní neplatnosti písemná forma této dohody. Domnívám se, že ještě vhodnější by bylo schválení této dohody soudem (opět pod sankcí absolutní neplatnosti).

Dále by měla být v zájmu právní jistoty uvedena nevymahatelnost závazku vzdát se dítěte, čili mělo by být výslovně deklarováno právo náhradní matky „rozmyslet“ si svůj slib předat dítě objednatelskému páru.

⁴⁸ Např. článek s názvem Ministryně Kovářová určí pravidla pro „pronájmy dělohy“ zveřejněný na http://zpravy.idnes.cz/ministryne-kovarova-urci-pravidla-pro-pronajmy-delohy-pig-/domaci.asp?c=A090828_071924_domaci_taj nebo článek s názvem Sháníme pronájem dělohy pro naše dítě. Zn.: cena dohodou zveřejněný na http://ona.idnes.cz/deti.aspx?c=A070925_213603_ona_deti_bih

Nejasná je ovšem celá řada otázek, které s touto problematikou souvisí. Jak bude kupříkladu postupováno v případě, že náhradní matka nedodrжуje zdravý životní styl a může tak potencionálně ohroжovat nenarozené dítě, např. když kouří nebo dokonce užívá alkohol či jiné návykové látky? Anebo kdo by měl rozhodovat o případném potratu, v případě kdy se u plodu vyskytnou vývojové vady? Tyto rizikové faktory sice mohou být smluvně ošetřeny, nicméně dodržování takových povinností bude bezpochyby jen těžko vymahatelné.

3.4.3.4. Závěrem

Domnívám se, že případnému uzákonění náhradního mateřství by měla předcházet důkladná celospolečenská debata. Případů, kdy dítě odnosit a porodit náhradní matka, jsou v České republice řádově desítky a dosud nedošlo k žádnému soudnímu sporu. To ovšem neznámá, že by celá problematika neměla být důkladně právně ošetřena. Naopak. Pokud se tuzemský právní řád vydá cestou výslovného uzákonění tohoto institutu, měla by být právní úprava dostatečně určitá a měla by jej důkladně definovat.

Dle mého názoru určitou formou řešení je zkvalitnění právních předpisů týkajících se náhradní rodinné péče, zejména pak osvojení. Česká republika zaujímá jedno z předních míst v počtu dětí umístěných v ústavní péči, u dětí do tří let umístěných v kojeneckých ústavech jsme dokonce na prvním místě. Zároveň počet dětí umístěných v dětských domovech každým rokem roste. Uvedené statistiky považuji za alarmující a Česká republika za ně bývá kritizována (nedávno např. Výborem OSN pro práva dítěte⁴⁹).

Tyto děti jsou v ústavní péči umístěny často zbytečně dlouho mj. i kvůli zdlouhavým soudním řízením, která

⁴⁹<http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/237051-osn-kritizovala-cr-za-deti-v-ustavech-chce-zrusit-babyboxy.html>

neumožňují rychlé osvojení, eventuelně pěstounskou péči. Naopak „čekací doba“ na osvojení dítěte bývá neúměrně dlouhá. Domnívám se, že by mělo dojít k úpravě příslušných zákonů tak, aby se celá procedura osvojení zrychlila a zjednodušila (samozřejmě při zachování kvality právní úpravy!).

Pro řadu nedobrovolně bezdětných párů by se tak usnadnila cesta jak se stát rodiči (i když ne biologickými), a tím by se snad částečně snížila poptávka po náhradním mateřství.

Zcela úmyslně jsem doposud vynechala otázku týkající se práv dítěte. Dle mého názoru se na ně v debatě vyvolané ministerstvem spravedlnosti poněkud zapomnělo. Domnívám se, že práva dítěte musí být vždy na prvním místě, teprve za nimi lze zařadit právo matky (resp. rodičů) na vlastní dítě.

Značné problematická, a to jak právně tak eticky, je také skutečnost, že samo dítě je v podstatě předmětem dohody o náhradním mateřství a je tak degradováno na jakousi „komoditu“. Taktéž postavení náhradní matky, která je situována do role jakéhosi nástroje, který dítě „pouze“ odnosi a porodí, je z etického hlediska pochybná.

Jakkoliv chápu touhu rodiče mít vlastního (tj. biologického) potomka, dle mého názoru případné negativní následky výrazně převažují nad benefity plynoucí z uzákonění náhradního mateřství. Z tohoto důvodu jsem proti legalizaci tohoto institutu a domnívám se, že by mělo dojít k výslovnému deklarování neplatnosti dohody o surogátním mateřství.

Proti legalizaci tohoto institutu je taktéž řada autorů, kupř. J. Haderka či Z. Králíčková.

4. Určování otcovství

4.1. Obecně

Určení otcovství je vždy odvislé od určení mateřství. Vyplývá to ze skutečnosti, že matka je vždy jistá (viz formulace zákona o rodině „matkou je žena...“), ale otec je vždy pravděpodobný (viz formulace „za otce se považuje...“).

Zatímco určení matky je tedy jasně dáno faktem porodu, osoba otce již tak jednoznačně daná není. Z tohoto důvodu právní řád konstruuje systém právních domněnek.

Právní vztah mezi matkou a dítětem tedy vzniká pouze na základě právní události, kterou je narození dítěte, v případě otce k této právní události přistupuje ještě uplatnění jedné z právních domněnek.

Teprve určením otcovství na základě této domněnky dojde k založení právního vztahu mezi konkrétním mužem a konkrétním dítětem. Vzhledem k tomu, že založení tohoto vztahu má pro otce i dítě zásadní význam týkající se jejich statusových zájmů, vždy se jím zabývá i státní orgán (tj. matriční úřad či soud).⁵⁰

Právní otcovství je tedy tradičně určováno na základě domněnek, jejichž konstrukce vychází z kulturních zkušeností společnosti a které mají zjednodušovat určování otcovství.

Snaha státu o zabezpečení souladu biologického a právního otcovství ovšem nemůže vést k nepřiměřeným zásahům do soukromého života rodičů. Stanovení povinnosti sdělit orgánům

⁵⁰ podobně RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. A KOL.: *Občanské právo hmotné 3, vydání páté*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

veřejné moci skutečnosti z jejich intimního života by nepřiměřeným způsobem zasahovalo do soukromé sféry. Právní domněnky tak umožňují, aby k určení otcovství docházelo bez těchto nadměrných formálních zásahů.

Na druhou stranu aplikace právní domněnky pochopitelně nezajišťuje shodu mezi právním a biologickým otcovstvím, neboť domněnka počítá s pouhou pravděpodobností. K odstranění případného rozporu mezi právním a biologickým otcovstvím pak slouží institut popření otcovství.

4.1.1. Historie

Evropské právo vychází v oblasti určování otcovství z práva římského a později kanonického. Již v římském právu se uplatňovala domněnka, že pakliže se dítě narodilo po 181 dnech od uzavření manželství nebo do 10 měsíců od jeho zániku, je jeho otcem manžel matky. Tato domněnka ovšem mohla být vyvrácena, prokázal-li manžel, že nemohl dítě zplodit. Postupně byla zavedena možnost legitimace dětí narozených mimo manželství (zejména následným uzavřením manželství s matkou dítěte). Možnost legitimace nemanželského dítěte později převzalo i právo kanonické.⁵¹

V moderním občanském právu se postupně vyvinuly dva právní směry. První z nich je reprezentován francouzským Code Civil⁵², ve kterém byl zakotven princip uznání nemanželského dítěte jeho biologickým otcem. Jednalo se ovšem o jednostranný a zcela dobrovolný právní úkon tohoto muže.

Druhý podstatně liberálnější systém reprezentuje rakouský ABGB⁵³, který zohledňoval přirozenoprávní koncepci. Tento zákoník stanovil pravidlo, že matka je vždy jistá a dítě má

⁵¹ dle HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck , 2009

⁵² Code civil des Français byl přijat v roce 1802.

⁵³ Všeobecný zákoník občanský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie) byl vyhlášen 1. června 1811 patentem císaře Františka I. a platil i pro země koruny české.

nárok na určení svého otce. ABGB upravoval i paternitní řízení.⁵⁴

Postupem doby bylo opuštěno od rozlišování dětí manželských a nemanželských a došlo k jejich zrovnoprávnění, což reflektuje i právní úprava určování otcovství.

4.1.2. Určování otcovství v českém právním řádu

Určování otcovství je v českém právním řádu řešeno pomocí tří právních domněnek. Jedná se o domněnky vyvratitelné, tzn. takové domněnky, u kterých je přípustný důkaz opaku (viz formulace příslušných ustanovení zákona o rodině „...považuje se za otce...“). Jsou tedy pokládány za platné až do té doby, dokud se neprokáže opak, tedy že domněnka otcovství v konkrétním případě není v souladu s materiální pravdou.⁵⁵

Tyto domněnky se uplatňují v přesném logicky stanoveném pořadí. Aplikace první domněnky vylučuje souběžnou aplikaci domněnky druhé, resp. třetí. Domněnky jsou řazeny v logickém pořadí v souladu s pořadím jejich výskytu ve společnosti.

Konkrétně zákon o rodině stanovuje tuto posloupnost právních domněnek:

- a) První domněnka stanoví, že za otce se považuje manžel matky (§ 51 ZOR).
- b) Druhá domněnka stanoví, že za otce je považován muž určený souhlasným prohlášením (§ 52 ZOR).
- c) Třetí domněnka stanoví, že otcem je muž určený soudem, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevylučují (§ 54 ZOR).

⁵⁴ dle RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999

⁵⁵ podobně HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Rodinné právo*, druhé vydání, Brno: Masarykova univerzita, nakladatelství Doplněk, 2006

4.2. První domněnka otcovství

První domněnka otcovství tedy svědčí manželů matky dítěte. Vzhledem k tomu, že manželství je definováno jako trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem, jehož hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí, vychází zákonodárce ze skutečnosti, že manžel matky bude pravděpodobně taktéž biologickým otcem.

Zákon o rodině v § 51 odst. 1 konkrétně stanoví, že narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne po zániku manželství nebo po jeho prohlášení za neplatné, považuje se za otce manžel matky.

První domněnka bude aplikována i v případě manželství neplatného, nikoliv však v případě manželství neexistujícího.⁵⁶

Okamžik zániku manželství je tedy pro běh lhůty tří set dnů zásadní právní skutečností. V případě rozvodu manželství bude relevantním dnem den, kdy rozsudek nabyl právní moci. Podobně tomu bude i v případě prohlášení manželství za neplatné. V případě smrti manžela bude prvním dnem běhu lhůty den, který je uveden v úmrtním listu.

Zákon o rodině dále v § 51 odst. 3 stanoví, že při počítání času, který je rozhodující pro určení otcovství, se má za to, že manželství toho, jenž byl prohlášen za mrtvého, zaniklo dnem, který byl v rozhodnutí o prohlášení za mrtvého určen jako den smrti.⁵⁷

⁵⁶ § 17a zákona o rodině stanoví:

(1) Manželství nevznikne, jestliže muž nebo žena byli k prohlášení o uzavření manželství donuceni fyzickým násilím.

(2) Manželství nevznikne, jestliže bylo uzavřeno nezletilým mladším šestnácti let.

(3) Manželství nevznikne, jestliže nebyly dodrženy podmínky uvedené v § 4a odst. 1, § 4b odst. 2 a § 9.

⁵⁷ § 7 odst. 2 občanského zákoníku stanoví, že jestliže smrt nelze prokázat předepsaným způsobem, soud fyzickou osobu prohlásí za mrtvou, zjistí-li její smrt jinak. Za mrtvého soud prohlásí také nezvěstnou fyzickou osobu, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem usoudit, že již nežije.

V návrhu nového občanského zákoníku je standardní formulace první domněnky otcovství doplněna se zřetelem na institut nezvěstnosti, tedy případem, kdy důvodem zániku manželství je smrt, která nebyla zjištěna obvyklým způsobem, tj. soud rozhodl o prohlášení za mrtvého. Dle § 770 návrhu narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne poté, co byl manžel matky prohlášen za nezvěstného, má se za to, že otcem je manžel matky.

Dle důvodové zprávy narodí-li se dítě ženě, jejíž manžel byl prohlášen za mrtvého a dojde k určení otcovství souhlasným prohlášením matky a jiného muže, nezmění se na statusovém postavení dítěte ani otce dítěte ničeho, zjistí-li se, že prohlášený za mrtvého žije, takže bude-li některý ze zúčastněných mít vůli, aby nastala změna ve statusu dítěte, bude třeba otcovství souhlasně prohlášené popřít, anebo bude třeba využít pomoci nejvyššího státního zástupce, popřípadě institutu osvojení.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že manžel matky dítěte, kterému svědčí první domněnka otcovství, se bez dalšího automaticky stává z hlediska hmotněprávního otcem. Skutečnost, že z faktického hlediska nemůže být otcem je právně irelevantní (může ovšem vést k popření mužova otcovství - viz níže). Tato domněnka tedy působí bez dalšího přímo ze zákona a zápis otcovství manžela (eventuelně bývalého manžela) do matriky narození nelze ovlivnit.

Zákon o rodině pamatuje i na situaci, kdy se narodí dítě ženě znovu provdané. V tomto případě se považuje dle § 51 odst. 2 za otce manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třístého dne potom, kdy její dřívější manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné. V případě, že by pozdější manžel matky své otcovství u soudu úspěšně popřel,

bude na základě ustanovení § 51 odst. 1 ZOR za otce považován manžel předchozí.

Od vyhlášení rozsudku o rozvodu manželství a nabytí jeho právní moci může uplynout relativně dlouhá doba, a pokud mezitím dojde k narození dítěte, bude přesto za jeho otce považován manžel matky. Z tohoto důvodu zákon o rodině umožňuje zvláštní případ prohlášení v rámci řízení o popření otcovství bývalého manžela matky. Pak postačí, když manžel, matka i muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, souhlasně prohlásí, že je vyloučeno, aby byl manžel otcem.

V praxi převažuje výklad, že toto prohlášení učiněné v rámci řízení o popření otcovství, slouží pouze jako jeden z důkazů o tom, že je otcovství manžela vyloučeno, a že se tedy nejedná o souhlasné prohlášení o určení otcovství.

Vzhledem k poměrně vysoké rozvodovosti se jistě nejedná o ojedinělé případy. Domnívám se, že de lege ferenda by mělo být rodičům umožněno souhlasné prohlášení, které by převážilo první domněnku. To by poskytlo i větší ochranu zájmům dítěte, neboť by byl co nejdříve určen jeho skutečný otec. Pakliže panuje mezi bývalým manželem, matkou a mužem, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, o otcovství shoda, není dle mého názoru důvod, proč by měl do této situace stát prostřednictvím soudního řízení zasahovat.

Poněkud odlišně je tato situace upravena v návrhu nového občanského zákoníku. Ten stanovuje, že narodí-li se dítě v době mezi zahájením řízení o rozvod manželství a třístým dnem po rozvodu manželství, a manžel, popřípadě bývalý manžel matky prohlásí, že není otcem dítěte, zatímco jiný muž prohlásí, že je otcem dítěte, má se za to, že otcem je tento muž, připojí-li se matka k oběma prohlášením.

Toto prohlášení manžela matky dítěte, popřípadě jejího bývalého manžela, muže, který tvrdí, že je otcem dítěte, a

matky dítěte se činí v řízení před soudem, zahájeném na návrh některého z nich; návrh lze podat nejpozději do uplynutí jednoho roku od narození dítěte.

K takovémuto určení otcovství k dítěti ovšem nemůže dojít dříve, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství (§ 771).

Ve své podstatě se jedná o řízení o popření otcovství spojené s řízením o určení otcovství, v rámci kterého bude prvním krokem prohlášení otce popírající své otcovství za souhlasného prohlášení matky (resp. aniž matka vysloví své námítky), druhým pak prohlášení muže, který tvrdí, že je otcem, za souhlasného prohlášení matky. Ve vztahu k rozvodovému řízení se jedná o samostatné řízení, pakliže by ovšem nebylo o rozvodu manželství ještě rozhodnuto, je třeba rozhodnutí vyčkat. Den následující po dni právní moci rozhodnutí o rozvodu je prvním dnem, k němuž lze vztáhnout účinky dotyčného trojstranného prohlášení.⁵⁸

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že pakliže se uplatní první domněnka svědčící ve prospěch manžela matky dítěte, nemůže být aplikována domněnka jiná, tj. ani souhlasným prohlášením, a to ani v případě, že manžel dítě prokazatelně nezplodil. V takovém případě je nutné nejdříve popřít manželovo otcovství u soudu, teprve poté se může uplatnit druhá, eventuálně třetí domněnka.

Zákon o rodině totiž stanovuje zásadu, že jakmile je otcovství určeno aplikací jedné z domněnek, otcovství lze znovu určit na základě jiné domněnky teprve po jejím předchozím úspěšném vyvrácení.⁵⁹

Toto tvrzení lze opřít i o judikaturu, neboť dle rozhodnutí Nejvyššího soudu právní stav založený zákonnou

⁵⁸ dle důvodové zprávy

⁵⁹ podobně též HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

domněnkou otcovství manžela matky dítěte dle § 51 zákona o rodině brání tomu, aby bylo určeno otcovství k témuž dítěti.⁶⁰

4.3. Druhá domněnka otcovství

Pakliže otcovství k dítěti nemůže být určeno na základě první domněnky, nastupuje právní domněnka druhá, která je taktéž vyvratitelná a je upravena v § 52 zákona o rodině. Konkrétně je v § 52 odst. 1 ZOR stanoveno, že za otce se jinak považuje muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů učiněným před matričním úřadem nebo soudem.

Ačkoliv je tedy toto ustanovení uvozené nadpisem „souhlasné prohlášení rodičů“, ve své podstatě se jedná o prohlášení matky a muže určeného jejich souhlasným prohlášením. Teprve poté se tento muž stává rodičem dítěte.⁶¹

Určení otcovství dle druhé domněnky tedy přichází v úvahu, narodí-li se dítě matce neprovdané, nebo po úspěšném vyvrácení domněnky první, anebo když se dítě narodilo ve lhůtě delší než tři sta dní po zániku manželství.

Smyslem této právní úpravy je bezpochyby snaha o co nejjednodušší způsob projevení vůle rodičů ohledně jejich (ne)narozeného dítěte a vychází z myšlenky, že jako nejspolehlivější prostředek určení otcovství je dobrovolné souhlasné prohlášení, tj. shoda, muže a matky dítěte.

Jak již bylo uvedeno, jestliže se dítě narodí ženě provdané, vždy bude aplikována první domněnka, tj. za otce bude považován manžel matky, eventuelně její bývalý manžel, narodí-li se dítě do třístého dne po zániku manželství anebo jeho prohlášení za neplatné. Určení otcovství na základě

⁶⁰ R 71/1965 civ. Sb. rozh.

⁶¹ podobně též MELICHAROVÁ, D.: *Třetí domněnka otcovství - přežitý relikt?* Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: Aspi, 2009

souhlasného prohlášení tak nevyvolá žádné právní účinky, a to ani v případě že manžel fakticky nemůže být biologickým otcem dítěte. Jediným řešením případného rozporu mezi právním a faktickým stavem tak zůstává pouze popření otcovství manžela matky.

Na tomto místě považuji za nezbytné upozornit na skutečnost, že zákon o rodině nijak neřeší případnou kolizi první a druhé domněnky. Může totiž nastat situace, kdy bude určeno otcovství souhlasným prohlášením k nasciturovi a následně žena uzavře manželství s jiným mužem. Dojde tak ke konkurenci dvou právních domněnek.⁶² Právní domněnka otcovství bude v tomto případě svědčit manželů matky, neboť tato se uplatňuje automaticky a má silnější postavení.

Domnívám se, že s ohledem na větší míru právní jistoty by měl zákonodárce tuto případnou kolizi řešit výslovnou právní úpravou.

4.3.1. Souhlasné prohlášení

Jak již bylo řečeno, druhá domněnka se na rozdíl od domněnky první neuplatní automaticky bez dalšího. Aby došlo k určení otcovství, musí dojít k souhlasnému prohlášení matky a otce dítěte o tom, že konkrétní (byť nenarozené, ale počaté) dítě je jejich společným dítětem. Lhůta k určení otcovství souhlasným prohlášením stanovena není, teoreticky se může tedy týkat i již zletilého dítěte (pakliže je dosud právně bez otce).

Souhlasné prohlášení rodičů jsou tedy dva obsahově stejné jednostranné právní úkony, na které se uplatní obecná ustanovení občanského zákoníku týkajících se právních úkonů (§ 34 a násl. ObčZ).⁶³

⁶² dle HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České právo rodinné*. 3. vydání, Brno: Masarykova univerzita, nakladatelství Doplněk, 2006

⁶³ Dle § 104 zákona o rodině se ustanovení občanského zákoníku použijí tehdy, nestanoví-li tento zákon něco jiného.

Tento právní úkon musí být učiněn před příslušným orgánem osobně, a to oběma rodiči osobně a ústně. Z povahy věci je vyloučeno zastoupení na základě plné moci.

Souhlasné prohlášení musí být učiněno svobodně a vážně, určitě a srozumitelně, jinak je neplatné. Dále ten, kdo jej činí, musí mít způsobilost k právním úkonům (viz § 8 a násl. ObčZ).

Pakliže bude prohlášení činěno před matričním orgánem, k přijetí souhlasného prohlášení je oprávněn matrikář, který vede matriku narození. V případě prohlášení učiněného před soudem pak bude činěno směrem k soudci. Skutečnost, že došlo k určení otcovství souhlasným prohlášením je soud povinen sdělit obecnímu úřadu, který vede matriku narození (to se týká i soudního rozhodnutí o určení či popření otcovství).⁶⁴

Jednou učiněné prohlášení o otcovství již není možné vzít zpět. Případný nesoulad mezi biologickým a právním otcovstvím je možné řešit podáním návrhu na popření otcovství.

Z povahy věci nevyplývá, že by souhlasné prohlášení muselo být rodiči učiněno současně. Lze si představit například situaci, kdy matka podá žalobu na určení otcovství a muž před soudem své otcovství uzná. Ze samotného podání žaloby matkou vyplývá její uznání otcovství muže označeného v žalobě.⁶⁵

Výše uvedený závěr lze opřít i o judikaturu Nejvyššího soudu, dle které *„jestliže žalobu o určení otcovství podala matka, soudy považují za tento souhlas matky skutečnost, že žalobu podala právě proti žalovanému muži a další souhlasné prohlášení matky již nevyžadují“*.⁶⁶

Podobně též judikát Nejvyššího soudu č. 32/1983 sb. rozh., dle kterého *„otcovství k dítěti je určeno podle ustanovení § 52 odst. 1, 2 zákona o rodině souhlasným prohlášením rodičů*

⁶⁴ dle HOLUB, M.; NOVÁ, H.; SLADKÁ HYKLOVÁ, J.: *Zákon o rodině: komentář a předpisy související*, 8 vydání. Praha: Linde, 2007

⁶⁵ podobně též HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

⁶⁶ cit. Nejvyšší soud České soc. rep., Cpj 41/79, [R 20/1980 civ.]

před soudem, jakmile k prohlášení jednoho z rodičů přistoupí stejné prohlášení druhého rodiče, kterým je označen za otce tentýž muž. Pokud takové prohlášení matky je uvedeno v protokolu sepsaném u soudu v den, který předcházeli dni, kdy shodné prohlášení učinil do protokolu u soudu matkou označený muž, není třeba k určení otcovství dalšího souhlasného prohlášení matky".⁶⁷

Jak již bylo uvedeno, souhlasné prohlášení rodičů musí být učiněno před matričním úřadem (tomu bude ve většině případů) anebo před soudem. K souhlasnému prohlášení před soudem pak bude docházet zejména v rámci řízení o určení otcovství a dále pak v řízení dle § 73 OSŘ. Toto ustanovení stanoví, že narodí-li se dítě, u něhož otcovství není určeno zákonnou domněnkou svědčící manželů matky, ani souhlasným prohlášením rodičů před orgánem, který vede matriku, vyslechne předseda senátu toho, koho matka označuje za otce, zda uznává, že je otcem. O skutečnosti, že se narodilo neprovdané matce dítě, u něhož nebylo určeno otcovství souhlasným prohlášením, je soud informován od matričního orgánu.

Dojde-li takto k souhlasnému prohlášení rodičů o otcovství, uvede se to v protokolu a oznámí orgánu, který vede matriku narození, v níž je dítě zapsáno. Jestliže takto k určení otcovství nedojde a matka v přiměřené době nepodá návrh na určení otcovství, ustanoví předseda senátu dítěti opatrovníka k podání takového návrhu a k tomu, aby dítě v řízení zastupoval.

Za okamžik určení otcovství souhlasným prohlášením se považuje okamžik, kdy jsou učiněny oba projevy vůle směřující k určení otcovství dle druhé domněnky, tj. prohlášení matky i otce dítěte.

Ze zákona o rodině nevyplývá, že by matriční úřad (a ani soud) byl oprávněn zkoumat, zda je muž skutečně biologickým

⁶⁷ cit. Nejvyšší soud České soc. rep., Cpj 139/83, [R 32/1983 civ.]

otcem a zda tedy souhlasné prohlášení odpovídá biologické realitě. Tyto orgány pouze zaznamenají, že došlo k právnímu úkonu.

4.3.2. Fiktivní otcovství

Zákon o rodině nevylučuje, aby bylo souhlasným prohlášením určeno otcovství muže, který ví, že není biologickým otcem dítěte, ale přesto „uzná“ dítě za své. Pokud takto otcovství uzná muž, který není a kupř. ani nemůže být biologickým otcem, sleduje takovýto projev vůle v podstatě stejné právní účinky jako osvojení.

I když v praxi převažuje názor, že muž, který činí prohlášení, by měl být subjektivně přesvědčen o tom, že je biologickým otcem, z dikce ustanovení § 52 zákona o rodině nelze vyvodit, že by otcovství nemohl uznat i muž, který ví, že otcem není. Tomu odpovídá i fakt, že matriční úřad ani soud není oprávněn zkoumat, zda souhlasné prohlášení odpovídá biologické realitě.

Formulace druhé domněnky otcovství tedy otevírá cestu pro obcházení zákonného postupu pro osvojení dítěte. Neprovdaná žena se tak může dohodnout s mužem na učinění souhlasného prohlášení o jeho otcovství. Matka pak po porodu předá dítě fiktivnímu otci do péče a udělí souhlas k adopci manželkou tohoto muže.

Pakliže by se prokázalo, že žena za toto jednání přijala úplatu, byla by naplněna skutková podstata trestného činu svěřeni dítěte do moci jiného.⁶⁸

Vzhledem k tomu, že cílem jednotlivých domněnek je sladění otcovství biologického s otcovstvím právním, takovéto jednání by v určitých případech mohlo být v rozporu se zákonem či by jej mohlo obcházet.

⁶⁸ § 169 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník stanoví, že: Kdo za odměnu svěří dítě do moci jiného za účelem adopce nebo pro jiný obdobný účel, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta nebo zákazem činnosti.

Určitou „pojistkou“ proti tomuto obcházení zákona je oprávnění nejvyššího státního zástupce vymezené v ustanovení § 62a zákona o rodině, dle kterého může ještě před uplynutím lhůty stanovené pro popření otcovství podat návrh na popření otcovství muže, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale který nemůže být otcem dítěte.

Tento návrh může nejvyšší státní zástupce podat pouze, je-li to ve zřejmém zájmu dítěte a v souladu s ustanoveními zaručujícími základní lidská práva (zejména se bude jednat o obchodování s dětmi), a na jeho podání není právní nárok. Podrobněji k oprávnění nejvyššího státního zástupce bude pojednáno v kapitole sedmé.

Dle některých autorů pakliže matrikový otec prokazatelně věděl o tom, že není biologickým otcem a přesto učinil prohlášení dle § 52 zákona o rodině, je nutné vycházet z toho, že muž otcovství dobrovolně přijal. Jeho postavení je obdobné jako u nezrušitelného osvojení a není tedy důvod, proč by mělo být postavení takového otce méně stabilní než u osvojitele.⁶⁹

4.3.3. Neplatnost souhlasného prohlášení

Jak již bylo uvedeno výše, souhlasné prohlášení o určení otcovství jsou dva jednostranné právní úkony rodičů dítěte. Vzhledem k tomu, že zákon o rodině neobsahuje zvláštní právní úpravu týkající se právních úkonů, budou na ně aplikována v souladu s § 104 příslušná ustanovení občanského zákoníku.⁷⁰

V této souvislosti se tedy nabízí otázka případné neplatnosti tohoto právního úkonu se všemi právními důsledky, které z toho vyplývají.

Pakliže budeme vycházet ze skutečnosti, že popřít lze jen platně určené otcovství, je nezbytné rozlišovat institut

⁶⁹ např. HOLUB, M.; NOVÁ, H.; SLADKÁ HYKLOVÁ, J.: *Zákon o rodině: komentář a předpisy související*, 8 vydání. Praha: Linde, 2007

⁷⁰ § 104 ZOR, stanoví že: Ustanovení občanského zákoníku se použijí tehdy, nestanoví-li tento zákon něco jiného.

popření otcovství dle příslušných ustanovení zákona o rodině a institut neplatnosti právního úkonu dle občanského zákoníku. Žalobu na popření otcovství je tedy nutné odlišovat od žaloby o neplatnosti právního úkonu a určení, zda tu právní vztah mezi dítětem a otcem je či není.⁷¹

Pokud právní úkon nesplňuje všechny stanovené náležitosti, jde o právní úkon vadný. S vadou právního úkonu jsou spojeny různé právní následky, a to zejména neplatnost právního úkonu, odstoupení od právního úkonu, odporovatelnost, odpovědnost za vady.⁷²

Následkem vadného souhlasného prohlášení o určení otcovství může být pouze neplatnost právního úkonu (ostatní následky z povahy věci nepřicházejí v úvahu).

4.3.3.1. Neplatnost právního úkonu obecně

Neplatnost je stav, kdy právní úkon sice vznikl, ale protože trpí vadou je neplatný a hledí se na něj jako kdyby nevznikl (ledaže by mohl dle zákona konvalidovat). Zamýšlené právní následky, které by byly spojeny s takovým úkonem (pokud by byl platný), v tomto případě nenastanou. Neplatnost má dva stupně, a to absolutní a relativní. Občanský zákoník stanoví zásadu, že právní úkon je neplatný absolutně, ledaže jej zákon výslovně neprohlašuje za neplatný relativně.

V případě relativní neplatnosti se tedy právní úkon považuje za platný až do té doby, než je jeho neplatnost namítnuta nebo prohlášena příslušným orgánem (ten k ní přihlíží pouze na základě návrhu oprávněného subjektu). Jak již bylo uvedeno výše, relativní neplatnosti se lze dovolat pouze v případech taxativně vyjmenovaných v § 40a občanského zákoníku.

⁷¹ podobně též PAVELKOVÁ, B.: *Zákon o rodině. Komentár, 1. vydanie*. Praha: C. H. Beck, 2011

⁷² dle HENDRYCH, D. A KOL.: *Právní slovník*, Praha: C. H. Beck, 2009

Naopak absolutně neplatné právní úkony jsou takové, které se považují za existující, ale jsou neplatné, tudíž z nich nevznikají pro jejich účastníky ani pro třetí osoby žádné právní následky. Absolutní neplatnost nastává přímo ze zákona, právní úkon tedy není za neplatný prohlašován a hledí se na něj, tak jako by nebyl učiněn.⁷³

Absolutní neplatnosti se tedy může dovolat každý, kdo prokáže právní zájem, a soud (eventuelně i jiný orgán) k ní přihlíží z úřední povinnosti. Absolutní neplatnost působí vždy (ex tunc), to znamená, že právní úkon je neplatný od svého počátku. Neplatnost právního úkonu trvá, i když později důvod neplatnosti odpadne.⁷⁴

Zatímco právo dovolat se relativní neplatnosti se promlčuje po třech letech, absolutní neplatnost právního úkonu se nepromlčuje.

Občanský zákoník stanoví v § 37 odst. 1, že právní úkon musí být učiněn svobodně a vážně, určitě a srozumitelně, jinak je neplatný. Neplatný je dále právní úkon, pokud ten, kdo jej učinil, nemá způsobilost k právním úkonům a rovněž právní úkon osoby jednající v duševní poruše, která ji činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou.

Ve všech shora vyjmenovaných případech neplatnosti právního úkonu se bude jednat o neplatnost absolutní, která se nepromlčuje.

4.3.3.2. Neplatnost souhlasného prohlášení a rozpor s dobrými mravy

Absolutně neplatný je taktéž právní úkon pro vady obsahu, tj. takový právní úkon, který svým obsahem nebo účelem

⁷³ dle KNAPP, V.; KNAPPOVÁ, M.; ŠVESTKA, J. A KOL.: *Občanské právo hmotné 1*, vydání páté. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

⁷⁴ dle HENDRYCH, D. A KOL.: *Právní slovník*, Praha: C. H. Beck, 2009

odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přičí dobrým mravům (§ 39 ObčZ).

Jak již bylo uvedeno výše, v praxi dochází k případům, kdy ženatý muž učiní souhlasné prohlášení o určení otcovství společně s neprovdanou matkou (i když není biologickým otcem) a jeho manželka dítě následně osvojí. Takovéto jednání je bezpochyby v rozporu s morálními normami, i když jeho závažnost nemusí dosahovat takové intenzity, aby způsobovala přímo neplatnost souhlasného prohlášení.

Domnívám se, že ze samotného faktu, že muž, který učinil prohlášení, není, resp. nemůže být biologickým otcem, ovšem nelze bez dalšího dovodit neplatnost tohoto právního úkonu.⁷⁵

Pakliže by ovšem takovéto jednání mělo např. znaky obchodování s dětmi, mohl by soud dle mého názoru při svém rozhodování dovodit, že takovýto právní úkon je absolutně neplatný. Při svém rozhodování by se měl řídit především zájmem dítěte.⁷⁶

4.3.3.3. Neplatnost souhlasného prohlášení a omyl

Dle § 49a občanského zákoníku je dále právní úkon neplatný, jestliže jej jednající osoba učinila v omylu, vycházejícím ze skutečnosti, jež je pro uskutečnění rozhodující, a osoba, které byl právní úkon určen, tento omyl vyvolala nebo o něm musela vědět. Právní úkon je rovněž neplatný, jestliže omyl byl touto osobou vyvolán úmyslně. Omyl v pohnutce právní úkon neplatným nečiní.

Následkem takovéhoho omylu, pokud je právně významný, je jeho relativní neplatnost (dle § 40a ObčZ).

⁷⁵ podobně též HOLUB, M.; NOVÁ, H.; SLADKÁ HYKLOVÁ, J.: *Zákon o rodině: komentář a předpisy související*, 8 vydání. Praha: Linde, 2007

⁷⁶ Článek 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte stanoví, že: Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.

Lze si představit situaci, kdy matka dítěte uvede úmyslně v omyl muže, i když ví, že není biologickým otcem. Tento muž pak, mylně přesvědčen o svém otcovství, učiní souhlasné prohlášení.

Z příslušných ustanovení občanského zákoníku lze dovodit, že by se tento muž mohl u soudu domáhat v tříleté promlčecí lhůtě neplatnosti tohoto právního úkonu, neboť ho učinil v omylu vyvolaném úmyslně matkou dítěte (matka by se neplatnosti v tomto případě dovolávat nemohla, neboť dle § 40a občanského zákoníku se nemůže neplatnosti dovolávat ten, kdo ji sám způsobil).

Nelze jednoznačně konstatovat, že by soud v případě prokázání takto vyvolaného omylu měl vyhovět případné žalobě o neplatnosti souhlasného prohlášení o určení otcovství. Vždy by měl posoudit konkrétní situaci a přihlídnout při rozhodování především k oprávněným zájmům dítěte a jeho zájmu na stabilitě jeho právního postavení.

Dle některých autorů pakliže muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením, opírá svou žalobu o tvrzenou neplatnost tohoto právního úkonu, stále se svým obsahem jedná o žalobu na popření otcovství dle zákona o rodině a musí být tedy podána v zákonné lhůtě.⁷⁷

Dle mého názoru nelze pro toto tvrzení v právním řádu nalézt oporu. Dle § 104 zákona o rodině se ustanovení občanského zákoníku použijí tehdy, nestanoví-li tento zákon něco jiného. Vzhledem k tomu, že zákon o rodině zvláštní úpravu neplatnosti právních úkonů neobsahuje, musí být aplikována příslušná ustanovení občanského zákoníku.

Domnívám se, že de lege ferenda by mělo dojít k výslovné právní úpravě, která by odstranila veškeré pochybnosti o tom,

⁷⁷ dle HOLUB, M.; NOVÁ, H.; SLADKÁ HYKLOVÁ, J.: *Zákon o rodině: komentář a předpisy související*, 8 vydání. Praha: Linde, 2007

zda lze na souhlasné prohlášení o určení otcovství aplikovat příslušná ustanovení občanského zákoníku týkající se neplatnosti právních úkonů.

Pro úplnost doplňuji, že v návrhu nového občanského zákoníku je stanoveno, že na prohlášení otcovství jako zvláštní projev vůle se použijí obecná ustanovení o právním jednání, není-li stanoveno jinak. Neplatnosti se však lze dovolat jen ve lhůtě pro popření otcovství (§ 776).

Dle důvodové zprávy k tomuto návrhu je právní povaha prohlášení otcovství dosud nejasná a vznikají pochybnosti, zda je možné na souhlasné prohlášení vztáhnout předpisy o právním jednání. Toto ustanovení by mělo pochyby odstranit a právní mezeru vyplnit. Na prohlášení otcovství bude tedy možné použít například ustanovení o simulaci, respektive omylu a lsti.

4.3.4. Souhlasné prohlášení nezletilého rodiče

Dle § 52 odst. 2 zákona o rodině v případě nezletilého rodiče musí být souhlasné prohlášení učiněno vždy před soudem. Smyslem této právní úpravy je bezpochyby ochrana nezletilce.

Nutno podotknout, že soud není oprávněn zkoumat, zda obsah souhlasného prohlášení o otcovství odpovídá biologické realitě. Pouze dohlíží na to, aby byl nezletilý rodič řádně poučen o svých právech a povinnostech a aby nedošlo k žádnému nátlaku na jeho osobu.

Dle občanského zákoníku se zletilosti nabývá dovršením osmnáctého roku (§ 8 odst. 2 ObčZ), eventuálně po šestnáctém roku prostřednictvím uzavření manželství⁷⁸ (takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem manželství ani prohlášením manželství za neplatné).

Souhlasné prohlášení musí být učiněno před soudem nejenom v případě, že jsou oba rodiče nezletilí, ale taktéž v případě, kdy je nezletilým pouze jeden z nich. Pakliže by prohlášení

⁷⁸ Dle § 13 odst. 1 zákona o rodině pak výjimečně, jestliže to je v souladu se společenským účelem manželství, může soud z důležitých důvodů povolit uzavření manželství nezletilému staršímu než šestnáct let.

bylo učiněno před matričním úřadem, bylo by absolutně neplatné pro rozpor se zákonem o rodině⁷⁹ a nemělo by žádné právní účinky.⁸⁰

Způsobilost nezletilých k právním úkonům vymezuje občanský zákoník. Ten v § 9 stanovuje, že nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.

Taktéž dle judikatury Nejvyššího soudu je způsobilost nezletilých osob k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů dle ustanovení § 52 odst. 1 zákona o rodině třeba (ve smyslu jeho ustanovení § 104) posuzovat podle ustanovení § 9 občanského zákoníku.⁸¹

Otcovství tedy může být určeno jen tehdy, pokud je souhlasné prohlášení přiměřené rozumové a mravní vyspělosti nezletilého odpovídajícímu jeho věku a pokud je nezletilý rodič schopen posoudit význam svého prohlášení. Nezletilý tedy k učinění tohoto prohlášení nepotřebuje přivolení svých zákonných zástupců.

Pakliže ovšem soud dospěje k názoru, že nezletilý není k učinění souhlasného prohlášení dostatečně rozumově vyspělý, nelze otcovství na základě druhé domněnky určit. Otcovství pak bude určeno jedinečně na základě domněnky třetí dle § 54 zákona o rodině, tj. v soudním řízení (viz níže).

Taktéž dle návrhu nového občanského zákoníku souhlasné prohlášení o určení otcovství se činí osobně před soudem nebo před matričním úřadem (§ 773 odst. 2).

Oproti stávající právní úpravě ovšem prohlášení nebude moci učinit nezletilý, který není plně svéprávný. Otcovství

⁷⁹ V souladu s § 40 občanského zákoníku nebyl-li právní úkon učiněn ve formě, kterou vyžaduje zákon, je neplatný, a to absolutně.

⁸⁰ podobně HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

⁸¹ cit. rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 20. 2. 1981, 5 Cz 97/80

tak má být nadále určováno pouze v rámci soudního řízení. Tuto navrhovanou právní úpravu lze hodnotit kladně, neboť odpadne do jisté míry subjektivní posuzování toho, zda je nezletilý dostatečně rozumově vyspělý.

V návrhu je dále v § 774 stanoveno, že činí-li prohlášení ten, kdo není plně svéprávný, může je učinit pouze před soudem. Soud podle okolností případu rozhodne, zda je schopen jednat sám, nebo zda za něho bude jednat jeho opatrovník.

4.3.5. Souhlasné prohlášení a duševní choroba či nepřekonatelná překážka u matky

Zákon o rodině v § 52 odst. 3 stanoví, že prohlášení matky není třeba, nemůže-li pro duševní poruchu posoudit význam svého jednání, nebo je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou. V tomto případě tedy může dojít k určení otcovství pouze na základě prohlášení muže, který o sobě tvrdí, že je otcem.

V případě posuzování duševní poruchy, pro kterou nemůže posoudit význam svého jednání, je třeba vycházet z § 10 občanského zákoníku⁸², neboť bezpochyby se nebude jednat o duševní poruchu přechodnou.⁸³

Otázkou zůstává, co znamená těžko překonatelná překážka, neboť zákon o rodině ji nikterak blíže nespecifikuje. Bude se jednat zejména o situaci, kdy je matka nezvěstná, ale lze si také představit situaci, kdy matka dítěte je kupř. dlouhodobě

⁸² § 10 občanského zákoníku stanoví:

(1) Jestliže fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, není vůbec schopna činit právní úkony, soud její způsobilosti k právním úkonům zbaví.

(2) Jestliže fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, anebo pro nadměrné používání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů je schopna činit jen některé právní úkony, soud její způsobilost k právním úkonům omezí a rozsah omezení v rozhodnutí určí.

(3) Soud zbavení nebo omezení způsobilosti změní nebo zruší, změní-li se nebo odpadnou-li důvody, které k nim vedly.

⁸³ podobně též HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

v komatu. Těžko překonatelnou překážkou ovšem není míněn případ, kdy matka již není naživu.⁸⁴

Jak již bylo několikrát uvedeno, zákon nikterak nebrání tomu, aby otcovství mohl uznat i muž, který fakticky dítě nemohl zplodit. Může tak nastat situace, kdy otcovství uzná muž, který není biologickým otcem dítěte a matce (poté co pomine duševní choroba či těžko překonatelná překážka) mezitím uplyne lhůta k popření otcovství.

Matka pak může po pominutí překážky podat pouze podnět nejvyššímu státnímu zástupci k podání návrhu na popření otcovství dle § 62 ZOR. Na podání tohoto návrhu ovšem není právní nárok a je pouze na uvážení nejvyššího státního zástupce, zda mu vyhoví.

Z ustanovení § 57 odst. 2 ZOR⁸⁵ ve spojení s § 61 odst. 3 ZOR je možné vyvodit, že pozbyla-li matka způsobilost k právním úkonům a tato nezpůsobilost vznikla před uplynutím popěrné lhůty, může otcovství popřít její opatrovník, a to do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví o narození dítěte, nebo věděl-li o jeho narození již dříve, do šesti měsíců po svém ustanovení.

Na základě analogie zákona by bylo možné ustanovení § 57 odst. 2 ZOR aplikovat i v případě duševní poruchy, pro kterou matka nemůže posoudit význam svého jednání, či existenci těžko překonatelné překážky.

Zákon taktéž nenabízí jednoznačné řešení situace, kdy dojde ke kolizi prohlášení několika různých mužů. V takovém případě by zřejmě matriční úřad zapsal muže, který učinil prohlášení jako první.

⁸⁴ dle RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. A KOL.: *Občanské právo hmotné 3*, vydání páté. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

⁸⁵ § 57 odst. 2 ZOR stanoví, že: Jestliže manžel pozbyl způsobilost k právním úkonům a tato nezpůsobilost vznikla před uplynutím popěrné lhůty, může otcovství popřít jeho opatrovník, a to do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví o narození dítěte, nebo věděl-li o jeho narození již dříve, do šesti měsíců po svém ustanovení.

Domnívám se, že toto ustanovení by mělo být ze zákona vypuštěno a otcovství, v případě že matka nemůže z důvodů uvedených v § 52 odst. 4 ZOR učinit prohlášení, by mělo být nadále určeno pouze v soudním řízení dle § 54 zákona o rodině. Jedině soud má právní prostředky, kterými může spolehlivě určit, jestli muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, je skutečně otcem biologickým.

V návrhu nového občanského zákoníku je již stanoveno, že nemůže-li matka pro duševní poruchu posoudit význam svého prohlášení nebo je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou, není možné určit otcovství souhlasným prohlášením (§ 775).

4.3.6. Určení otcovství k nenarozenému dítěti

Dle ustanovení § 53 zákona o rodině lze otcovství určit souhlasným prohlášením rodičů též k nenarozenému, ale již počatému dítěti. Účinky takového prohlášení pak nastávají v okamžiku, kdy se dítě narodí (za předpokladu, že se narodí živé)⁸⁶.

Prohlášení je nezbytné učinit ve smyslu § 52 odst. 1 ZOR před matričním úřadem nebo před soudem. Jedná-li se o nezletilého rodiče, pak ho lze učinit pouze před soudem.

Pakliže je učiněno souhlasné prohlášení o určení otcovství ohledně nenarozeného dítěte a žena ještě před jeho narozením uzavře manželství, uplatní se domněnka první. Za otce pak bude považován manžel matky, a to bez ohledu na obsah souhlasného prohlášení, které bude pro určení otcovství právně irelevantní.

Takto je možné určit otcovství též v případě, že matka není schopná pro duševní poruchu posoudit význam svého jednání

⁸⁶ dle HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

(viz výše). De lege ferenda by mělo být otcovství v tomto případě určováno pouze po narození dítěte v soudním řízení soudu dle § 54 zákona o rodině.

4.4. Třetí domněnka otcovství

Pakliže nedošlo k určení otcovství dle první ani druhé domněnky, může dítě, matka i muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, navrhnout, aby otcovství určil soud (§ 54 odst. 1 ZOR).

Tato domněnka se tedy uplatní v případě otcovství sporného a k jeho určení dochází v soudním řízení (tzv. paternitní řízení). Lhůta pro podání žaloby stanovena není, určení otcovství se tedy může týkat kupříkladu i zletilého dítěte.

Nositelům žalobního práva je matka a dítě. Je-li dítě nezletilé, musí být zastoupeno kolizním opatrovníkem.⁸⁷ Matka i dítě mohou jako žalobci vystupovat každý samostatně anebo společně.

Aktivně legitimován k podání žaloby je dále muž, který o sobě tvrdí, že je otcem. Toto oprávnění bylo vloženo do zákona o rodině až v roce 1998 jeho tzv. velkou novelou.⁸⁸ Do této doby byla aktivně legitimována pouze matka a dítě, což bylo vnímáno vůči mužům diskriminačně.

Dle ustanovení § 54 odst. 2 ZOR se za otce považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevylučují.

Za závažné okolnosti vylučující mužovo otcovství je třeba považovat zejména skutečnost lékařského doložení mužovy

⁸⁷ dle § 30 občanského zákoníku dojde-li ke střetnutí zájmů zákonného zástupce se zájmy zastoupeného nebo ke střetnutí zájmů těch, kteří jsou zastoupeni tímž zákonným zástupcem, ustanoví soud zvláštního zástupce.

⁸⁸ zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb. , o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů

neplodnosti, eventuálně neschopnosti soulože, ale také kupř. fakt, že žena byla v době soulože již těhotná.

Žalobce musí tedy v řízení splnit jednak svou povinnost tvrzení a jednak svou povinnost důkazní o tom, že v rozhodné (kritické) době došlo k souloži. Jako důkaz může sloužit cokoliv, co připouští občanský soudní řád.⁸⁹ S ohledem na poznatky soudobé vědy bude zásadním důkazem zejména znalecký posudek využívající metodu analýzy DNA.

Řízení o určení otcovství má tedy dvě fáze. Nejprve by mělo být v řízení prokázáno, že došlo k souloži v rozhodné době, tzn., bude prokázáno, že muži svědčí domněnka otcovství. V druhé fázi bude prokazováno, zda neexistuje závažná okolnost, která vylučuje otcovství muže.⁹⁰ Tato okolnost musí být zcela určitá. Ve smyslu judikatury pouhá námitka muže (případně matky), že v kritické době došlo k souloži s vícero muži, není dostatečná. Vyvrácení domněnky tak musí být zcela určité.

Z hlediska počítání času je zásadní okamžik narození dítěte. Ten definuje § 2 vyhlášky ministerstva zdravotnictví o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky.⁹¹ Dle tohoto ustanovení se narozením živého dítěte rozumí jeho úplné vypuzení nebo vynětí z těla matčina, jestliže dítě projevuje alespoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost

a) 500 g a vyšší anebo

b) nižší než 500 g, přežije-li 24 hodin po porodu.

⁸⁹ dle RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. A KOL.: *Občanské právo hmotné 3*, vydání páté. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

⁹⁰ dle HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České právo rodinné. 3. vydání*, Brno: Masarykova univerzita, nakladatelství Doplněk, 2006

⁹¹ rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR, sp. zn. 1 Cz 39/68, R 4/1969 civ. Sb. rozh.

Známkami života se rozumějí dech nebo akce srdeční nebo pulsace pupečníku nebo aktivní pohyb svalstva, i když pupečník nebyl přerušen nebo placenta nebyla porozena.⁹²

Domnívám se, že právní úprava stanovující dolní hranici narození dítěte na sto osmdesát dní od soulože je s ohledem na pokrok lékařské vědy značně zastaralá.

V současné době je za hranici přežití předčasně narozených dětí považována doba 24 týdnů těhotenství a předpokládá se, že tato hranice se bude dále snižovat. Jsou známy i případy přežití dítěte narozeného ve 22. týdnu těhotenství.⁹³

Tato hranice, která odpovídá necelým 26 týdnům těhotenství, je zcela nekorespondující se současnými lékařskými poznatky. De lege ferenda by tedy měla být adekvátním způsobem snížena.

V návrhu nového občanského zákoníku se již počítá se snížením této hranice na dobu sto šedesát dní (což odpovídá necelým 23 týdnům těhotenství).

4.4.1. Řízení o určení otcovství

Pro úplnost doplňuji, že dle § 113 OSŘ je řízení o určení otcovství ze zákona obligatorně spojeno též s řízením o výchově a výživě nezletilého dítěte. Rozsudek, kterým se určuje otcovství tak bude obsahovat nejen určení muže, který je otcem dítěte, ale též ustanovení týkající se výchovy a výživy nezletilého dítěte.

Občanský soudní řád dále stanoví, že v řízení o určení (a též popření) rodičovství je soud povinen provést i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu, než byly účastníky navrhovány (§ 120 odst. 2 OSŘ).

⁹² Vyhláška ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky č. 11/1988 Sb.

⁹³ např. http://www.tyden.cz/rubriky/lide/nova-hranice-preziti-284-gramu_3771.html?showTab=diskutovane

Jestliže došlo k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů nebo k nezrušitelnému osvojení dítěte, soud řízení o určení otcovství zastaví (§ 108 OSŘ).

Řízení o určení otcovství konané na základě návrhu muže, který o sobě tvrdí, je otcem, je vždy překážkou pro zahájení řízení o osvojení tohoto dítěte. Pakliže je již toto řízení zahájeno, soud nemůže do doby pravomocného ukončení řízení o určení otcovství o osvojení rozhodnout.⁹⁴

Pakliže je v řízení o určení otcovství pravomocně určen otec dítěte, nastává z hlediska možnosti podání popěrné žaloby překážka rei iudicatae.

Otázkou je, jak bude postupováno v případě, že bude podáno vícero žalob o určení otcovství, neboť aktivní legitimaci má v podstatě jakýkoliv muž (postačí pouze jeho tvrzení, že je otcem dítěte).

Dle § 83 odst. 1 občanského soudního řádu zahájení řízení brání tomu, aby o téže věci probíhalo u soudu jiné řízení. Tato překážka litispendence je jednou z podmínek řízení. Je v ní vyjádřen zákaz, aby současně probíhalo více řízení buď o téže věci, anebo v jiné věci, týká-li se sice různých žalobců, ale stejného předmětu řízení a téhož žalovaného, a je-li její projednání v dalším řízení nepřípustné.

Pakliže nastala překážka litispendence, nelze pokračovat v řízení, které bylo zahájeno později, projednání a rozhodnutí věci v dříve zahájeném řízení jí nemůže být dotčeno. Zjistí-li soud, že o téže věci již probíhá jiné řízení, je povinen později zahájené řízení usnesením zastavit (dle § 104 odst. 1 OSŘ).⁹⁵

V odborné literatuře se lze setkat i s názorem, že uplatnění žalobního práva potencionálního otce nevylučuje

⁹⁴ dle RADVANOVA, S.; ZUKLIŇOVÁ, M. A KOL.: *Občanské právo hmotné 3, vydání páté*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

⁹⁵ DRÁPAL, L.; BUREŠ, J. A KOL.: *Občanský soudní řád I, II. Komentář. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2009

podání žaloby (na určení otcovství k témuž dítěti) jiným mužem, neboť věcná stránka tu vylučuje působení překážky litispendence.⁹⁶

Dále se nabízí otázka, zda soudní rozhodnutí o určení otcovství (a eventuelně i popření otcovství) dle § 54 odst. 1 ZOR je rozhodnutím konstitutivním či deklaratorním. Mezi odbornou veřejností na tuto otázku nepanuje jednotný názor.

Z ustálené praxe vyplývá, že soudní rozhodnutí, jímž se určuje otcovství, je povahy konstitutivní. Právní vztah mezi dítětem a otcem se všemi důsledky tedy vzniká (a eventuelně též zaniká) okamžikem nabytí právní moci rozsudku.⁹⁷

Pakliže by se ovšem mělo jednat o rozhodnutí deklaratorní, mohla by nastat situace, kdy by dítě mělo v určitý okamžik současně více než jednoho otce, neboť právní domněnka dle § 54 odst. 2 zákona o rodině může svědčit současně více mužům.

Pokud by rozhodnutí mělo deklaratorní povahu, úspěšným popřením otcovství bychom dospěli k závěru, že mezi dítětem a mužem, který popřel své otcovství, nikdy neexistovala rodičovská práva a povinnosti. Naopak muži, vůči kterému bude následně otcovství určeno, vzniknou rodičovská práva a povinnosti již od narození dítěte, tedy s účinky ex tunc.

Dle právní teorie je domněnka otcovství vyvratitelná a je tedy pokládána za existující až do té doby, pokud se nezjistí opak.⁹⁸ Pokud se prokáže opak, domněnka otcovství by se od počátku neuplatnila. Pakliže by se mělo jednat o konstitutivní rozhodnutí, byla by v tomto případě vyloučena aplikace ustanovení § 101 zákona o rodině.⁹⁹

Dle § 101 zákona o rodině ten, kdo zcela nebo zčásti splnil za jiného vyživovací povinnost, je oprávněn na něm

⁹⁶ dle RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999

⁹⁷ dle HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

⁹⁸ dle HENDRYCH, D. A KOL.: *Právní slovník*, Praha: C. H. Beck 2009

⁹⁹ podobně PAVELKOVÁ, B.: *Zákon o rodině. Komentár*, 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011

požadovat úhradu tohoto plnění. Promlčení tohoto nároku se pak řídí ustanovením § 101 občanského zákoníku. Z toho lze tedy vyvodit, že soudem určenému otci může být stanovena povinnost uhradit muži, kterému původně svědčila první nebo druhá domněnka otcovství, výživné, které dítěti poskytl.

Jedná se o specifický institut úhrady plnění za jiného, jehož zakotvením je vyloučena aplikace obecných ustanovení týkající se bezdůvodného obohacení obsažených v občanském zákoníku (§ 451 a násl. ObčZ).¹⁰⁰

4.4.1.1. Určení otcovství soudem u zemřelého muže

Ustanovení § 55 a 56 zákona o rodině řeší spíše procesní otázky, které však mají význam i pro hmotné právo.

Dle § 55 zákona o rodině není-li domnělý otec naživu, podává se návrh na určení otcovství proti opatrovníkovi, kterého soud ustanovil. Toto ustanovení se tedy aplikuje pouze v případě, že domnělý otec zemře ještě před zahájením soudního řízení. Z povahy věci vyplývá, že opatrovník nemůže před soudem učinit souhlasné prohlášení o otcovství.

Pakliže domnělý otec zemře v průběhu soudního řízení, bude aplikováno ustanovení § 56 zákona o rodině. To stanoví, že zemře-li v průběhu řízení muž, proti kterému návrh na určení otcovství směřuje, pokračuje soud v řízení proti opatrovníkovi, kterého ustanoví soud (§ 56 odst. 2 ZOR).

Zemře-li v průběhu řízení muž, který o sobě tvrdil, že je otcem, a nepokračuje-li v řízení dítě nebo matka, soud řízení zastaví (§ 56 odst. 3 ZOR). Jedná se tedy o případ, kdy sám otec podal soudu žalobu na určení svého otcovství a matka otcovství tohoto muže popírá. Pakliže matka ani dítě

¹⁰⁰ dle HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

(zpravidla zastoupené kolizním opatrovníkem) v soudem určené lhůtě nesdělí, že hodlají v řízení pokračovat, soud musí toto řízení zastavit. Budou-li v soudním řízení pokračovat, budou nadále vystupovat na straně žalovaných.

Dle judikatury Nejvyššího soudu v řízení o žalobě o určení otcovství, podané proti soudem ustanovenému opatrovníkovi zemřelého muže, se soudem prováděné dokazování zaměří kromě výsledku matky dítěte, o jehož určení otcovství jde (popřípadě jiné žalující osoby), také např. na svědecký výslech všech osob informovaných o vztazích muže, který už není naživu, a matky osoby žalující o určení otcovství tohoto muže k ní, jakož i na provedení důkazu konstatováním obsahu všech písemností a listin předložených a uvedených v řízení k doložení tvrzení žalující osoby.

Provést je třeba důkaz i konstatováním spisu o řízení o dědictví muže, jehož otcovství má být určeno, a nelze opomenout i možnost zjištění krevní skupiny (složení krve) ze zdravotní dokumentace tohoto zemřelého muže pro účely případného provedení důkazu krevní zkoušky s využitím údajů z této dokumentace.¹⁰¹

Lze konstatovat, že tento judikát je již s rozvojem metody analýzy DNA překonaný. V současné době je možné s jistotou určit otcovství pomocí této metody i u zemřelého muže, o čemž svědčí i případ Jäggi proti Švýcarsku (podrobněji v kapitole osmé o rozhodovací praxi Evropského soudu pro lidská práva).

4.4.1.2. Smrt navrhovatele nebo dítěte

Dle § 56 odst. 1 zákona o rodině pakliže navrhovatel v průběhu řízení zemře, může v řízení pokračovat druhý, k návrhu oprávněný.

Do šesti měsíců po smrti dítěte mohou podat návrh na určení otcovství též potomci navrhovatele, prokáží-li právní

¹⁰¹ cit. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 5 Cz 23/92 (R 43/1993 civ.)

zájem na tomto určení. Zákon o rodině blíže nespecifikuje, co bude považováno za právní zájem, je zde tedy ponechán poměrně široký prostor pro posouzení soudem. V praxi se bude jednat zejména o zájem majetkový.

4.4.2. Úvaha de lege ferenda

Je otázkou, zda je vůbec koncepce třetí domněnky založené na souloži v relevantní době stále aktuální. Tuto formulaci bohužel s drobnou změnou přejímá i návrh nového občanského zákoníku.

Domnívám se, že de lege ferenda by vhodnější bylo zakotvení znaleckého dokazování metodou analýzy DNA, které nabízí téměř stoprocentní jistotu určení otcovství, což je bezpochyby více v souladu s přirozeným právem dítěte znát své biologické rodiče.¹⁰²

Taktéž dle názoru Ústavního soudu vyjádřeného v nálezu sp. zn. I. ÚS 987/07 „v řízení o určení otcovství podle § 54 odst. 1 a 2 zákona o rodině je soud oprávněn uložit žalovanému muži, aby se v souladu s § 127 odst. 3 občanského soudního řádu dostavil ke znalci a strpěl odběr vzorků DNA, a to za účelem určení, popř. vyloučení otcovství tohoto muže. Není v rozporu s ústavním pořádkem, vynucuje-li soud splnění této povinnosti na žalovaném muži, který se odmítá vyšetření podrobit, za pomoci pořádkových pokut či předvedení.“

V odůvodnění tohoto nálezu pak Ústavní soud podotýká, že „podle tradičního náhledu se v řízení o určení otcovství podle § 54 zákona o rodině nejprve prokazuje, zda žalovaný muž souložil s matkou dítěte v kritické době, ohledně kteréžto skutečnosti má nést důkazní břemeno strana žalující (to je ovšem pochybný závěr, neboť v řízeních ovládaných vyšetřovací zásadou se může uplatňovat pouze objektivní důkazní břemeno, tj. pravidla, jak má soud postupovat, nastal-li stav non-

¹⁰² podobně též KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2009

liquet, nikoliv však subjektivní důkazní břemeno, zatěžující účastníka nepříznivými následky v případě neprokázání skutečností, které prokázat měl). Teprve byla-li soulož prokázána, bylo na žalovaném muži, aby dokazoval, že jeho otcovství vylučují závažné okolnosti; právě k prokázání těchto okolností vylučujících mužovo otcovství se nařizovaly znalecké posudky (krevní zkouška, posudky z oboru gynekologie, antropologie)."

Ústavní soud dále dovozuje, že celá koncepce ustanovení § 54 odst. 1 a 2 zákona o rodině je již překonaná, neboť konstrukce skutkové podstaty třetí domněnky pochází z doby, kdy nebylo možné jednoznačně znalecky určit, zda žalovaný muž skutečně je otcem. Teprve po nástupu metody DNA diagnostiky je možné jednoznačně určit, zda je muž otcem dítěte či nikoliv. Není tedy již nutné třetí domněnku otcovství vázat na skutečnost soulože, která o otcovství vypovídá pouze nepřímo.

Dle názoru Ústavního soudu je v tomto směru tedy text § 54 odst. 2 zákona o rodině zaostalý za vývojem moderní medicíny a neodpovídá současné společenské realitě. Vzhledem k tomu, že řízení o určení otcovství je ovládáno zásadou arbitrárního (nikoliv legálního) pořádku, nelze považovat za správný postup, kdy se bude soud napřed zabývat tím, zda došlo k souloži, a teprve poté nařídí znalecký posudek.

Ústavní soud tedy vyslovil názor, že není vadou řízení, pokud soud přistoupí rovnou ke znaleckému dokazování metodami DNA diagnostiky, neboť pokud ze znaleckého posudku vyplýne, že žalovaný muž je otcem dítěte, bude tím s jistotou prokázána i soulož tohoto muže s matkou dítěte v rozhodné době.

Ústavní soud tak v postatě judikoval, že od nástupu metody DNA analýzy může obecný soud rovnou přistoupit k tomuto znaleckému dokazování a není nutno třetí domněnku vázat na skutečnost soulože v rozhodné době.

Tento názor Ústavního soudu vyjádřený v odůvodnění nálezu byl předmětem kritiky některých autorů, neboť soudy nemohou

volně posuzovat a měnit třetí domněnku. Obecné soudy tedy nemohou nahradit celou právní domněnku znaleckým důkazem za pomoci DNA analýzy, to může pouze zákonodárce.¹⁰³

V této souvislosti není zcela bez zajímavosti praxe, kdy muž ženě daruje či prodá své sperma na inzerát. I na tomto příkladu lze demonstrovat fakt, že formulace třetí domněnky je již dávno překonána.

Legislativa neumožňuje provedení asistované reprodukce ženě samotné či kupř. homosexuálnímu páru. Na různých webových stránkách proto můžeme nalézt inzeráty mužů, kteří chtějí darovat či prodat své sperma, a zároveň se zříkají jakýchkoliv práv (a zároveň povinností) vůči takto narozenému dítěti.¹⁰⁴

Vzhledem k tomu, že třetí domněnka váže určení otcovství na prokázání soulože, striktním výkladem zákona nebude moci být otcovství určeno na základě ani jedné z právních domněnek. Tuto otázku ovšem nelze uzavřít tím, že takto narozené dítě bude právně bez otce. Bez ohledu na skutečnost, že nedošlo k souloži, bude tento muž biologickým otcem dítěte a může tedy nárokovat svá rodičovská práva.¹⁰⁵ Taktéž matka dítěte může požadovat kupř. placení výživného, a to i s odstupem několika let. Taktéž nelze upřít dítěti právo znát svého biologického rodiče.

4.5. Závěrem

Tyto tradiční právní domněnky otcovství vznikaly v době, kdy nebylo možné biologického otce relevantním způsobem ověřit, vycházejí tedy z pouhé pravděpodobnosti. Je otázkou,

¹⁰³ dle WINTEROVÁ, A.: *Otcovství (úvaha)*. Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: Aspi, 2009

¹⁰⁴ http://ona.idnes.cz/prodam-sperma-cena-dohodou-dite-si-muzete-poridit-uz-i-pres-inzerat-lfb-/deti.aspx?c=A110921_144940_deti_abr

¹⁰⁵ Otcovství by v tomto případě mělo být určeno dle § 80 písm. a) OSŘ, tedy žalobou na určení osobního stavu.

zda je jejich pojetí v kontextu poznatků soudobé vědy, zejména možnosti analýzy DNA, stále ještě aktuální.

Domnívám se, že konstrukce tří právních domněnek, tak jak ji formuluje zákon o rodině, již není dostačující. Je třeba si uvědomit, že současná právní úprava určování otcovství vznikala v době, kdy lékařská věda nebyla na takové vyspělé úrovni, jako je dnes. To se týká nejenom asistované reprodukce, ale především také metody analýzy DNA, pomocí které lze otcovství potvrdit s jistotou blížící se téměř sto procentům.

V době utváření těchto domněnek bylo prioritou narození dítěte manželského. Tomu pak odpovídá i silnější postavení první domněnky svědčící manželovi matky. Domnívám se, že do budoucna by měl být dán větší prostor pro vůli rodičů. Silné postavení první domněnky otcovství, které svědčí manželovi matky, s ohledem na vysokou rozvodovost v současné době již neodpovídá společenské realitě. Navíc co nejrychlejší určení otcovství, které odpovídá faktickému stavu, je bezpochyby v nejlepším zájmu dítěte.

5. Početí dítěte pomocí asistované reprodukce

Problematika tzv. umělého oplodnění, jakožto odvětví medicíny zabývajícího se léčbou neplodnosti, je spolu s narůstající neplodností párů stále více aktuální téma.

Početí pomocí asistované reprodukce nebylo v českém právním řádu poměrně dlouhou dobu upraveno. Až v roce 1983 bylo novelizováno ustanovení § 58 zákona o rodině v souvislosti s popřením otcovství. Jinak podmínky pro umělé oplodnění upravovala podzákonná norma – směrnice ministerstva zdravotnictví, která mj. stanovila, že umělé oplodnění může podstoupit pouze provdaná žena.¹⁰⁶

Ustanovení § 54 odst. 3, upravující případy početí dítěte pomocí asistované reprodukce, bylo do zákona o rodině včleněno až zákonem č. 277/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů.

Dle tohoto ustanovení je-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce dle zvláštního právního předpisu, považuje se za otce muž, který dal k umělému oplodnění ženy podle tohoto zvláštního právního předpisu souhlas, pokud by se neprokázalo, že žena otěhotněla jinak. Tímto zvláštním právním předpisem je míněn zákon o péči o zdraví lidu.

Vymezení pojmu asistované reprodukce jakož i podmínky a metody, na základě kterých může být zdravotnickým zařízením provedeno, jsou obsaženy v § 27d a násl. zákona o péči o zdraví lidu.

Dle tohoto zákona se asistovanou reprodukcí rozumí postupy a metody, při kterých dochází k manipulaci se zárodečnými

¹⁰⁶ dle RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. A KOL.: *Občanské právo hmotné 3*, vydání páté. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

buňkami nebo s embryi, včetně jejich uchovávání, a to za účelem léčby neplodnosti ženy nebo muže. Těmito postupy a metodami jsou odběr zárodečných buněk, anebo umělé oplodnění ženy oplozením vajíčka spermií mimo tělo ženy, přenos embrya do pohlavních orgánů ženy, nebo zavedení zárodečných buněk do pohlavních orgánů ženy.

Asistovanou reprodukci lze provést pouze na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto léčbu hodlají společně podstoupit (tj. neplodného páru), pakliže je ze zdravotních důvodů málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem, nebo jestliže existuje prokazatelné riziko přenosu geneticky podmíněných nemocí nebo vad.

Takováto žádost musí obsahovat souhlas muže s provedením umělého oplodnění ženy. Zákon o péči o zdraví lidu dále stanoví, že tento souhlas musí být opakovaně vysloven před každým jednotlivým provedením umělého oplodnění. Žádost nesmí být starší než 24 měsíců a je součástí zdravotnické dokumentace ženy.

Dle § 27e odst. 9 zákona o péči o zdraví lidu je zdravotnické zařízení, ve kterém se asistovaná reprodukce provádí, povinno zajistit zachování anonymity dárce a neplodného páru a anonymity dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce. Zachovat anonymitu je rovněž povinen každý zdravotnický pracovník, který se o této skutečnosti dozvěděl.

Za otce dítěte bude tedy vždy považován muž, který dal k umělému oplodnění souhlas, i když kupř. bude dítě počato pomocí spermie anonymního dárce. Skutečnost, že k umělému oplodnění došlo právě díky spermií anonymního dárce, je z právního hlediska irelevantní. Anonymní dárce spermatu nemůže být v žádném případě určen v soudním řízení o určení otcovství jakožto otec dítěte, neboť neměl v úmyslu zplodit

dítě. Nebude taktéž splněna podmínka soulože s matkou v relevantní době ani souhlas k umělému oplodnění ženy.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že pokud neplodný pár není oddán, bude muset být otcovství určeno souhlasným prohlášením. V případě sporu rozhodne o určení otcovství dle ustanovení § 54 odst. 3 ZOR soud. Ten bude pochopitelně při rozhodování vycházet z uděleného souhlasu s provedením umělého oplodnění.¹⁰⁷

Výše uvedený závěr lze opřít i o zákon o matrikách, dle kterého bude jako otec zapsán manžel matky na základě předložení oddacího listu. V případě zápisu dítěte narozeného mimo manželství, k němuž bylo určeno otcovství, pak musí být dle § 16 odst. 3 předloženy vyjmenované doklady, mezi které ovšem souhlas muže s provedením umělého oplodnění ženy nespadá.¹⁰⁸

5.1. Umělé oplodnění bez souhlasu muže

V souvislosti s problematikou asistované reprodukce se nabízí otázka, jak bude postupováno v případě, že bude umělé oplodnění vykonáno bez souhlasu muže. I když by k tomuto s ohledem na současnou platnou právní úpravu nemělo docházet,

¹⁰⁷ podobně též HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

¹⁰⁸ § 16 odst. 3 zákona o matrikách stanoví, že:

K zápisu do knihy narození dítěte narozeného mimo manželství, k němuž bylo určeno otcovství, předloží jeden z rodičů

- a) souhlasné prohlášení rodičů o jménu, popřípadě jménech dítěte,
- b) souhlasné prohlášení rodičů o určení otcovství, popřípadě rozhodnutí soudu o určení otcovství k dítěti,
- c) rodný list matky a otce dítěte,
- d) pravomocný rozsudek o rozvodu manželství, je-li matka dítěte rozvedená, nebo úmrtní list manžela, je-li matka dítěte ovdovělá,
- e) občanský průkaz, nebo cestovní doklad, nebo průkaz povolení k pobytu cizince, byl-li mu vydán,
- f) případně další doklady potřebné k zjištění, nebo ověření správnosti údajů, zapisovaných do knihy narození.

přece jen může takováto situace, kupř. pochybením zdravotnického personálu, nastat.

Stejně tak je otázkou, jak bude otcovství určeno v případě, kdy žena bude oplodněna spermií svého manžela či druhá až po jeho smrti, tj. v případě, kdy nebude vysloven před provedením umělého oplodnění souhlas, eventuálně žádost bude starší než 24 měsíců.

Může nastat situace, kdy nebude moci být aplikována ani jedna právní domněnka, tj. domněnka otcovství nebude svědčit ani (bývalému) manželu matky, z povahy věci nebude možné ani souhlasné prohlášení. Taktéž nebude naplněna podmínka soulože v relevantní době ani souhlas s umělým oplodněním.

Dle § 54 zákona o rodině je soud při určení otcovství vázán skutečností, zda muž vyslovil souhlas k umělému oplodnění v souladu se zákonem o péči o zdraví lidu. Pokud bychom ustanovení § 54 odst. 3 ZOR vykládali restriktivně, museli bychom dojít k závěru, že souhlas nebyl udělen vůbec, neboť nebyl udělen v souladu s tímto zvláštním předpisem.

V praxi již nastal takový případ, kdy došlo k umělému oplodnění po smrti manžela. Byl vysloven názor, že v tomto případě by otcovství mělo být určeno dle § 80 písm. a) OSŘ, tedy žalobou na určení osobního stavu.¹⁰⁹

Podrobněji k problematice asistované reprodukce odkazují kupř. na článek *Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe*, Ondřej Frinta, Právní fórum 4/2005.

¹⁰⁹ dle HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České právo rodinné*. 3. vydání, Brno: Masarykova univerzita, nakladatelství Doplněk, 2006

6. Popření otcovství

Jak již bylo uvedeno výše, právní domněnky zásadním způsobem zjednodušují určování otcovství. Vzhledem k tomu, že vycházejí z pouhé pravděpodobnosti, nelze je považovat za stoprocentní záruku zajištění shody biologického a právního otcovství.

Z tohoto důvodu je v právním řádu tradičně zakotven institut popření otcovství jakožto právního prostředku, kterým lze v řízení před orgánem veřejné moci prokázat, že otcovství, které bylo stanoveno na základě právní domněnky, neodpovídá faktickému stavu.

Účelem je zajištění, aby právní určení otcovství odpovídalo také biologickému otcovství, což je také v souladu s právem dítěte znát své rodiče, zakotveném mj. v článku 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že snaha o dosažení souladu mezi právním a biologickým otcovstvím nemůže být pojímána absolutně. Otcovství není založeno pouze na biologickém předpokladu, ale postupem času se mezi otcem a dítětem vytváří sociální a citové pouto, a to bez ohledu na existenci biologické vazby. Navíc úspěšné popření otcovství představuje značný zásah do osobních poměrů otce, matky a jejich společného dítěte.

Proti sobě tu stojí na straně jedné požadavek stability vztahů mezi otcem a jeho dítětem a na straně druhé požadavek souladu právního a biologického rodičovství. Právní úprava popření otcovství by tedy měla reflektovat rovnováhu mezi biologickým, právním a sociálním rodičovstvím.

Vzhledem k tomu, že popření otcovství je značným zásahem do vzájemných statusových vztahů mezi otcem, matkou a jejich

společným dítětem, lze otcovství úspěšně popřít pouze v soudním řízení.¹¹⁰

Aktivní legitimaci k podání žaloby má matka a otec dítěte. Dítě, na rozdíl od žaloby o určení otcovství, aktivní legitimaci nemá. Právo na podání žaloby má za určitých podmínek též nejvyšší státní zástupce (podrobněji bude rozebráno níže).

Vzhledem k tomu, že rodičovský vztah mezi dítětem a jeho otcem by měl být v zájmu dítěte trvalý a neměnný, je považováno za zcela legitimní stanovení prekluzivní lhůty pro podání žaloby. Předmětem diskuze je ovšem délka této lhůty. Délka stanovená zákonem o rodině na dobu šesti měsíců byla odbornou veřejností kritizována jako nepřiměřené krátká.

Terčem kritiky byla taktéž ze strany Ústavního soudu, který nakonec na základě podané ústavní stížnosti zrušil § 57 odst. 1 zákona o rodině obsahující popěrné právo manžela matky, a to ke dni 31. prosince 2011. Podrobněji bude tento náález rozebrán na straně 84 a násl. této práce.

Jako problematická je dále vnímána i absolutní nemožnost prolomení této zákonem stanovené lhůty, na což v několika rozhodnutích upozornil Evropský soud pro lidská práva (podrobněji v kapitole osmé o rozhodovací praxi Evropského soudu pro lidská práva).

6.1. Popření otcovství manžela matky

Popěrné právo manžela matky bylo zakotveno již v římském právu, dle kterého mohl manžel své otcovství vyvrátit, pokud prokázal, že nemohl dítě zplodit.¹¹¹

¹¹⁰ podobně RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. A KOL.: *Občanské právo hmotné 3, vydání páté*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

¹¹¹ dle HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině, 4. vydání*. Praha: C.H. Beck, 2009

Jak již bylo uvedeno výše, pakliže se dítě narodí ženě provdané, bude vždy otcovství přiřčeno na základě první domněnky nejprve manželů matky. Bude-li se manžel domnívat, že není otcem narozeného dítěte, může dle ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví, že se jeho manželce narodilo dítě, popřít u soudu, že je jeho otcem. Na úvod je ovšem nezbytné podotknout, že toto ustanovení bylo ke dni 31. ledna 2011 nálezem Ústavního soudu č. Pl. ÚS 16/09 zrušeno.

Zákon o rodině dále v § 57 odst. 2 stanoví, že pozbyl-li manžel způsobilost k právním úkonům a tato nezpůsobilost vznikla před uplynutím popěrné lhůty, může otcovství popřít jeho opatrovník, a to do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví o narození dítěte, nebo věděl-li o jeho narození již dříve, do šesti měsíců po svém ustanovení.

Žalobu na popření otcovství podává muž proti své manželce a dítěti, kteří tvoří nerozlučné společenství. Důkazní břemeno pak leží na žalobci, tj. manželovi matky dítěte.

Z judikatury soudů lze vyvodit, že právo popřít manželovo otcovství k dítěti dle ustanovení § 57 zákona o rodině je samostatným, ryze osobním právem manžela a nemůže je za něj vykonat nikdo jiný, tedy např. ani jeho potomci nebo dědici. To znamená, že úmrtím žalobce odpadne na straně žalující účastník, který nemůže být nikým nahrazen, tudíž také odpadne základní procesní podmínka k pokračování řízení.

Dle soudního rozhodnutí publikovaného pod č. R 99/1967 Sb. rozh. právo manžela popřít otcovství dětí narozených za trvání manželství je jeho ryze osobním právem. Zemřel-li manžel po podání žaloby, musí soud řízení zastavit.¹¹²

¹¹² rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě, 10 Co 12/66

6.1.1. Předpoklady popření otcovství manželem matky dítěte

Konkrétní podmínky pro úspěšné popření otcovství jsou vymezeny v § 58 zákona o rodině. Toto ustanovení obsahuje čtyři skutkové podstaty, které stanoví různé předpoklady pro popření otcovství.¹¹³

První skutková podstata je obsažena v § 58 odst. 1 zákona o rodině, který stanoví, že narodí-li se dítě v době mezi stoosmdesátým dnem od uzavření manželství a třístým dnem potom, kdy manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, lze otcovství popřít jen tehdy, je-li vyloučeno, že by manžel matky mohl být otcem dítěte.

Důkazní břemeno tedy leží výlučně na žalobci, který musí prokázat, že manžel s matkou dítěte v rozhodné době nesouložil, eventuálně souložil, ale není schopen zplodit dítě.

Druhá skutková podstata je taktéž uvedena v § 58 odst. 1 a stanovuje, že narodí-li se dítě do 300 dnů po rozvodu manželství a jiný muž o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, lze otcovství manžela považovat za vyloučené též na základě souhlasného prohlášení matky, bývalého manžela a tohoto muže. Toto prohlášení musí být učiněno v řízení o popření otcovství.

Zákon o rodině tedy vychází z praxe, že je zbytečné provádět dokazování znaleckými posudky, pakliže došlo k tomuto souhlasnému prohlášení matky, bývalého manžela a muže, který o sobě tvrdí, že je otcem.

Pokud ovšem má soud pochybnosti o pravdivosti takového prohlášení, provede v souladu s občanským soudním řádem potřebné dokazování, tj. provede i jiné důkazy potřebné ke

¹¹³ dle RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. A KOL.: *Občanské právo hmotné 3, vydání páté*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

zjištění skutkového stavu, než byly účastníky navrhovány (§ 120 odst. 2 OSŘ).¹¹⁴

Třetí skutková podstata se uplatní v případě, že se narodí dítě před stoosmdesátým dnem od uzavření manželství. Pak postačí k tomu, aby se manžel matky nepovažoval za otce, popře-li u soudu své otcovství.

To však neplatí, jestliže manžel s matkou dítěte souložil v době, od níž neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dní, nebo jestliže při uzavření manželství věděl, že je těhotná (§ 58 odst. 3 ZOR).

Zákon v tomto případě vychází se skutečností, že je velmi nepravděpodobné, že dítě bylo zplozeno po uzavření manželství. Manželu matky dítěte se tedy ponechává na uvážení, zda své otcovství popře u soudu.¹¹⁵

Jak již bylo uvedeno v předchozím textu této práce, spodní hranice v délce sto osmdesát dní od uzavření manželství je nepřiměřená a de lege ferenda by mělo dojít k jejímu odpovídajícímu snížení.

Čtvrtá skutková podstata souvisí s asistovanou reprodukcí. Dle § 58 odst. 2 ZOR otcovství k dítěti narozenému v době mezi stoosmdesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodňování vykonaného se souhlasem manžela matky nelze popřít.

Termín „umělé oplodňování“ je ovšem s ohledem na běh lhůty pro popření otcovství gramaticky nepřesný. Jako vhodnější se jeví termín „oplodnění“, jakožto lékařský zákrok, od kterého se běh lhůty počítá.¹¹⁶

Otcovství však lze popřít, jestliže by se prokázalo, že matka dítěte otěhotněla jinak, tj. jiným způsobem než pomocí

¹¹⁴ podobně též HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

¹¹⁵ podobně též HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

¹¹⁶ podobně HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České právo rodinné*. 3. vydání, Brno: Masarykova univerzita, nakladatelství Doplněk, 2006

asistované reprodukce. Tím je míněna zejména soulož v relevantní době s jiným mužem.

Dokazování bude poněkud problematické, pokud k umělému oplodnění došlo za pomoci spermie anonymního dárce. Vzhledem k anonymitě dárce nebude možné provést znalecký posudek analýzou DNA. Dokazování v rámci řízení o popření otcovství bude tedy zaměřeno na skutečnost, že žena otěhotněla jiným způsobem, nikoliv na skutečnost, zda manžel je biologickým otcem.

Lze si představit i situaci, kdy dojde k umělému oplodnění vdané ženy na základě souhlasu jiného muže než jejího manžela.

V takovémto případě by na základě první domněnky byl určen jako otec manžel matky. Následně by mohlo dojít k popření jeho otcovství u soudu dle § 58 odst. 1 ZOR, neboť je vyloučeno, aby byl otcem dítěte. Poté by byla otevřena cesta pro souhlasné prohlášení, eventuálně určení otcovství soudem dle § 54 odst. 3 ZOR.

Dle judikatury má souhlas manžela matky s jejím umělým oplodněním z hlediska důsledků pro možnost popření otcovství význam jen tehdy, došlo-li k umělému oplodnění a k následnému těhotenství matky dítěte za trvání manželství a nikoli až po rozvodu tohoto manželství.

V praxi se odehrál případ, kdy žalobce v návrhu na popření svého otcovství k dítěti, které se narodilo jeho bývalé manželce, poukazoval na to, že dal písemný souhlas ve zdravotnickém zařízení k umělému oplodnění své bývalé manželky za trvání manželství. Dítě se narodilo v době do 300 dní po zániku manželství, které však bylo v mezidobí pravomocně rozvedeno. Žalobce byl toho názoru, že jeho písemný souhlas k umělému oplodnění pozbyl platnosti s ohledem na rozvod

manželství. Soud nicméně tuto žalobu ze shora uvedených důvodů zamítl.¹¹⁷

Dle § 59 odst. 1 zákona o rodině má manžel právo popřít otcovství vůči dítěti a matce, jsou-li oba na živu, a nežije-li jeden z nich, vůči druhému. Není-li na živu ani dítě, ani matka, popěrné právo manžel nemá.

Je otázkou, zda by mohl využít nejvyšší státní zástupce svého oprávnění založeného ustanovením § 62 odst. 2 zákona o rodině. Ten stanoví, že není-li matka, otec nebo dítě na živu, může nejvyšší státní zástupce podat návrh na popření otcovství proti ostatním z nich; nežije-li nikdo z nich, může podat návrh proti opatrovníkovi, kterého soud pro tuto věc ustanovil.

Při rozhodování o podání návrhu je ovšem nejvyšší státní zástupce vázán prakticky výlučně pouze zájmem dítěte. Je tedy otázkou, co by mohlo být zájmem dítěte, které již nežije.

6.1.2. Popření otcovství dřívějšího manžela matky

Dle § 60 zákona o rodině bylo-li pravomocně rozhodnuto, že pozdější manžel není otcem dítěte znovu provdané matky, počíná šestiměsíční lhůta k popření otcovství pro dřívějšího manžela dnem, kdy se dověděl o tomto pravomocném rozhodnutí.

Pro začátek běhu této lhůty jsou tedy nezbytné dvě skutečnosti. Jednak je to existence pravomocného rozsudku¹¹⁸, který popírá otcovství pozdějšího manžela a jednak skutečnost, že dřívější manžel se o tomto rozsudku dozvěděl.

6.1.3. Popěrné právo matky

Dle § 59 odst. 2 zákona o rodině má také matka do šesti měsíců od narození dítěte právo popřít u soudu manželovo otcovství. Ustanovení o popěrném právu manžela tu platí

¹¹⁷ R 49/1990 civ.

¹¹⁸ Dle § 159 OSŘ je pravomocný rozsudek: doručený rozsudek, který již nelze napadnout odvoláním, je v právní moci.

obdobně, matka dítěte má tedy právo za stejných podmínek popřít otcovství jako má její manžel.

Pokud by matce nebylo toto právo přiznáno, jednalo by se o diskriminaci, což ve svém rozsudku ve věci Kroon versus Nizozemí potvrdil i Evropský soud pro lidská práva (podrobněji viz níže).

Obdobně jako v případě otce, je právo popřít manželovo otcovství k dítěti samostatným, ryze osobním právem. V případě úmrtí matky, která otcovství popírá, musí soud řízení zastavit.

To vyplývá i z rozhodnutí Nejvyššího soudu, dle kterého jestliže matka po uplatnění svého práva na popření otcovství manžela v průběhu odvolacího řízení zemře, odvolací soud rozhodnutí soudu prvního stupně zruší a řízení zastaví.

V dané věci tedy Nejvyšší soud rozhodl, že „nemohlo být v řízení pokračováno s právními nástupci zemřelé matky, neboť právo matky popřít, že otcem dítěte je její manžel, je jejím ryze osobním právem, jež za ni nemůže vykonat žádná jiná osoba, tedy ani případný právní nástupce. Jestliže tudíž matka po uplatnění svého práva o popření otcovství svého manžela vůči druhému žalovanému zemřela, byl správný postup odvolacího soudu, jestliže v souladu s § 107 odst. 5 OSŘ rozhodnutí soudu prvního stupně zrušil a řízení zastavil.“¹¹⁹

6.2. Popření otcovství určeného souhlasným prohlášením rodičů

Jak již bylo uvedeno výše, k tomu aby nastaly právní následky, je třeba učinit právní úkon spočívající v prohlášení o otcovství ke konkrétnímu dítěti. Statusové právní následky vzniknou až zápisem do matriční knihy.

¹¹⁹ cit. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 4088/2007

Tento způsob určení otcovství dává mnohem větší prostor pro určení muže, který ve skutečnosti není biologickým otcem, neboť orgán přijímající souhlasné prohlášení není nikterak oprávněn zkoumat nakolik je pravdivé či nikoliv.

Vzhledem k tomu, že druhá domněnka je taktéž domněnkou vyvratitelnou, popěrné právo mají matka i otec, a to ve lhůtě šesti měsíců s tím, že ustanovení § 57 odst. 2, § 58 odst. 2 a § 59 odst. 1 zákona o rodině tu platí obdobně.

Dle ustanovení § 61 odst. 1 zákona o rodině může muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, před soudem své otcovství popřít, jen je-li vyloučeno, že by mohl být otcem dítěte a dokud neuplyne šest měsíců ode dne, kdy bylo takto otcovství určeno.

Vzhledem k tomu, že souhlasné prohlášení se může týkat i dítěte počatého, ale ještě nenarozeného, je dále stanoveno, že tato lhůta neskončí před uplynutím šesti měsíců od narození dítěte.

Dle § 61 odst. 2 zákona o rodině může také matka dítěte ve stejné lhůtě popřít, že je otcem dítěte muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů.

Bez ohledu na to, zda žalobu podá otec či matka dítěte, v obou případech musí být prokázáno, že je vyloučeno, aby matrikový otec byl biologickým otcem dítěte.

Vzhledem k tomu, že souhlasné prohlášení o určení otcovství může učinit i nezletilý (byť pouze před soudem), je taktéž sám oprávněn k podání popěrné žaloby. Pakliže ustanovení hmotného práva (v tomto případě zákon o rodině) umožňuje nezletilému právním úkonem otcovství založit, je nepochybné, že má též procesní způsobilost k podání popěrné žaloby (§ 19 OSŘ stanoví, že způsobilost být účastníkem řízení

má ten, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti; jinak jen ten, komu ji zákon přiznává).¹²⁰

6.3. Absence aktivní legitimace biologického otce

Z výše uvedeného vyplývá, že aktivní legitimaci k podání popěrné žaloby má pouze matka a její manžel, eventuálně její bývalý manžel.

Muž, který tvrdí, že je biologickým otcem, aktivně legitimován není. Pokud tedy žalobu na popření otcovství určeného dle první domněnky nepodá sám manžel či matka dítěte, nemůže být tento muž určen jako otec dítěte. Takovýto muž pak má pouze možnost podat podnět nejvyššímu státnímu zástupci k podání žaloby dle § 62 zákona o rodině, na vyhovění tomuto podnětu však není právní nárok.

V soudní praxi k takovému případu již došlo. Žalobce se žalobou domáhal svých práv, která zdůvodnil tím, že s žalovanou po vzájemné dohodě počali dítě a že učinili před notářkou společné prohlášení o otcovství žalobce k tomuto počatému dítěti. Krátce po narození ovšem přestala žalovaná komunikovat a sdělila žalobci, že otcem nezletilé je její manžel. Ten byl ovšem přesvědčen, že *"nikdo si nemůže přisvojit jeho dítě a zcela vyloučit žalobce jako skutečného rodiče z výkonu jakéhokoliv práva"*.

Žalobce se před soudy domáhal určení, že je otcem dítěte. Soud prvního stupně rozhodl, že vyvrátit domněnku otcovství svědčící manželů matky dítěte mohou podle zákona pouze manžel a matka, kteří to ovšem neučinili (a ani učinit nechtěli), a že proto žalobce není nositelem tvrzeného hmotného práva. Odvolací soud tento závěr následně potvrdil.

¹²⁰ dle RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999

Žalobce dále podal dovolání k Nejvyššímu soudu, ve kterém mj. argumentoval tím, že „právní názor soudu obou stupňů o nedostatku aktivní věcné legitimace dále žalobce považuje za neudržitelný s ohledem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku, z níž plyne, že pojem rodinný život ve smyslu ustanovení čl. 8 Úmluvy se neomezuje pouze na vztahy založené manželstvím osob a že respekt k rodinnému životu vyžaduje, aby biologická a sociální realita převážila nad právní domněnkou (věc "Kroon a další proti Nizozemí")."

Nejvyšší soud nicméně v tomto případě přihlédl k zájmům dítěte na stabilizovaném rodinném prostředí a nepřiznal žalobci hmotně právní oprávnění k podání popěrné žaloby, jehož se dovolával, a dovolání zamítl.¹²¹

Výše uvedené lze obdobně vztáhnout i na druhou domněnku otcovství.

6.4. Právo dítěte domáhat se popření otcovství

Zatímco právo domáhat se určení otcovství zákon o rodině dítěti výslovně přiznává, v případě práva na popření otcovství tomu tak není. Zákon o rodině taxativně vyjmenovává okruh oprávněných subjektů k podání této žaloby, mezi nimiž dítě není.

Domnívám se, že nepřiznání tohoto práva i pro dítě je diskriminační. Uvážíme-li, že možnost určení otcovství jak souhlasným prohlášením, tak soudem není časové omezená, může tak dojít k určení otcovství i u dítěte již zletilého.

Je otázkou, zda by dítě neuspělo podáním žaloby na určení osobního stavu dle § 80 písm. a) OSŘ. Lze předpokládat, že obecné soudy by zřejmě takovou žalobu zamítly, je však otázkou, jak by se k tomuto případně postavil Evropský soud pro lidská práva. Domnívám se, že ve světle jeho judikatury by

¹²¹ rozsudek Nejvyššího soudu 21 Cdo 298/2010

se mohl vyslovit pro právo dítěte na popření otcovství a mohl by tak v souvislosti s rozhodováním o případné stížnosti dospět k závěru, že Česká republika porušila povinnosti vyplývající z článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod na rodinný život.

Považuji tedy za nezbytné, aby de lege ferenda bylo výslovně upraveno právo dítěte k podání popěrné žaloby.¹²²

6.5. Obecně ke lhůtě k popření otcovství

Jak již bylo uvedeno výše, lhůta k popření otcovství je v současné době zákonem o rodině stanovena na šest měsíců. Vzhledem k tomu, že se jedná o lhůtu prekluzivní, po této době může podat návrh pouze nejvyšší státní zástupce za podmínek stanovených zákonem.

Jestliže byl tedy podán návrh otcem, matkou či opatrovníkem po uplynutí této lhůty, obecné soudy jej zamítaly, a to právě z důvodu prekluze.

Tato lhůta byla předmětem kritiky jakožto nepřiměřeně krátká. Zejména ze strany matrikových otců docházelo k pokusům o její umělé prodlužování, a to prostřednictvím podnětů k podání návrhu na popření otcovství Nejvyšším státním zastupitelstvím dle § 62 zákona o rodině.

Na druhou stranu argumentem pro zachování krátké lhůty k popření otcovství je zájem na stabilitě rodinných vztahů, a to zejména s ohledem na zájmy dítěte. Pro zachování krátké

¹²² Pro úplnost doplňuji, že ve vládním návrhu nového občanského zákoníku bylo právo dítěte otcovství popřít zakotveno, a to i poté, co nabylo plné svéprávnosti, nejpozději však do jednoho roku od dosažení zletilosti, popřípadě do jednoho roku ode dne, kdy se dozvědělo o skutečnosti, která otcovství k němu zpochybňuje, pokud se o ní dozvědělo až po dosažení zletilosti (§778). Toto ustanovení bylo ovšem v rámci projednávání návrhu Poslaneckou sněmovnou vyškrtáno.

šestiměsíční lhůty je kupř. WINTEROVÁ, A. v článku *Otcovství (úvaha)*.¹²³

Na její nepřiměřenou délku upozorňoval v rámci svého rozhodování opakovaně i Ústavní soud. Zejména pak dovozoval možnou kolizi s článkem 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, který zakotvuje právo na respektování rodinného a soukromého života.¹²⁴

Na základě ústavní stížnosti Ústavní soud nakonec zrušil nálezem Pl. ÚS 15/09 celé ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině týkající se popěrného práva manžela matky dítěte¹²⁵, a to dnem 31. prosince 2011. Podrobněji bude tento nález Ústavního soudu rozebrán níže.

Ke lhůtě k podání návrhu na popření otcovství se také ve svých rozhodnutích několikrát vyjadřoval Evropský soud pro lidská práva, který její existenci akceptoval, a to s ohledem na jistotu a stabilitu v rodinných vztazích a s ohledem na oprávněné zájmy dítěte. Při posuzování legitimacy prekluzivní lhůty také zdůrazňoval, že je podstatné, zda stěžovatel věděl, že není biologickým otcem a přesto nepodnikl žádné kroky k popření otcovství. Jako problematická je ovšem vnímána absolutní nemožnost prolomení této lhůty.

Lze tedy shrnout, že Evropský soud nepopírá legitimitu existence popěrné lhůty, zdůrazňuje však citlivé nastavení podmínek jejího běhu.

¹²³ WINTEROVÁ, A.: *Otcovství (úvaha)*. Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: Aspi, 2009

¹²⁴ Článek 8 stanoví, že:

1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.

2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

¹²⁵ § 57 odst. 1 ZOR stanoví, že: Manžel může do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví, že se jeho manželce narodilo dítě, popřít u soudu, že je jeho otcem.

6.5.1. Nález Ústavního soudu Pl. ÚS 15/09

Jak již bylo nastíněno výše, šestiměsíční lhůta pro popření otcovství byla předmětem kritiky pro její nedostatečnou délku.

Ústavní soud na základě návrhu stěžovatele¹²⁶ zrušil ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině, a to ke dni 31. prosince 2011.

Stěžovatel se v tomto konkrétním případě ústavní stížností domáhal zrušení předchozích rozhodnutí obecných soudů pro porušení základních práv zaručených Listinou¹²⁷ a dále pro porušení práv zaručených článkem 6, 8 a 13 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Vzhledem k tomu, že šestiměsíční lhůta pro popření otcovství u soudu stěžovateli již uplynula, obrátil se na Nejvyšší státní zastupitelství s podnětem, kterému však nebylo vyhověno.

V odpovědi stěžovateli nejvyšší státní zástupkyně uvedla, že návrh na popření otcovství je „opatřením zcela výjimečné povahy“, s tím, že do „ustálených statusových poměrů dítěte lze jejím prostřednictvím zasáhnout mimo jiné jen za splnění zákonem stanovené podmínky zájmu dítěte na popření otcovství“. Dále uvedla, že podání návrhu by bylo možné „pouze v případě, že lze spolehlivě prokázat, že muž, jemuž svědčí zákonná domněnka otcovství, dítě nezplodil“.

Dle státní zástupkyně „důkaz znaleckým posudkem v rámci šetření podnětu provést nelze“, a výsledek testu DNA provedeného soukromou společností „v žádném případě není důkazem, o který by mohlo být případně opřeno žalobní tvrzení“.

Následně stěžovatel podal žalobu na popření otcovství k příslušnému okresnímu soudu, který ji pro marné uplynutí

¹²⁶ ústavní stížnost vedená pod sp. zn. II. ÚS 405/09

¹²⁷ konkrétně bylo namítáno porušení článku 10 odst. 2, článku 11 a 39

prekluzivní lhůty zamítl. Výrok rozsudku potvrdil i odvolací soud. Dovolání podané k Nejvyššímu soudu bylo odmítnuto, neboť nebyl shledán důvod přípustnosti.

Dle názoru stěžovatele „stanovení počátku běhu zákonné prekluzivní lhůty pro podání návrhu na popření otcovství k okamžiku, kdy se domnělý otec dozví, že se narodilo dítě, neobstojí z hlediska základního práva na ochranu rodinného a soukromého života ve smyslu čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 odst. 2 Úmluvy“.

Dále stěžovatel odkazoval na rozhodovací praxi Evropského soudu pro lidská práva konkrétně na rozsudek ve věci Kroon a další proti Nizozemí či Shofman proti Rusku.

Stěžovatel se dále domníval, že byla rovněž dotčena práva samotného dítěte, neboť to má na základě článku 8 Úmluvy o lidských právech právo na vznik právního vztahu se svým biologickým otcem (zde stěžovatel odkazoval na rozsudek Evropského soudu Mikulić proti Chorvatsku) a má rovněž právo znát svůj původ, které garantuje článek 7 Úmluvy o právech dítěte.

Senát Ústavního soudu v souvislosti s rozhodováním o této ústavní stížnosti dospěl k závěru, že předloží návrh na zrušení celého ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině plénu Ústavního soudu.¹²⁸

Dle názoru senátu je ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině „v rozporu s právem na respektování soukromého a rodinného života otce dítěte ve smyslu, jak vyplývá z rozsudku ESLP ve věci Shofman proti Rusku, s právem na informační sebeurčení otce dítěte jako komponentu práva na ochranu jeho soukromí, a konečně s právem na existenci účinného právního prostředku k ochraně základních práv ve smyslu čl. 13 Úmluvy.

¹²⁸ dle § 78 odst. 2 zákona o Ústavním soudu

Neústavnost § 57 odst. 1 zákona o rodině podle názoru senátu Ústavního soudu spočívá především v nevyváženosti základních práv a zájmů otce dítěte, jehož otcovství bylo určeno na základě první domněnky otcovství, dítěte a jeho matky. Nelze přitom vyloučit ani závěr o neústavnosti zmíněného ustanovení pro rozpor s vlastními zájmy dítěte".

Senát Ústavního soudu dále poukázal na skutečnost, že pokud by došlo pouze k vytrhnutí lhůty k popření otcovství ve slovech „do šesti měsíců“, jak navrhoval stěžovatel, tak by „v případě vyhovění tomuto návrhu Ústavní soud vlastně vytvořil zcela novou zákonnou normu stanovující, že manžel matky dítěte může popřít otcovství k dítěti kdykoliv, čímž by došlo ke kolizi se základními právy dítěte na ochranu soukromého a rodinného života".

Dle odůvodnění tohoto nálezu musí právní vymezení rodiny reflektovat především existenci biologických vztahů, tedy aby právní určení otcovství odpovídalo skutečnému biologickému otcovství. Na druhou stranu, zabezpečení obecného požadavku shody biologického a právního otcovství nemůže vést k nepřiměřenému zásahu do soukromého života rodičů dítěte, který by spočíval v povinnosti sdělit orgánům veřejné moci skutečnosti z jejich intimního života. Požadavek shody právního a biologického otcovství tedy nelze považovat za absolutní.

Dle názoru Ústavního soudu se tedy otázka existence shody mezi biologickým a právním otcovstvím promítá do základního práva osoby v postavení právního otce, který tvrdí, že není biologickým otcem dítěte, na ochranu soukromého nebo rodinného života ve smyslu čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 Úmluvy o lidských právech a rovněž do práva dítěte znát své rodiče, zakotveného v článku 7 odst. 1 této úmluvy o právech dítěte.

Určení právního otcovství pouze na základě zákonné domněnky, aniž by byla dána dostatečná možnost právními

prostředky zpochybnit otázku shody právního a biologického otcovství a současně se domáhat zrušení právního otcovství v případě, že neodpovídá otcovství biologickému, může za určitých okolností představovat porušení tohoto práva.

Dále je v odůvodnění stanoveno, že nelze dospět k závěru, že trvání právního otcovství, aniž by odpovídalo biologické realitě, znamená bez dalšího porušení základního práva právního otce na soukromý a rodinný život ze strany veřejné moci. Je ovšem nezbytné posoudit, zda existuje zájem dítěte na trvání takového stavu, jakož i to, zda právní otec věděl nebo mohl vědět, že není biologickým otcem, měl možnost domáhat se před orgánem veřejné moci určení, že není právním otcem, a nakonec zda tuto možnost i skutečně využil.

Předmětem ústavněprávního posouzení byla tedy otázka, zda možnost popření otcovství během šestiměsíční lhůty, která se počítá od okamžiku, kdy se manžel dozvěděl o narození dítěte své manželky, obstojí z hlediska ústavně zaručených základních práv právního otce.

Ústavní soud se problematikou ústavnosti lhůt zabýval opakovaně v řadě svých nálezů, přičemž konstatoval, že lhůta prima facie bez dalšího nevykazuje a ani nemůže vykazovat znaky protiústavnosti. Ty však mohou být dány teprve konkrétními okolnostmi posuzovaného případu.

Těmito konkrétními okolnostmi jsou dle dosavadní judikatury Ústavního soudu zejména nepřiměřenost lhůty ve vztahu k časově omezené možnosti uplatnění ústavně garantovaného práva.

Dále Ústavní soud vyslovil názor, že „za prostředek směřující k ochraně základního práva právního otce nelze považovat popěrnou žalobu, kterou může podat nejvyšší státní zástupce podle § 62 zákona o rodině. Jedná se totiž o právní prostředek, jenž sleduje odlišný účel než žaloba podle napadeného ustanovení. Nejvyšší státní zástupce může uvedenou

žalobu učinit pouze v zájmu dítěte. Tento zájem však nebude a priori shodný se zájmem právního otce.

Rovněž nelze opominout skutečnost, že na podání žaloby nejvyšším státním zástupcem není právní nárok a je jen na jeho uvážení, zda k takovému podání přistoupí.

Napadené ustanovení omezuje možnost podání žaloby na popření otcovství na dobu šesti měsíců ode dne, kdy se manžel matky dozvěděl, že se jí narodilo dítě. Je zcela zřejmé, že v drtivé většině případů, na které dopadá toto ustanovení, bude den, kdy se manžel dozví o narození dítěte totožný se dnem narození. Při takovémto vymezení popěrné lhůty je však zcela popřena relevance okamžiku, kdy se osoba, jejíž otcovství bylo založeno na základě domněnky otcovství manžela matky, dozví relevantní skutečnosti zpochybňující jeho otcovství. Je přitom zřejmé, že teprve od tohoto okamžiku má právní otec dítěte skutečnou možnost posoudit další důsledky takového zjištění pro svůj osobní život, včetně možnosti obrátit se na příslušný orgán veřejné moci s návrhem na popření otcovství, a mezi lhůtou pro podání žaloby na popření otcovství. Rovněž nelze v této souvislosti klást na manžela požadavek, aby preventivně v období prvních šesti měsíců od narození dítěte přezkoumával, zda určité okolnosti svědčí pro závěr, že není biologickým otcem dítěte".

Z výše uvedených důvodů dospěl Ústavní soud k závěru, že napadené ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině je v rozporu s čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 Úmluvy a rovněž s čl. 36 odst. 1 Listiny a rozhodl o zrušení celého napadeného ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině.

Z tohoto pohledu Ústavní soud zdůrazňoval, že „výše uvedené důvody zrušení nijak nezpochybňují ústavnost samotné možnosti uplatnění popěrné žaloby ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy se manžel dozví, že manželce se narodilo dítě. Derogační důvody totiž dopadají nikoliv na toto oprávnění, jež

nebylo nijak zpochybňováno ani ze strany stěžovatele, nýbrž na vyloučení možnosti uplatnění této žaloby po uplynutí uvedené lhůty".

Dle Ústavního soudu stanovení určité lhůty pro podání návrhu na popření otcovství tedy není samo o sobě protiústavní; vymezení této lhůty a podmínek jejího běhu však musí vyváženým způsobem respektovat všechna dotčená práva a chráněné zájmy.

Ve vztahu k § 57 odst. 1 zákona o rodině to tedy znamená, že v případě, že se právní otec, jehož otcovství vzniklo na základě první domněnky, dozví skutečnosti zpochybňující jeho biologické otcovství během nebo po uplynutí lhůty pro podání popěrné žaloby, obecné soudy jsou povinny neaplikovat uvedenou lhůtu a věcně posoudit předmětnou žalobu i když bude podána po jejím uplynutí.

Z toho ovšem nelze vyvodit časovou neomezenost podání žaloby. Ústavní soud totiž neshledal protiústavnost v samotné existenci lhůty, nýbrž ve vyloučení možnosti právně relevantním způsobem zpochybnit právní otcovství.

Pokud obecné soudy budou rozhodovat o předmětné žalobě, budou muset při svém rozhodování posoudit nejen otázku otcovství, nýbrž i otázku dotčených práv a chráněných zájmů. Až do doby, než zákonodárce nově rozhodne o vymezení lhůty pro popření otcovství, to tedy znamená rovněž posoudit, zda žaloba s ohledem na časový prostor od zjištění relevantních skutečností pro zpochybnění otcovství obстоjí z hlediska přiměřenosti zásahu do práv a chráněných zájmů jiných osob.

Z nálezu lze tedy vyvodit, že ani po uplynutí takto konstruované popěrné lhůty nelze možnost popřít otcovství osobám, které na tom mohou mít důvodný zájem, spočívající zejména v ochraně jejich základních práv, zcela uzavřít.

6.6. Popírání otcovství v návrhu nového občanského zákoníku

Dle návrhu nového občanského zákoníku může manžel do šesti měsíců ode dne, kdy pojal důvodnou pochybnost, že se jeho manželce narodilo dítě, popřít u soudu, že je jeho otcem, nejpozději ovšem v prekluzivní lhůtě šesti let od narození dítěte. Otcovství popírá vůči dítěti a matce, jsou-li oba naživu, a nežije-li jeden z nich, vůči druhému; není-li naživu žádný z nich, manžel toto právo nemá (§ 779 odst. 1). Je tedy nově navrhována kombinace dvou prekluzivních lhůt, z nichž ta kratší je svou povahou subjektivní a delší je objektivní.

Toto navrhované ustanovení má reflektovat výše uvedený nálezn Ústavního soudu Pl. ÚS 15/09, ve kterém bylo konstatováno, že nastavení současné popěrné lhůty v § 57 odst. 1 zákona o rodině není v souladu s ústavním pořádkem.

Dále má být stanoveno, že byla-li svéprávnost manžela před uplynutím popěrné šestileté lhůty omezena tak, že sám otcovství popřít nemůže, může je popřít jeho opatrovník, kterého pro tento účel jmenuje soud, a to ve lhůtě šesti měsíců od jmenování soudem (§ 779 odst. 2).

Dle důvodové zprávy je tato nově stanovená délka popěrné lhůty manžela matky v souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva (zejména případ Rasmussen proti Dánsku) a vychází i z nastavení a délky popěrných lhůt v některých zahraničních právních úpravách.

V návrhu je dále stanoveno, že narodí-li se dítě mezi stošedesátým dnem od uzavření manželství a třístým dnem po jeho zániku nebo prohlášení za neplatné, lze otcovství popřít s výjimkou uvedenou v ustanovení § 771, jen je-li vyloučeno, aby manžel matky byl otcem dítěte.¹²⁹

¹²⁹ § 771 návrhu stanoví, že:

(1) Narodí-li se dítě v době mezi zahájením řízení o rozvodu manželství a třístým dnem po rozvodu manželství, a manžel, popřípadě bývalý manžel matky

Narodí-li se dítě před stošedesátým dnem od uzavření manželství, postačí k tomu, aby se nemělo za to, že otcem dítěte je manžel matky, popře-li své otcovství. To neplatí, souložil-li manžel matky s matkou dítěte v době, od níž do narození dítěte neprošlo méně než sto šedesát a více než tři sta dní, nebo věděl-li při uzavření manželství, že je těhotná (§ 780).

Otcovství nelze popřít k dítěti narozenému v době mezi stošedesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodnění provedeného se souhlasem manžela matky, nebo se souhlasem jiného muže, když matka není vdaná, bez ohledu na to, jaké genetické látky bylo použito. To neplatí, otěhotněla-li matka dítěte jinak (§ 781).

Dle důvodové zprávy je oproti stávající právní úpravě doplněno řešení dosud ne zcela jasné otázky, zda se ustanovení vztahuje i na situace, kdy je použita spermie jiného muže než toho, který dal k umělému oplodnění souhlas, ať jím byl manžel matky dítěte nebo jiný muž, resp. také na situace, kdy je užito vajíčka jiné ženy. Dále navrhovaná právní úprava snižuje spodní hranici ze sto osmdesáti na sto šedesát, což lépe odpovídá současným lékařským poznatkům.

Popřel-li pozdější manžel své otcovství k dítěti matky znovu provdané, počíná šestiměsíční lhůta k popření otcovství dřívějšího manžela dnem následujícím poté, kdy se dozvěděl o rozhodnutí (§ 782).

prohlásí, že není otcem dítěte, zatímco jiný muž prohlásí, že je otcem dítěte, má se za to, že otcem je tento muž, připojí-li se matka k oběma prohlášením.

(2) Prohlášení manžela matky dítěte, popřípadě jejího bývalého manžela, muže, který tvrdí, že je otcem dítěte, a matky dítěte se činí v řízení před soudem, zahájeném na návrh některého z nich; návrh lze podat nejpozději do uplynutí jednoho roku od narození dítěte.

(3) K určení otcovství k dítěti podle odstavců 1 a 2 nemůže dojít dříve, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství.

(4) Jde-li o řízení o neplatnost manželství, použijí se odstavce 1 až 3 obdobně.

Také matka může do šesti měsíců od narození dítěte popřít, že otcem dítěte je její manžel. Ustanovení o popření otcovství manželem platí obdobně (§ 783).

Muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, může otcovství k dítěti popřít, jen je-li vyloučeno, že by mohl být otcem dítěte. Může tak učinit do šesti měsíců ode dne, kdy bylo takto otcovství určeno; dojde-li k určení otcovství před narozením dítěte, neskončí lhůta dříve než šest měsíců po jeho narození (§ 782).

Taktéž matka dítěte může popřít, že otcem dítěte je muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, a to ve lhůtách stanovených v § 736 odst. 1 věta druhá (§ 785).

6.7. Právní úprava popření otcovství ve slovenském zákoně o rodině

Dle slovenského zákona o rodině je otcovství určováno taktéž na základě tří po sobě jdoucích právních domněnek, jejichž formulace je velice podobná právní úpravě české.

Slovenský zákon o rodině má oproti české právní úpravě odlišnou systematiku, neboť za každou právní domněnkou je ihned zařazena možnost jejího vyvrácení, tj. popření otcovství.

Lhůta pro popření otcovství manžela matky je tři roky a plyne ode dne, kdy se manžel dozvěděl, že se jeho manželce narodilo dítě. Tříletá lhůta pro popření otcovství manžela náleží taktéž matce, té však z logických důvodů běží od chvíle, kdy se jí narodilo dítě. Taktéž v případě úspěšného popření otcovství pozdějšího manžela má dřívejší manžel tříletou lhůtu na případné popření otcovství. Tato lhůta mu běží ode dne, kdy se dozvěděl o pravomocném rozhodnutí.

V případě souhlasného prohlášení o otcovství běží matce i muži, který své otcovství takto uznal, rovněž tříletá lhůta.

Dalším podstatným rozdílem oproti české právní úpravě je oprávnění dítěte popřít otcovství určené na základě první či druhé domněnky i po uplynutí zákonné tříleté lhůty.

Konkrétně je stanoveno, že soud může po uplynutí lhůty rodičů na návrh dítěte rozhodnout o přípustnosti řízení o popření otcovství. Pakliže je dítě nezletilé, musí být v tomto řízení zastoupeno kolizním opatrovníkem. Podání návrhu o přípustnosti řízení není omezeno žádnou lhůtou.

Jestliže soud rozhodne o přípustnosti tohoto návrhu a určí, že popření otcovství je po uplynutí zákonné lhůty v zájmu dítěte, může dítě po právní moci tohoto rozhodnutí podat návrh na popření otcovství.

V případě, že jeden z rodičů nežije, může podat návrh na popření otcovství proti druhému z rodičů. Pakliže není ani jeden z nich naživu, není možné návrh podat.¹³⁰

6.8. Úvaha de lege ferenda

S ohledem na prudký vývoj poznatků z oboru medicíny a biologie se jeví dnešní konstrukce určování otcovství v podobě tří poměrně rigidních právních domněnek jako značně překonaná a bývá předmětem kritiky ze strany odborné veřejnosti¹³¹, ale

¹³⁰ § 96 slovenského zákona o rodině zní:

(1) Ak je to potrebné v záujme dieťaťa a ak uplynula rodičom dieťaťa lehota ustanovená na zapretie otcovstva, môže súd na návrh dieťaťa rozhodnúť o prípustnosti zapretia otcovstva. V tomto konaní musí byť maloleté dieťa zastúpené kolíznym opatrovníkom.

(2) Ak súd rozhodne tak, že návrhu podanému podľa odseku 1 vyhoví, a určí, že zapretie otcovstva po uplynutí zákonnej lehoty je v záujme dieťaťa, môže dieťa po právoplatnosti tohto rozhodnutia podať návrh na zapretie otcovstva.

(3) Ak jeden z rodičov nežije, môže dieťa podať návrh na zapretie otcovstva proti druhému rodičovi; ak nežije ani jeden z rodičov, návrh nemožno podať.

¹³¹ např. WINTEROVÁ, A.: *Otcovství (úvaha)*. Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: Aspi, 2009

těž Ústavního soudu.¹³² Právní úprava rovněž nerespektuje jednotlivá rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva. Ačkoliv Ústavní soud ČR v rámci své činnosti opakovaně upozorňuje na dodržování relevantních ustanovení Evropské úmluvy o lidských právech, obecné soudy při svém rozhodování toto často nerespektují.

Současná právní úprava nerespektuje pokrok lékařské vědy, respektive analýzy DNA, díky které lze dnes téměř se sto procentní jistotou určit otce (eventuelně další příbuzné) dítěte. Zejména vymezení třetí domněnky, kdy určení otcovství je vázáno na prokázání soulože, se dnes jeví jako značně překonané.

Dále zákon o rodině stanovením hranice tzv. rozhodné doby nerespektuje dnešní vývoj v oblasti péče o předčasně narozené děti. Dolní hranice rozhodné doby by měla být odpovídajícím způsobem snížena, a to alespoň na sto šedesát dní.

Stranou právní úpravy zůstává dále kupř. problematika umělého oplodnění ženy spermatem zemřelého manžela, i s touto otázkou by se měl zákonodárce jednoznačně vypořádat.

V souvislosti s asistovanou reprodukcí je další otázkou právo dítěte znát svůj genetický původ. Domnívám se, že by mělo být předmětem diskuze, zda by dítě (po dosažení zletilosti) nemělo mít právo znát pravdu ohledně biologického otcovství, a to zejména s ohledem na medicínské poznatky, které kalkulují s dědičností. Jistou inspirací by v tomto případě mohla být právní úprava Německé spolkové republiky, dle které může dítě iniciovat zjištění svého genetického původu, výsledek tohoto zjištění ovšem nebude mít vliv na jeho status, tj. rodinněprávní vztahy zůstanou bez ohledu na výsledky zjištění beze změny.¹³³

¹³² kupř. nález I. ÚS 987/07

¹³³ dle KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2009

Bohužel ani návrh nového občanského zákoníku řadu těchto problematických otázek neřeší a v mnohém spíše kopíruje právní úpravu stávající. Dle autorů důvodové zprávy se tento návrh vypořádal s nálezem Ústavního soudu Pl. ÚS 15/09, kterým byl s účinností k 31. prosinci 2011 zrušen § 57 odst. 1 zákona o rodině. S tímto tvrzením ovšem nelze souhlasit.

Dle odůvodnění shora jmenovaného nálezu by „zákonodárce měl při stanovení nové lhůty dopadající i na ostatní domněnky otcovství a ostatní oprávněné subjekty přihlédnout k zájmům všech dotčených účastníků řízení se zvláštním důrazem na zájem dítěte a stabilitu ustálených rodinných vztahů a potřebu rodinného zázemí pro výchovu dítěte.“

V tomto nálezu je dále uvedeno, že „pokud zákonodárce upraví možnost prolomení i nově stanovené přiměřeně delší lhůty ve zcela zvláštních a odůvodněných případech, které dosavadní úprava svěruje výlučně do diskreční pravomoci nejvyššího státního zástupce, musí současně zřetelně stanovit nejen podmínky pro takové prolomení lhůty, ale i zřetelné meze v zájmu ochrany práv dítěte i matky. Pro oblast dokazování v oblasti paternitních sporů pak bude potřeba upravit procesní předpis o prostředky umožňující pořizování znaleckých posudků z oboru zdravotnictví, odvětví genetiky, provedené metodou vyšetření polymorfismů DNA za obligatorní účasti domnělého otce, dítěte a matky“.

V návrhu nového občanského zákoníku je stanoveno, že manžel může do šesti měsíců ode dne, kdy se dozvěděl o skutečnostech základajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte, popřít své otcovství u soudu, nejpozději však do šesti let od narození dítěte.

V ostatních případech popření otcovství je ovšem zachována pouze šestiměsíční lhůta. To se týká nejen popření otcovství dřívějšího manžela matky, ale též popření otcovství určeného

souhlasným prohlášením a taktéž možnosti popření otcovství matkou dítěte.

Dle mého názoru se měl zákonodárce důsledněji inspirovat slovenskou právní úpravou a měl stanovit jednotně šestiletou popěrnou lhůtu. Domnívám se, že stanovení rozdílné lhůty kupř. pro manžela a muže, který učinil souhlasné prohlášení, není legitimní. V dnešní době vysoké rozvodovosti a vysokého procenta dětí rodících se mimo manželství již není důvodu pro takovéto privilegování manžela matky.

Pro úplnost doplňuji, že v době odevzdání této práce byla v Poslanecké sněmovně v prvním čtení schválena novela zákona o rodině, dle které může manžel do půl roku od chvíle, kdy nabude podezření o svém otcovství, nejvýše však do tří let od narození dítěte, popřít své otcovství. Delší lhůta k popření otcovství se tedy má taktéž vztahovat pouze na děti narozené v manželství.

7. Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem

Zákon o rodině formuluje v ustanovení § 62 a 62a specifické oprávnění nejvyššího státního zástupce k podání návrhu na popření otcovství, a to po uplynutí stanovené prekluzivní lhůty (§ 61 ZOR) a v určitých případech i před jejím uplynutím (§ 62a ZOR).

7.1. Historický vývoj

V padesátých letech minulého století sloužilo oprávnění tehdejšího generálního prokurátora k tomu, aby mohlo být popřeno otcovství tzv. matrikového otce poté, co již marně uběhla šestiměsíční popěrná lhůta, a mohl tak být určen souhlasným prohlášením skutečný biologický otec dítěte. Tato žaloba, na jejíž uplatnění nebyl právní nárok, byla původně upravena v občanském soudním řádu a později přešla v nezměněné podobě do zákona o rodině.

Na počátku 90. let, po zásadní změně společenské situace, se začaly objevovat případy cizinců, kteří ve snaze o legalizaci pobytu v České republice učinili souhlasné prohlášení o určení otcovství k dítěti narozenému matce s českým občanstvím (to vše zpravidla za peněžní obnos).¹³⁴

Zanedbatelné nejsou ani případy obcházení zákonných ustanovení týkajících se osvojení dítěte. Právě tyto důvody vedly zákonodárce k přijetí právní úpravy obsažené v § 62a zákona o rodině umožňující podání návrhu na popření otcovství i před uplynutím popěrné lhůty rodiči.

¹³⁴ dle RADVANOVÁ, S.: *„Dvojí tvář“ druhé domněnky otcovství (úvaha)*. Pocta Petru Hlavsovi, sborník příspěvků z konference. Olomouc: Iuridicum Olomoucense o. p. s., 2009

Skutečnost, že se nejedná o okrajovou problematiku, dokládají i statistické údaje uvedené ve zprávě o činnosti Nejvyššího státního zastupitelství¹³⁵, dle které bylo v roce 2010 podáno 331 podnětů (z toho jeden k podání žaloby dle § 62a zákona o rodině). V tomto roce bylo dále podáno celkem 164 žalob na popření otcovství podle § 62 zákona o rodině a soud rozhodl o 149 žalobách, z toho pouze pěti žalobám nebylo vyhověno.

Ve zprávě je dále uvedeno, že i když byla nálezem Ústavního soudu zrušena šestiměsíční lhůta pro podání žaloby manželem matky dítěte, toto se nikterak nedotýká možnosti podat žalobu na popření otcovství dle § 62 zákona o rodině, neboť Ústavní soud neshledal protiústavnost lhůty.

7.2. Oprávnění nejvyššího státního zástupce

Ustanovení § 61 zákona o rodině vymezuje zvláštní oprávnění nejvyššího státního zástupce, dle kterého může v případě uplynutí lhůty stanovené pro popření otcovství jedním z rodičů, vyžaduje-li to zájem dítěte, podat návrh na popření otcovství proti otci, matce a dítěti (§ 61 odst. 1 ZOR).

Pakliže není některý z nich naživu, může nejvyšší státní zástupce podat návrh na popření otcovství proti ostatním z nich; není-li naživu nikdo z nich, může podat návrh proti opatrovníkovi, kterého soud pro tuto věc ustanovil (§ 61 odst. 2 ZOR). V praxi se bude jednat zejména o dědické nároky dítěte.

Z výše uvedeného vyplývá, že limitem a zároveň jediným kritériem pro podání tohoto návrhu má být zájem dítěte,

¹³⁵ celá zpráva je zveřejněná na:
<http://portal.justice.cz/nsz/hlavni.aspx?j=39&o=29&k=2750&d=317534>

konkrétně zájem dítěte na odstranění matrikového otce a tím pádem usnadnění určení otcovství otci biologickému.

Původně bylo v zákoně o rodině uvedeno „*vyžaduje-li to zájem společnosti*“. Toto bylo ovšem tzv. velkou novelou v roce 1998 nahrazeno slovy „*zájem dítěte*“.¹³⁶

Jako další oprávnění nejvyššího státního zástupce zákon o rodině formuluje v § 62a právo podat i před uplynutím lhůty návrh na popření otcovství muže, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale který nemůže být otcem dítěte, je-li to ve zřejmém zájmu dítěte a v souladu s ustanoveními zaručujícími základní lidská práva.

Jak již bylo uvedeno výše, smyslem této právní úpravy je zamezit obcházení právních předpisů týkající se osvojení dítěte. Nejvyšší státní zástupce tak může podáním návrhu na popření otcovství docílit nápravy ohledně otcovství určeného souhlasným prohlášením rodičů.

Předpokladem pro podání tohoto návrhu je jednak podezření, že matrikový otec není biologickým otcem, a jednak že popření otcovství je v zájmu dítěte. Účelem tohoto ustanovení je tedy především snaha o zabránění tzv. obchodování s dětmi.

Z dikce zákona vyplývá, že existence zájmu dítěte a soulad s ustanoveními zaručujícími základní lidská práva jsou podmínky kumulativní. Na podání tohoto návrhu není, podobně jako v případě oprávnění dle § 62 ZOR, právní nárok. Nejvyšší státní zástupce tedy není povinen případnému podnětu na podání tohoto návrhu vyhovět.¹³⁷

¹³⁶ zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb. , o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů

¹³⁷ podobně též RADVANOVÁ, S.: „*Dvojí tvář*“ druhé domněnky otcovství (úvaha). Pocta Petru Hlavsovi, sborník příspěvků z konference. Olomouc: Iuridicum Olomoucense o. p. s., 2009i

7.3. Pokyn obecné povahy č. 6/2003

Ke sjednocení a usměrnění činnosti nejvyšších státních zástupců byl vydán Pokyn obecné povahy ze dne 5. listopadu 2003, poř. č. 6/2003 nejvyššího státního zástupce o postupu státních zástupců při prošetřování předpokladů žaloby podle § 62 nebo § 62a zákona o rodině (dále jen „Pokyn NSZ“).

Pokyn NSZ by vydán v souladu s ustanovením § 12 odst. 1 zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o státním zastupitelství“), dle kterého ke sjednocení a usměrnění postupu státních zástupců při výkonu působnosti státního zastupitelství nebo k zajištění jednotné vnitřní organizace státního zastupitelství a jednotného výkonu spisové služby může nejvyšší státní zástupce vydávat pokyny obecné povahy. Tyto pokyny jsou pak pro státní zástupce závazné.

Dle Pokynu NSZ jsou žaloby dle § 62 a 62a zákona o rodině výhradním oprávněním nejvyššího státního zástupce. Pro podání návrhu je oprávněn posuzovat nezávisle na jiných orgánech splnění zákonných podmínek a je povinen vycházet z ustanovení části druhé, hlavy první a druhé zákona o rodině.¹³⁸

7.3.1. Vymezení oprávnění dle § 62 a 62a zákona o rodině

Pokyn NSZ v článku 2 vymezuje předpoklady pro podání žaloby dle § 62 zákona o rodině. Tuto žalobu lze podat pouze v případě:

- a) otcovství manžela matky nebo
- b) umělého oplodnění se souhlasem manžela matky, prokáže-li se, že matka dítěte otěhotněla jinak, nebo

¹³⁸ tj. problematika rodičovské zodpovědnosti a výchovných opatření

c) otcovství muže, které bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů.

Pakliže jsou naplněny shora uvedené předpoklady žalobu lze podat jen tehdy, jsou-li splněny všechny níže uvedené podmínky, a to:

- a) uplynula lhůta stanovená pro popření otcovství jedním z rodičů,
- b) lze spolehlivě prokázat vyloučení otcovství,
- c) popření otcovství vyžaduje zájem dítěte.

V případě aplikace § 62a zákona o rodině je nejvyšší státní zástupce povinen respektovat, že cílem této právní úpravy je snaha zabránit případům obcházení právního režimu stanoveného pro adopce.¹³⁹

Dle článku 3 Pokynu NSZ může být žaloba dle § 62a zákona o rodině podána pouze v případě, že:

- a) domněnka otcovství byla založena souhlasným prohlášením rodičů
- b) rodičům plyne lhůta pro podání žaloby na popření otcovství
- c) lze prokázat vyloučení otcovství a
- d) popření otcovství je ve zřejmém zájmu dítěte a v souladu s ustanoveními zaručujícími lidská práva.

7.3.2. Vymezení pojmu zájem dítěte

Pokyn NSZ dále blíže vymezuje pojem „zájem dítěte“ zakotvený v § 62 a § 62a zákona o rodině. Jak již bylo uvedeno výše, hledisko zájmu dítěte má být v podstatě jediným určujícím kritériem pro nejvyššího státního zástupce při rozhodování o využití svého oprávnění.

¹³⁹ Problematika osvojení dítěte je upravena v hlavě čtvrté zákona o rodině (§ 63 až 77 ZOR).

Existenci zájmu dítěte, tj. splnění podmínky pro podání žaloby, ovšem již soud není oprávněn přezkoumávat. Soud tedy není oprávněn rozhodovat o přípustnosti podání návrhu na popření otcovství.

Dle článku 4 Pokynu NSZ je určujícím hlediskem pro podání žaloby právě zájem dítěte na uspořádání takových rodinných vztahů, které by byly prospěšné pro jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Zájem matrikových rodičů nebo muže, který je označován za otce, na popření otcovství nesmí být zohledňován na úkor zájmu dítěte.

Tento pojem je dále blížeji specifikován v příloze č. 1 Pokynu NSZ, kde jsou konkrétně vymezeny okolnosti zesilující či naopak zeslabující zájem dítěte na podání žaloby. Dále je zde stanoveno, že tyto okolnosti nelze hodnotit izolovaně, nýbrž v jejich vzájemné souvislosti a s přihlédnutím k dalším skutečnostem, které vyšly v průběhu šetření najevo tak, aby z hodnocení vyplynul nezvratný závěr o existenci či neexistenci zájmu dítěte na uspořádání rodinných vztahů prostřednictvím institutu popření otcovství nejvyšším státním zástupcem.

Dle článku IV. přílohy č. 1 Pokynu NSZ za okolnosti zesilující zájem dítěte na podání žaloby lze považovat následující skutečnosti:

- a) matka dítěte žije s jeho zploditelem, který se považuje za otce dítěte a stará se o jeho výchovu,
- b) matrikové otcovství, které se do osobních poměrů dítěte promítá jen formálně, překáží dítěti v uplatnění nároků na výživu proti zploditeli,
- c) muž, jemuž svědčí domněnka otcovství, je stížen vážnou duševní poruchou,
- d) muž, jemuž svědčí domněnka otcovství, byl odsouzen pro

závažný trestný čin,

- e) matrikový otec neměl důvod pochybovat o svém otcovství a až dodatečně se dozvěděl o stycích matky s jiným mužem v rozhodné době, jež byly příčinou nejen rozvratu manželství, ale i narušení citových vazeb k dítěti,
- f) z jiných vážných důvodů by spojení s matrikovým otcem bylo v rozporu se zájmem dítěte na jeho řádné výchově a mravním rozvoji.

Naopak za okolnosti zeslabující zájem dítěte na podání žaloby lze považovat, jestliže:

- a) matrikový otec, který uznal otcovství, ačkoliv věděl, že dítě nezplodil, nebo který uzavřel manželství se ženou, o níž věděl, že očekává dítě s jiným mužem, nebo nepopřel v zákonné lhůtě své otcovství k dítěti narozenému za trvání manželství, přestože věděl, že dítě bylo počato z mimomanželského styku, dítě vychovával jako své a po rozchodu s matkou dítěte se hodlá vyživovací povinnosti zprostit,
- b) biologický otec dítěte není znám nebo se k dítěti nehlásí, své otcovství zpochybňuje a není ochoten se podrobit znaleckému zkoumání,
- c) uplynula delší doba od narození dítěte, statusové poměry jsou stabilizované, takže změna by mohla mít negativní vliv na vytvořivší se citové vazby mezi dítětem a matrikovým otcem, popřípadě na zabezpečení výchovy a výživy dítěte.

Dle Pokynu NSZ je za zřejmý zájem dítěte v případě podání návrhu na popření otcovství dle § 62a zákona o rodině třeba zejména považovat, jestliže:

- a) uznání otcovství mužem, který nepochybnitelně nemůže být otcem dítěte, učiněné za účelem vytvoření podmínek pro vyjádření souhlasu společně s matkou k osvojení

dítěte, je prostředkem k obejití režimu stanoveného pro mezinárodní adopci a nesnese-li z tohoto důvodu úprava osobních poměrů v otázce otcovství odklad,

- b) uznání otcovství mužem, který nepochybnitelně nemůže být otcem dítěte, bylo vedeno zištnými důvody prospívajícími muži, který otcovství uznal, a popřípadě též matce, nebo jinými zavrženíhodnými důvody na újmu práva dítěte na zajištění tělesného, citového, rozumového a mravního vývoje a uspořádání osobních poměrů v otázce otcovství je vzhledem k hrozící újmě dítěti neodkladné, zejména hrozí-li zavlčení dítěte do ciziny nebo jiná vážná újma.

Z praxe při vyřizování podnětů k podání návrhu na popření otcovství lze ovšem vyvodit posuzování zájmu dítěte především ve smyslu materiálním. K tomu, jak se pojem „zájem dítěte“ odráží v aplikační praxi, uvádí Mgr. A. Jíšová ve svém článku *Návrh nejvyššího státního zástupce na popření otcovství v praxi* z odůvodnění konkrétního rozhodnutí o odložení podnětu následující: „zájem dítěte na podání návrhu lze dovodit tehdy, pokud by se po popření otcovství matrikového otce zlepšily poměry dítěte v oblasti zajištění jeho výchovy a výživy. Zpravidla to bývá, jestliže objektivně prokazatelný biologický otec dítěte své otcovství uznává a podílí se na jeho péči, zatímco matrikový otec, jehož otcovství je pouze formální, se o dítě nestará.“ Dle názoru nejvyššího státního zástupce zde vyjádřeného nelze vyhovět podnětu, pakliže biologický otec se k dítěti nehlásí nebo pokud nepřipustí znalecké posouzení svého biologického otcovství.¹⁴⁰

¹⁴⁰ dle JÍŠOVÁ, A.: *Návrh nejvyššího státního zástupce na popření otcovství v praxi*, <http://www.epravo.cz/top/clanky/navrh-nejvyssiho-statniho-zastupce-na-popreni-otcovstvi-v-praxi-47152.html>

Zájem dítěte je tedy v tomto konkrétním rozhodnutí posuzován v podstatě z hlediska zájmu biologického otce a plnění vyživovací povinnosti vůči dítěti. Bezpochyby jsou majetkové zájmy dítěte podstatné, nelze je ovšem brát jako jediné hodnotící kritérium pro to, co se rozumí zájmem dítěte.

7.3.3. Podání návrhu na popření otcovství nejvyšším státním zástupcem

K podání návrhu na popření otcovství dochází zpravidla na základě předloženého podnětu. K jeho podání je oprávněn v podstatě kdokoliv, ale zpravidla se bude jednat o podnět zainteresované osoby, tj. zejména rodičů či prarodičů dítěte, ale také kupř. orgánů péče o děti. Není vyloučeno též podání návrhu na základě informací získaných při vlastní činnosti nejvyššího státního zástupce, zejména při šetření v souvislosti s trestním řízením.

Dle článku 5 Pokynu NSZ prošetření podnětu k podání žaloby provádí Nejvyšší státní zastupitelství nebo na základě jeho žádosti krajské státní zastupitelství příslušné podle místa bydliště dítěte. Meritorní vyřízení podnětu však přísluší vždy Nejvyššímu státnímu zastupitelství.

Podrobnosti postupu při prošetřování podnětů k podání žaloby na popření otcovství podle ustanovení § 62 a 62a zákona o rodině jsou upraveny v příloze č. 1 Pokynu NSZ. Zde je stanoveno, že v průběhu šetření provedeném Nejvyšším státním zastupitelstvím nebo krajským státním zastupitelstvím budou v rozsahu nezbytném pro objektivní posouzení podnětu opatřeny doklady a spisy související s věcí, jakož i vysvětlení rodičů dítěte, muže označeného za biologického otce dítěte, popř. dalších osob.¹⁴¹

¹⁴¹ Dle § 15 zákona o státním zastupitelství je každý povinen dostavit se na výzvu k státnímu zastupitelství a podat zde potřebné vysvětlení.

Pakliže nejvyšší státní zástupce rozhodne o využití svého oprávnění, podá žalobu na popření otcovství u příslušného soudu. V takovém případě je nejvyšší státní zástupce účastníkem soudního řízení. Taktéž ve smyslu judikatury je v řízení o popření otcovství zahájeného na návrh generálního prokurátora (tj. dnešní nejvyšší státní zástupce) podle ustanovení § 62 zákona o rodině generální prokurátor účastníkem řízení. Jestliže návrhu bylo vyhověno, není oprávněn podat proti rozsudku soudu prvního stupně odvolání.¹⁴²

Žalobu podává nejvyšší státní zástupce proti žalovaným, kterými jsou dítě, které je v případě nezletilosti zastoupené pro řízení o návrhu opatrovníkem, a dále matka a otec, popř. osoby uvedené v ustanovení § 62 odstavec 2 zákona o rodině. Žalovaní mají v řízení postavení nerozlučných společníků.

Vzor žaloby je uveden v příloze k Pokynu NSZ. Zde je mj. uvedeno, že návrh rozsudečného výroku musí znít na určení, že matrikový otec není otcem dítěte narozeného z matky a zapsaného v knize narození příslušného matričního úřadu.

Jak již bylo výše uvedeno, k podání žaloby dochází obvykle na základě podnětu. Ve většině případů podnět pochází ze strany matrikového otce. Na podání žaloby dle § 62 a § 62a zákona o rodině však není právní nárok. Ze zásad právního státu lze ovšem dovodit, že v obdobných případech by mělo být postupováno stejně.¹⁴³

Pokyn NSZ zcela v souladu s touto zásadou stanovuje, že vyřízením opakovaného podnětu musí být vždy pověřen jiný státní zástupce Nejvyššího státního zastupitelství, než ten který vyřizoval předchozí podnět.¹⁴⁴

¹⁴² rozhodnutí Vrchního soudu v Praze sb. rozh. R 42/1994

¹⁴³ podobně též HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009

¹⁴⁴ Opakovaným podnětem se rozumí podnět podaný v téže věci týmž podatelem, který neuvádí nové skutečnosti rozhodné pro posouzení zákonných předpokladů pro podání žaloby. Ve vyrozumění o odložení opakovaného podnětu musí být

7.4. Judikatura Ústavního soudu

V této souvislosti bych ráda upozornila na vybrané judikáty Ústavní soudu, které se významně dotýkají právě problematiky oprávnění nejvyššího státního zástupce dle § 62 zákona o rodině.

7.4.1. I. ÚS 430/98

První judikát se týká nevyhovění podnětu stěžovatele na podání návrhu na popření otcovství nejvyšším státním zástupcem dle § 62 zákona o rodině, neboť po provedeném šetření nebylo zjištěno, že by to vyžadoval zájem dítěte.

Dle názoru Ústavního soudu ustanovení § 62 zákona o rodině nelze vykládat jako další běžné ustanovení o popěrném právu v rámci vztahů upravených rodinným právem. Jedná se tedy o naprosto výjimečné oprávnění nejvyššího státního zástupce, které lze aplikovat pouze za podmínky zájmu dítěte na změně rodinných vztahů.

7.4.3. IV. ÚS 2058/07

Druhý judikát se taktéž dotýká odložení podnětu k podání návrhu na popření otcovství nejvyšším státním zástupcem. I v tomto případě Ústavní soud rozhodl, že nemá pravomoc rozhodovat o ústavních stížnostech směřujících proti postupu Nejvyššího státního zastupitelství, které nepodalo žalobu podle § 62 zákona o rodině.

V tomto konkrétním případě se otec svým návrhem domáhal, aby Ústavní soud přikázal Nejvyššímu státnímu zastupitelství opětovné projednání jeho návrhu na popření otcovství dle § 62

podatel také poučen o tom, že toto opatření je konečné a že další obsahově shodné podněty, aniž by uváděly nové skutečnosti, jež by samy o sobě nebo ve spojení s jinými mohly odůvodnit jiné posouzení věci z hlediska zákonných předpokladů pro podání žaloby, nebudou přezkoumávány a budou zakládány bez vyrozumívání.

zákona o rodině, neboť se domníval, že odložením jeho podnětu byla porušena jeho ústavně zaručená práva a rovněž práva dítěte zakotvená v článku 7 Úmluvy o právech dítěte.

Podstata ústavní stížnosti ovšem spočívala v námitce, že nejvyšším státním zástupcem nebylo vyhověno jeho podnětu, jakožto stěžovatele, k postupu podle § 62 zákona o rodině, tedy že nebyl podán návrh na popření otcovství.

Dle vyjádření Ústavního soudu ustanovení § 62 zákona o rodině ovšem nelze vykládat jako další běžné zákonné ustanovení o popěrném právu v rámci rodinněprávních vztahů. Jedná se o naprosto výjimečné oprávnění nejvyššího státního zástupce, které lze aplikovat pouze za podmínky zájmu dítěte na změně rodinných vztahů.

V odůvodnění rozhodnutí je ovšem dále uvedeno, že Ústavní soud „si je vědom toho, že stávající zákonná úprava, dle níž manžel má právo popřít otcovství jen ve lhůtě šesti měsíců od narození dítěte (§ 57 odst. 1 zákona o rodině), v případě, kdy Nejvyšší státní zastupitelství odmítne zmíněnou žalobu podat, může za určitých okolností kolidovat zejména s čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a samozřejmě také se základními právy a svobodami zaručenými ústavním pořádkem České republiky“.

Ústavní soud proto opakovaně apeloval na Nejvyšší státní zastupitelství, aby při rozhodování o tom, zda podá žalobu dle § 62 zákona o rodině či nikoliv, vzalo v úvahu rozhodovací činnost Evropského soudu pro lidská práva. Pokud by tak neučinilo, mohla by dle názoru Ústavního soudu eventuelně vzniknout právní odpovědnost České republiky, vyplývající z porušení Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, a to právě na základě činnosti Nejvyššího státního zastupitelství.

Ústavní soud taktéž v této souvislosti poukázal na rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Shofman

proti Rusku a ve věci Paulík proti Slovensku, která budou podrobněji rozebrána níže.

I přes výše uvedené Ústavní soud v tomto konkrétním případě opětovně judikoval, že odložení podnětu k podání návrhu na popření otcovství Nejvyšším státním zastupitelstvím nespadá pod pojem rozhodnutí či opatření ve smyslu § 72 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“).¹⁴⁵ Ústavnímu soudu tedy nezbylo než ústavní stížnost odmítnout jako návrh, k jehož projednání nemá pravomoc.

7.4.4. Další judikatura

Jako další judikát lze uvést nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 568/06, v němž soud rozhodoval o ústavní stížnosti, která taktéž souvisela s popěrnou žalobou nejvyššího státního zástupce dle § 62 zákona o rodině. Podnět byl v tomto případě podán babičkou dítěte, která takto chtěla docílit popření otcovství matrikového otce k dítěti své zesnulé dcery.

Ústavní soud v rámci tohoto nálezu konstatoval, že *„tam, kde se dostane do konfliktu zájem osob pokrevně příbuzných, u nichž prokazatelně existují i sociální vazby tvořící typické rysy rodiny, se zájmem osob nepříbuzných, mezi nimiž a dítětem se v minulosti sice rovněž vytvořily v důsledku déletrvajícího společného soužití shora zmíněné vazby emoční, sociální a další, které by jinak naplňovaly rysy tzv. de facto rodinných svazků, je třeba – není-li zde jiný naléhavý důvod –*

¹⁴⁵ § 72 odst. 1 zákona o Ústavním soudu stanoví, že:

Ústavní stížnost jsou oprávněni podat

a) fyzická nebo právnická osoba podle čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy, jestliže tvrdí, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, opatřením nebo jiným zásahem orgánu veřejné moci (dále jen „zásah orgánu veřejné moci“) bylo porušeno její základní právo nebo svoboda zaručené ústavním pořádkem (dále jen „ústavně zaručené základní právo nebo svoboda“),

b) zastupitelstvo obce nebo vyššího územního samosprávného celku (dále jen „územní samosprávný celek“) podle čl. 87 odst. 1 písm. c) Ústavy, jestliže tvrdí, že nezákonným zásahem státu bylo porušeno zaručené právo územního samosprávného celku na samosprávu.

poskytnout ochranu těm rodinným vztahům, které naplňují vedle vazeb emočních a sociálních i vztah pokrevního příbuzenství".

Význam má dále rozhodnutí Nejvyššího soudu 30 Cdo 1891/2001, dle kterého *„soud nemůže nařídít matce dítěte povinnost dostavit se ke znalci jen v souvislosti s prováděním šetření k podání návrhu na popření otcovství, které provádí státní zastupitelství.“* Povinnost dostavit se ke znalci nevyplývá totiž ani ze zákona, ani z právního vztahu, ani z bránění práva. Z toho tedy lze vyvodit, že tam, kde povinnost neexistuje, nemůže ji uložit ani soud.

7.5. Oprávnění nejvyššího státního zástupce de lege ferenda

Zůstává otázkou, zda je vůbec v demokratické společnosti vhodné, aby měl nejvyšší státní zástupce, jakožto reprezentant moci výkonné, takovéto výsadní postavení. Je třeba mít na paměti, že tento institut byl s drobnými změnami v postatě převzat ze socialistického práva. Pouze pojem *„zájem společnosti“* byl nahrazen pojmem *„zájem dítěte“*. V současné době je tedy výhradně jen na uvážení nejvyššího státního zástupce, zda návrh na zahájení řízení o popření otcovství podá či nikoliv.

Domnívám se, že by bylo vhodnější, aby úvaha o tom, zda jsou splněny podmínky pro popření otcovství i po uplynutí popěrné lhůty, byla ponechána na nezávislém soudu. Soud by tedy měl mít oprávnění zahájit řízení o popření otcovství z moci úřední.

Eventuelně by mohlo být paralelně zachováno i oprávnění nejvyššího státního zástupce. Ten by však neměl výhradní oprávnění k iniciování soudního řízení.

Oprávnění nejvyššího státního zástupce k podání popěrné žaloby mělo být zachováno i v návrhu nového občanského zákoníku.¹⁴⁶ Toto ustanovení bylo ovšem v rámci projednávání Poslaneckou sněmovnou zrušeno a nahrazeno novým oprávněním soudu, dle kterého bude-li návrh na popření otcovství podán po uplynutí popěrné lhůty, může soud rozhodnout, že zmeškání lhůty promíjí, pokud to vyžadují zájem dítěte a veřejný pořádek.¹⁴⁷

Dále je v návrhu nového občanského zákoníku stanoveno, že vyžaduje-li to zřejmý zájem dítěte a mají-li být naplněna ustanovení zaručující základní lidská práva, může soud i bez návrhu zahájit řízení o popření otcovství, bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale otec dítěte takto určený nemůže být jeho otcem. Soud zpravidla současně pozastaví výkon rodičovské odpovědnosti (§ 787).

Dle důvodové zprávy toto ustanovení by mohlo, zejména tehdy bude-li zahájení řízení následováno pozastavením výkonu rodičovských povinností a práv, řešit nepříznivou situaci hrozící dítěti. Základními lidskými právy se rozumí především ta, jež náleží dítěti, jsou-li s nimi matčina práva v rozporu, musí tato ustoupit.

Tuto nově navrhovanou právní úpravu lze hodnotit v zásadě kladně, ovšem s jednou podstatnou výtkou. Domnívám se totiž, že celá koncepce by měla být doplněna chybějícím oprávněním dítěte k podání popěrné žaloby.

V době odevzdání této práce byla v Poslanecké sněmovně v prvním čtení schválena novela zákona o rodině, dle které má být nově pozměněno oprávnění nejvyššího státního zástupce.

¹⁴⁶ Oproti stávající právní úpravě však mělo být stanoveno, že je-li vzhledem ke všem okolnostem zřejmé, že muž považovaný za otce dítěte otcem není a uplynula-li lhůta stanovená pro popření otcovství některému z rodičů, podá nejvyšší státní zástupce návrh na popření otcovství, ledaže zájem dítěte výjimečně vyžaduje, aby k popření otcovství nedošlo.

¹⁴⁷ <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=362&ct1=3>

Pakliže uplyne lhůta pro popření otcovství jedním z rodičů, pak, za předpokladu, že to vyžaduje zájem dítěte, nejvyšší státní zástupce musí podat návrh na popření otcovství proti otci, matce a dítěti.¹⁴⁸

¹⁴⁸ <http://www.parlamentnilisty.cz/parlament/212207.aspx>

8. Rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva

V souvislosti s problematikou určování rodičovství nelze samozřejmě opomenout judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, jehož působnost a pravomoc je stanovena v článku 19 až 51 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Tato judikatura by bezpochyby neměla být opomíjena při přípravě nové právní úpravy dané oblasti rodinného práva, ale ani při rozhodovací praxi českých soudů.

Z hlediska zkoumané problematiky je významný zejména článek 8 nadepsaný jako „Právo na respektování rodinného a soukromého života“, jehož cílem je snaha zajistit jedinci ochranu před svévolným zásahem ze strany orgánu veřejné správy.

Tento článek konkrétně stanovuje, že:

1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.
2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

Jakékoliv zásahy do práv zaručených článkem 8 této Úmluvy musí být zákonné, sledující jeden z legitimních cílů vyjmenovaných v druhém odstavci tohoto článku, nezbytné

v demokratické společnosti, tedy přiměřené cílům, které sledují.¹⁴⁹

Mezi podstatná rozhodnutí dotýkající se problematiky určování rodičovství patří zejména rozhodnutí ve věci Kroon a další proti Nizozemí, Shofman proti Rusku, Paulík proti Slovenské republice či Jäggi proti Švýcarsku, všechna zveřejněná v databázi HUDOC.¹⁵⁰

Z výše uvedených rozhodnutí lze vyvodit určité obecné tendence. Lze konstatovat, že Evropský soud nepopírá legitimitu lhůty k popření otcovství, zejména s ohledem na stabilitu rodinných vztahů. Jako problematické ovšem vnímá okamžik stanovení běhu této lhůty, jakož i absolutní nemožnost jejího prolomení.

Dále Evropský soud zdůrazňuje potřebu shody biologické a sociální reality. Na druhou stranu ovšem neopomíjí zachování právního stavu v případech, kdy to je v zájmu dítěte.

8.1. Judikatura Evropského soudu pro lidská práva

8.1.1. Kroon a další proti Nizozemí

Jedním z podstatných rozhodnutí Evropského soudu je rozsudek z roku 1994 ve věci Kroon a další proti Nizozemí.¹⁵¹

V tomto případě se stěžovatelce narodilo dítě za trvání v té době již pouze formálně fungujícího manželství. Nizozemské zákony tehdy neumožňovaly stěžovatelce popřít otcovství manžela a zapsat jejího tehdejšího partnera, který byl biologickým otcem dítěte a ke svému faktickému otcovství

¹⁴⁹ dle HUBÁLKOVÁ, E.: *Stručná rukojeť českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech. Druhé doplněné a aktualizované vydání.* Bulletin advokacie, zvláštní č. prosinec 2004

¹⁵⁰ <http://cmiskp.echr.coe.int/tkpl97/search.asp?skin=hudoc-en>

¹⁵¹ rozsudek senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 10. 1994, stížnost č. 18535/91

se hlásil. Aktivní legitimaci k popření otcovství dítěte narozeného v manželství měl totiž pouze manžel a nikoliv už samotná matka dítěte.

Evropský soud stížnosti vyhověl a v odůvodnění mj. uvedl, že není možné, aby právní domněnka převažovala nad biologickou a společenskou realitou, aniž by byl brán zřetel jak na zjištěné skutečnosti, tak na přání dotčených osob.

8.1.2. Shofman proti Rusku

Dalším významným rozhodnutím je rozsudek Evropského soudu z roku 2005 ve věci Shofman proti Rusku¹⁵², který je bezpochyby relevantní i pro české rodinné právo.

V tomto případě byl matrikový otec uveden matkou dítěte ohledně svého otcovství v omyl a lhůta pro popření otcovství, která dle ruského práva běžela 1 rok od doby, kdy se muž zapsaný do matriky jako otec dozvěděl o zápisu dítěte do matriky, se prekludovala.

Evropský soud judikoval, že byl porušen článek 8 Úmluvy tím, že nebylo umožněno matrikovému otci popřít své otcovství i po uplynutí prekluzivní popěrné lhůty.

Existence takto formulované popěrné lhůty je dle Evropského soudu legitimní pouze v případech, kdy stěžovatel s jistotou věděl nebo měl důvody se domnívat, že nebyl otcem dítěte od prvního dne jeho života a nepodnikl žádné kroky k popření otcovství v zákonné lhůtě.

Tímto rozsudkem bylo shledáno porušení Úmluvy v důsledku navázání počátku běhu lhůty na okamžik, kdy se manžel matky dítěte dozví o zapsání narození dítěte, přičemž nebyl dán jiný prostředek, kterým by se právní domněnkou určený otec domohl popření otcovství za situace, kdy bylo i soudem uznáno, že není biologickým otcem.

¹⁵² rozsudek senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. 2. 2006, stížnost č. 74826/01

Za legitimní považuje Evropský soud úpravu, kdy popěrná lhůta běží od okamžiku, kdy se matrikový otec dozvěděl o skutečnostech zpochybňujících jeho otcovství.

Domnívám se, že toto rozhodnutí Evropského soudu je pro Českou republiku zásadní, neboť český právní řád taktéž obsahuje prekluzivní lhůtu, po jejímž uplynutí je právní stav v podstatě neměnný. Český zákon o rodině sice oproti ruskému zákonu upravuje oprávnění nejvyššího státního zástupce k podání popěrné žaloby bez časového omezení, nicméně, jak již bylo několikrát řečeno, na její podání není právní nárok. Tuto právní úpravu tudíž nelze v žádném případě považovat za dostatečný prostředek ochrany práv.

8.1.3. Paulík proti Slovenské republice

Obdobné a taktéž zásadní rozhodnutí představuje rozsudek Evropského soudu ve věci Paulík proti Slovenské republice¹⁵³, kdy se stěžovatel úspěšně domohl možnosti popření otcovství více než třicet let po narození dítěte.

V tomto případě slovenský soud v roce 1970 určil stěžovatelovo otcovství, a to na základě prokázané soulože v relevantní době s matkou dítěte a krevní zkoušky, která potvrdila, resp. nevyvrátila stěžovatelovo otcovství.

V roce 2004 se stěžovatel se svou dcerou dohodl na provedení testu DNA, který prokázal, že není biologickým otcem. Stěžovatel se poté před slovenskými orgány marně domáhal zrušení původního rozhodnutí o určení otcovství.

Evropský soud na základě podané stížnosti dospěl k závěru, že došlo k porušení stěžovatelova práva dle článku 8 Úmluvy tím, že stát zasáhl do stěžovatelova práva na soukromý a

¹⁵³ rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05

rodinný život neposkytnutím dostatečných právních prostředků k popření jeho otcovství.

Slovenská republika byla tedy kritizována za to, že neposkytla ochranu právům stěžovatele, a to zejména za situace, kdy právní stav nekorespondoval s vůlí zainteresovaných osob (dcera stěžovatele se k požadavku na popření otcovství připojila).

Toto rozhodnutí Evropského soudu je bezpochyby pro Českou republiku relevantní, neboť kritizovaná slovenská právní úprava je prakticky totožná s českou. Pokud by spor probíhal v České republice, lze důvodně předpokládat, že jeho průběh by byl obdobný jako tomu bylo na Slovensku.

8.4.1. Jäggi proti Švýcarsku

Jako další uvádím případ Jäggi proti Švýcarsku¹⁵⁴, který se od předchozích odlišuje tím, že určení otcovství se domáhal syn vůči svému již zesnulému otci.

V tomto případě se stěžovatel domáhal povolení k provedení analýzy DNA ze vzorků těla jeho domnělého otce. Vzhledem k tomu, že mu to nebylo z důvodu ochrany pozůstatků zemřelého švýcarskými orgány umožněno, úspěšně se domáhal svého práva u Evropského soudu, když namítal nepřiměřený zásah státu do jeho soukromého života, tím že mu nebylo umožněno zjistit, kdo je jeho biologickým otcem.

8.1.5. Kňákal proti České republice

V tomto případě stěžovatel uznal na základě druhé domněnky své otcovství k dítěti narozenému jeho družce. V době jejich seznámení byla tato žena již těhotná a stěžovatel tedy musel vědět, že není biologickým otcem dítěte.

Po jejich rozchodu se neúspěšně domáhal prostřednictvím podnětu nejvyššímu státnímu zástupci podání návrhu na popření

¹⁵⁴ rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. 7. 2006, stížnost č. 58757/00

jeho otcovství, neboť šestiměsíční prekluzivní lhůta mu již uplynula. Následně Ústavní soud zamítl jeho ústavní stížnost proti postupu nejvyššího státního zástupce.

Evropský soud jeho stížnost taktéž zamítl, neboť stěžovatel již v době narození dítěte věděl, resp. měl vědět, že není biologickým otcem dítěte a přesto nezpochybnil své otcovství v zákonné lhůtě.

8.1.6. Další judikatura

V případě Yildirim proti Rakousku stěžovatel rovněž namítal nemožnost popřít své otcovství po uplynutí roční prekluzivní lhůty.¹⁵⁵ Evropský soud ovšem v tomto případě přiznal větší váhu zájmům dítěte než zájmům stěžovatele na vyvrácení otcovství.

Taktéž v rozsudku ve věci Rasmussen proti Dánsku¹⁵⁶ Evropský soud existenci lhůty k podání návrhu na popření otcovství s ohledem na jistotu a stabilitu v rodinných vztazích a na oprávněné zájmy dítěte akceptoval a stěžovateli nevyhověl.

¹⁵⁵ rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 19. 10. 1999, stížnost č. 34308/96

¹⁵⁶ rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 28. 11. 1984, Rasmussen proti Dánsku, stížnost č. 8777/79

9. Závěr

Závěrem lze shrnout, že právní úprava určování a popírání rodičovství již v mnohém neodpovídá současným společenským podmínkám, jakož i vědeckému pokroku. Navrhovaná koncepce nového občanského zákoníku bohužel žádnou „revoluci“ této oblasti nepřináší a v mnohém spíše s drobnými změnami kopíruje právní úpravu stávající.

Taktéž nově navrhovaná úprava náhradního mateřství jde dle mého názoru zcela špatným směrem. Tím, že nový občanský zákoník obsahuje pouze jakousi „zmínku“ tohoto pojmu, místo toho, aby jej řádně definoval, otvírá prostor pro řadu otázek a nejasností. Když už chce zákonodárce jít cestou výslovného uzákonění surogátního mateřství, měla by být právní úprava daleko podrobnější.

Osobně se domnívám, že z hlediska všech možných rizik by bylo daleko vhodnější právní zakotvení neplatnosti dohod o náhradním mateřství. Dle mého názoru je na tuto problematiku nahlíženo příliš z pohledu potencionálního rodiče a jeho práva na rodičovství a ne z pohledu dítěte samotného. Zájem dítěte (i když nemůže být pojímán absolutně) musí být ve vyspělé společnosti kritériem určujícím.

Lze konstatovat, že právní úprava určování otcovství je značně zastaralá a překonaná. Především je díky koncepci první domněnky nadmíru preferován manžel matky, což neodpovídá současné sociální realitě. Zde by měl být dán větší prostor pro vůli zainteresovaných osob. Dále není vyřešena eventuelní kolize domněnky první s druhou.

V neposlední řadě není jasně vyřešena otázka neplatnosti právního úkonu souhlasného prohlášení o určení otcovství. Jako problematická se jeví i právní úprava tohoto úkonu v případě duševní choroby či nepřekonatelné překážky u matky dítěte. V tomto případě není v podstatě vyžadována její součinnost a

účinky tohoto právního úkonu nastanou pouze na základě projevení vůle muže, který o sobě tvrdí, že je otcem. Na tyto dvě problematické skutečnosti je již pamatováno v návrhu nového občanského zákoníku.

Překonaná je taktéž koncepce třetí domněnky, kdy určení otcovství je v podstatě vázáno na prokázání soulože s matkou dítěte v relevantní době. Toto lze v době, kdy je možné pokrevní vztah prokázat s jistotou blížící se sto procentům, považovat za značně zastaralé. Také spodní hranice relevantní doby je neodpovídající současným možnostem péče o předčasně narozené děti.

Vzhledem k tomu, že zákon o rodině při určování otcovství vychází z pouhé pravděpodobnosti, je zakotven institut popření otcovství, jakožto určitý „opravný“ prostředek. I v této oblasti lze nalézt několik nedostatků.

Zejména se jedná o absenci aktivní legitimace samotného dítěte k podání popěrné žaloby. Za úvahu jistě stojí i nedostatek aktivní legitimace biologického otce k popření otcovství jiného muže založeného prvou nebo druhou domněnkou.

Další významnou otázkou je existence, resp. délka popěrné lhůty. Její nedostatečné trvání de facto vedlo ke zrušení ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině nálezem Ústavního soudu Pl. ÚS 15/09. Lze konstatovat, že navrhovatelé nového občanského zákoníku (resp. novely zákona o rodině) se s tímto nálezem vypořádali naprosto nedostatečně. Domnívám se, že délka lhůty pro popření otcovství by měla být stanovena pro všechny stejně, privilegování manžela je naprosto neopodstatněné.

Za diskuzi jistě stojí i současné výsadní oprávnění nejvyššího státního zástupce k podání popěrné žaloby i po uplynutí prekluzivní lhůty. Je otázkou, zda je existence tohoto oprávnění v dnešní společnosti legitimní a zda by toto oprávnění nemělo být vloženo spíše do rukou nezávislého soudu.

10. Summary

The purpose of this rigorous work is to analyze legal regulation of determination and denial of parenthood in the Czech family law and to point out the problematic aspects of this topic.

The current legislation is based on ancient Roman Law rule *mater semper certa est, pater incertus*. According to this principle mother is always woman who has delivered child, but father is uncertain so the determination of paternity is based on application of one of three legal presumptions.

Legal rules related to determination and denial parenthood are not already in accordance to current social conditions, as well as scientific progress. Unfortunately the proposed design of the new Czech Civil Code brings no radical changes to this area.

The scientific progress in method of DNA analysis as well as assisted reproduction or care of preterm infants should be definitively worked in the legislation. Current legal regulation should be considered as obsolete and not corresponding with this scientific progress.

The thesis is composed of ten chapters. Chapter One is introductory and chapter Two defines relevant sources of legislation.

Chapter Three consists of four parts. First part focuses on disputed motherhood. The following part deals with secret childbirth and the third part investigates anonymous childbirth. The last main part of this chapter is focused on surrogacy motherhood. I criticize the proposed regulation of surrogacy motherhood contained in the recodification of Civil Code.

Chapter Four concentrates on determination of fatherhood. Step by step is outlined each of the three legal presumptions

of fatherhood. In this chapter is pointed out on problematic aspects of this issue, such as eventual collision between the first and second legal presumption. Also the question of possible invalidity of legal action of affirmative statement of paternity is not clearly resolved. Quite outdated is also the concept of the third presumption, when determination of paternity by court is in fact based on proving sexual intercourse with the child's mother at the relevant time.

Chapter Five contains the legal regulation of conception a child by artificial insemination. Following chapter Six focuses on denial of paternity. It is pointed out on several problematic areas such as child itself has no right to deny fatherhood. Another issue is current short duration of period within paternity can be denied.

The chapter Seven is devoted to Attorney General's exclusive right to bring an action for denial of paternity after the legal period has elapsed. The final chapter provides an outline of relevant case law of European Court of Human Rights.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A JINÝCH ZDROJŮ:

Publikace:

1. DRÁPAL, L.; BUREŠ, J. A KOL.: *Občanský soudní řád I, II. Komentář. 1. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2009
2. FIELD, M. A.: *Surrogate motherhood, expanded edition.* Harvard University Press, 1990
3. HENDRYCH, D. A KOL.: *Právnícký slovník,* Praha: C. H. Beck 2009
4. HOLUB, M.; NOVÁ, H.; SLADKÁ HYKLOVÁ, J.: *Zákon o rodině: komentář a předpisy související, 8 vydání.* Praha: Linde, 2007
5. HUBÁLKOVÁ, E.: *Stručná rukojeť českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech. Druhé doplněné a aktualizované vydání.* Bulletin advokacie, zvláštní č. prosinec 2004
6. HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Zákon o rodině, 4. vydání.* Praha: C.H. Beck, 2009
7. HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České právo rodinné. 3. vydání,* Brno: Masarykova univerzita, nakladatelství Doplněk, 2006
8. HRUŠÁKOVÁ, M. A KOL.: *Rodinné právo, druhé vydání,* Brno: Masarykova univerzita, nakladatelství Doplněk, 2006
9. KNAPP, V.; KNAPPOVÁ, M.; ŠVESTKA, J. A KOL.: *Občanské právo hmotné 1, vydání páté.* Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009
10. KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva.* Brno: Masarykova univerzita, 2009
11. PAVELKOVÁ, B.: *Zákon o rodině. Komentář, 1. vydanie.* Praha: C. H. Beck, 2011
12. PLECITÝ, V.: *Zákon o rodině.* Praha: EUROUNION Praha s.r.o., 2007
13. RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. 1. vydání.* Praha: C. H. Beck, 1999
14. RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. A KOL.: *Občanské právo hmotné 3, vydání páté.* Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

Odborné články:

1. ATTL, K.: *Institut náhradní matky - ano, či ne? Prevence úrazů, otrav a násilí č. 2/2009*
2. FRINTA, O.: *Asistovaná reprodukce - nová právní úprava.* Právní fórum, 2007, č. 4

3. JÍŠOVÁ, A.: *Návrh nejvyššího státního zástupce na popření otcovství v praxi*,
<http://www.epravo.cz/top/clanky/navrh-nejvyssiho-statniho-zastupce-na-popreni-otcovstvi-v-praxi-47152.html>
4. HADERKA, J.: *Surogační mateřství*, Právní obzor č. 10/1986
5. HRUŠÁKOVÁ, M; KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita*. Právní rozhledy č. 2/2005
6. KOPALOVÁ, M.: *Právo na popření na otcovství na základě nově zjištěných biologických dat*. Právní fórum, 2007/1
7. KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo po vstupu České republiky do Evropské unie*, Právní rozhledy 21/2005
8. KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *Popírání otcovství nejvyšším státním zástupcem a „subjektivní a přirozená práva dítěte“*. Bulletin advokacie, 2007/5
9. LANGER, P.: *Právní povaha souhlasného prohlášení rodičů podle § 52 ZOR a právní důsledky jeho vad*. Právní rozhledy č. 18/2005
10. MEGELOVÁ, J.: *K zákonné podmínce použití ust. § 62 zákona o rodině - zájmu dítěte na popření otcovství*. Bulletin advokacie, 200/6
11. MELICHAROVÁ, D.: *Třetí domněnka otcovství - přežitý relikt?* Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: Aspi, 2009
12. POLÁKOVÁ, M.: *Určení otcovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarovaného Úmluvou o právech dítěte*. Právní rozhledy, 2000/2
13. RADVANOVÁ, S.: *„Dvojí tvář“ druhé domněnky otcovství (úvaha)*. Pocta Petru Hlavsovi, sborník příspěvků z konference. Olomouc: Iuridicum Olomoucense o. p. s., 2009
14. WINTEROVÁ, A.: *Otcovství (úvaha)*. Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: Aspi, 2009

15. ZEMAN, Z.: *Rizika nemedicínských experimentů zdravotnických zařízení - baby boxy*. Zdravotnictví a právo, č. 10/2005
16. ZUKLÍNOVÁ, M: *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek*,
http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/obcanske-pravo/art_3773/nekolik-poznamek-k-pravnim-otazkam-okolo-tzv-baby-schranek.aspx

Internetové zdroje:

1. <http://www.beck-online.cz>
2. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>
3. <http://www.crmzlin.cz/article/2262.nahradni-matky-uz-i-u-nas/>
4. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/49>
5. *Ministryně Kovářová určí pravidla pro „pronájmy dělohy“*
http://zpravy.idnes.cz/ministryne-kovarova-urci-pravidla-pro-pronajmy-delohy-pig-domaci.asp?c=A090828_071924_domaci_taj
6. *Návrh občanského zákoníku schváleného vládou ve znění změn přijatých Legislativní radou vlády v květnu 2011 a důvodová zpráva k tomuto návrhu*
<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>
7. *Náhradní mateřství: zdravotní, etické, morální a právní aspekty*
<http://www.zdn.cz/clanek/zdravotnicke-noviny/nahradni-materstvi-zdravotni-eticke-moralni-a-pravni-aspekty-447275>
8. <http://nalus.usoud.cz>
9. <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/237051-osn-kritizovala-cr-za-deti-v-ustavech-chce-zrusit-babyboxy.html>
10. <http://www.parlamentnilisty.cz/parlament/212207.aspx>

11. <http://portal.justice.cz/nsz/hlavni.aspx?j=39&o=29&k=2750&d=317534>
12. <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=362&ct1=3>
13. <http://www.reproductive-health-journal.com/content/5/1/9>
14. <http://www.repromeda.cz/nahradni--surrogatni--materstvi.html>
15. *Sháníme pronájem dělohy pro naše dítě. Zn.: cena dohodou*
http://ona.idnes.cz/deti.aspx?c=A070925_213603_ona_deti_bih
16. https://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/7226/_s.155/10202?docid=123032
17. http://www.tyden.cz/rubriky/lide/nova-hranice-preziti-284-gramu_3771.html?showTab=diskutovane

Judikatura:

1. I. ÚS 430/98, [69/1998 USu.]
2. IV. ÚS 2058/07, [3/2008 USu.]
3. nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 568/06
4. nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 987/07
5. nález Ústavního soudu Pl. ÚS 15/09
6. rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 28. 11. 1984, stížnost č. 8777/79
7. rozsudek senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 10. 1994, stížnost č. 18535/91
8. rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 19. 10. 1999, stížnost č. 34308/96
9. rozsudek senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. 2. 2006, stížnost č. 74826/01
10. rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. 7. 2006, stížnost č. 58757/00
11. rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05
12. rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě, 10 Co 12/66,

13. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR, 5 Cz 91/65, R 71/1965 civ. Sb. rozh.
14. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR, sp.zn. 1 Cz 39/68, R 4/1969 civ. Sb. rozh.
15. rozhodnutí Nejvyššího soudu České soc. rep., Cpj 41/79, [R 20/1980 civ.]
16. rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 20/1980 sb. rozh.
17. rozsudek Nejvyššího soudu ČSR z 20. 2. 1981, 5 Cz 97/80
18. rozhodnutí Nejvyššího soudu České soc. rep., Cpj 139/83, [R 32/1983 civ.]
19. rozhodnutí Nejvyšší soud České soc. rep., Cpj 139/83, [R 32/1983 civ.]
20. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 5 Cz 23/92 (R 43/1993 civ.)
21. rozhodnutí Nejvyššího soudu 30 Cdo 1891/2001
22. rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 2787/2005
23. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 4088/2007
24. rozsudek Nejvyššího soudu 21 Cdo 298/2010
25. rozhodnutí Okresního soudu v Šumperku, 11 C 121/84, R 49/1990 civ.
26. rozhodnutí Vrchního soudu v Praze sb. rozh. R 42/1994

Právní předpisy:

1. *pokyn obecné povahy ze dne 5. listopadu 2003, poř. č. 6/2003 nejvyššího státního zástupce o postupu státních zástupců při prošetřování předpokladů žaloby dle § 62 nebo 62a ZOR*
2. sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., *Úmluva o právech dítěte.*
3. sdělení FMZV č. 209/1992 Sb., *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod*
4. sdělení FMZV č. 47/2001 Sb. m. s., *Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství*
5. sdělení FMZV č. 96/2001 Sb. m. s., *Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti*

s aplikací biologie a medicíny: Úmluva o lidských právech a biomedicíně

6. ústavní zákon č. 1/1993 Sb., *Ústava ČR*, ve znění pozdějších předpisů
7. ústavní zákon č. 2/1991 Sb., *Listina základních práv a svobod*, ve znění pozdějších předpisů
8. vyhláška ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky č. 11/1988 Sb.
9. zákon č. 99/1963 Sb., *občanský soudní řád*, ve znění pozdějších předpisů
10. zákon č. 40/1964 Sb., *občanský zákoník*, ve znění pozdějších předpisů
11. zákon č. 94/1964 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
12. Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů
13. zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů
14. zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů
15. zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
16. zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů
17. zákon č. 277/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů
18. zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*

Abstrakt:

Tématem této rigorózní práce je problematika určování a popírání rodičovství v českém právním řádu. Cílem této práce je poskytnout pokud možno komplexní, nikoliv však zcela vyčerpávající rozbor dané tematiky. Je především poukázáno na problematické aspekty zkoumaného tématu, a to spolu s úvahou de lege ferenda.

Pro srovnání je tematika dále doplněna o právní úpravu slovenského zákona o rodině a taktéž o navrhovanou rekodifikaci občanského zákoníku v jeho podobě schválené Poslaneckou sněmovnou ČR.

Klíčová slova:

Určení a popření rodičovství.

Abstract:

Topic of this rigorous work is analysis of legal regulation of determination and denial of parenthood in the Czech family law. The goal of this work is to provide complex analysis and to point out the problematic aspects of this area, together with the consideration de lege ferenda.

For comparison, the theme is further complemented by Slovak legislation on family law and also of the proposed recodification of the Czech Civil Code in the form approved by the Chamber of Deputies.

Keywords:

Determination and denial of parenthood.